

В.Я.Тимофєєв

**АДАМІВСЬКА СІЧ –
ШКОЛА
КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО
ВИХОВАННЯ**

В.Я.Тимофєєв. Адамівська Січ – школа козацько-лицарського виховання. З досвіду роботи директора школи. — Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2013, — 112 с.

*Лише виховуючи українця, можна виховати українця.
В.Тимофєєв.*

Директоре! Якщо ти нічого не створиє своїми руками, своєю головою, то можеш хоч тричі сповідати найчудовіші теорії та концепції, мати добре серце та старанність на межі божевілля – все буде даремно і кінець кінцем піде прахом.

Справа в тому, що янголи-провідники-хранителі злітаються лише на танок талановитих людських рук, інше їм нецікаєє - інше вони вміють і самі...

Історичні умови буття українського народу породили самобутній феномен – козацтво. Воно втілювало в собі фізичне і духовне здоров'я нації, інтелектуальну силу, життєздатність, оптимізм і енергію. Це була об'єднана, згуртована, ідейно і духовно зцементована, суворо дисциплінована національна сила, яка очолювала боротьбу проти чужоземних ворогів.

Загальновідомо, що поглиблення і примноження козацько-лицарських традицій в сучасних умовах сприятиме нарощенню зусиль державотворчого спрямування, піднесенню духовності як кожної особистості зокрема, так і всього народу, суспільства в цілому. Ми, вчителі України, покликані вести широку просвітницьку роботу серед населення з проблем історії, культури, мистецтва, військової справи, державницької діяльності козацтва, прагнути по-козацькому, по-лицарському виховувати підрастаюче покоління. На це нас орієнтують Укази Президента України, нормативні документи Міністерства освіти і науки України.

Запропонована збірка надасть практичну організаційну, методичну допомогу педагогам у справі створення і налагодження роботи молодіжних та дитячих козацьких осередків, школи козацько-лицарського виховання.

Автор - Тимофєєв Валерій Якович - педагог-практик, теоретик козацько-лицарського виховання; отаман Буджацького козацтва.

Народився на Буджаку в родині вчителів. Працював учителем, завучем, директором школи, головою сільської ради, в апараті райдержадміністрації та райради на посаді начальника відділу організаційної, кадрової та нагородної роботи. Був депутатом сільської та районної рад. Головний редактор альманахів козацтва Південноукраїнського Задністров'я «Козацький вісник», «Козак», «Річ про Адамівську Січ», «Козацтво Задністров'я», «Річ про Буджацьку Січ». Нагороджений іменним годинником від Президента України, урядовими та козацькими нагородами, удостоєний звання «Кращий освітянин України» в номінації «Народо мій завжди буде» за створення навчального закладу нового типу - школи козацько-лицарського виховання. Автор 20 монографій та близько 100 наукових і науково-популярних публікацій з історії та історіографії сучасного козацтва і козацької педагогіки.

Книга «Адамівська Січ – школа козацько-лицарського виховання» була написана та видана самодруком у 2004 році.

В.Я.Тимофєєв.

**E-mail: Generalotaman@rambler.ru
<http://Budzakkozak.webstolica.ru/>**

ISBN 978-617-7029-47-1

АДАМІВСЬКА ШКОЛА КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКОГО РАЙОНУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

...Історія вчить, що ефективно те, що утверджує своє. А своє у нас – козацтво – спосіб життя вільної людини, яка із зброєю в руках захищала своє право на свободу...

Освіта – це специфічна галузь суспільного життя, необхідна умова відтворення суспільного виробництва і успішної економічної діяльності, формування національних кадрів для економіки, державного і політичного устрою, для всіх сфер розвитку суспільства. На основі освіти формуються і всебічно розвивається особистість, її основні якості.

Новий етап, в який вступила Україна, потребує пріоритетної уваги до освіти. Саме вона покликана прокладати дорогу новій соціальній, економічній, правовій та політичній культурі, робити українське суспільство динамічним і відкритим.

Сучасний напрямок розвитку освіти – відхід від орієнтації на уніфіковану, стандартну людину, позбуття надмірної ідеологізації школи та нав'язування молодому поколінню віджилих штамів і стереотипів, набули необхідної для сучасного суспільства відкритості.

Рівень освіти – мірило рівня кваліфікації і культури будь-якого суспільства, важливий показник прогресивності його розвитку. Найважливішою закономірністю розвитку цієї системи освіти є єдність його структурних елементів: навчання і виховання. В системі освіти виховання відіграє провідну роль, а навчання є тільки засіб виховання. Навчання, відірване від виховання і без опори на нього розвиває тільки розум, накопичує знання і не може дати позитивних результатів. Лише поєднання навчання і виховання особистості формує у неї навички самостійного мислення і оволодіння культурою мислення, розвиває і зміцнює всі духовні здібності і її характер, формує світогляд особистості, її моральні норми і соціальну позицію.

Загальної системи народного виховання для всіх народів немає, у кожного народу своя, особлива, національна система виховання. Вона базується на рідній, національній мові.

Рідна школа – це головна основа національного життя держави, основа рідної школи – національне виховання. Національне виховання – це козацьке виховання, бо українці – нація козацька; козакі були типовими представниками рідного народу, вони втілювали волелюбний національний характер, відображали його потреби, інтереси, прагнення; і вони створили самобутню і високоефективну, близьку до європейської, національну систему освіти і виховання – козацьку педагогіку, яку впровадить у свою роботу колектив Адамівської загальноосвітньої школи I-II ступенів (школи козацько-лицарського виховання) Білгород-Дністровського району Одеської області, бо творче впровадження в життя ідей і засобів козацької педагогіки має забезпечити виховання фізично здорових, морально чистих і по-лицарськи мужніх та сильних духом громадян незалежної України.

Адамівська школа козацько-лицарського виховання – громадський (на базі загальноосвітньої школи) навчально-виховний заклад нового типу, покликаний дати учням додаткову козацько-лицарську освіту, забезпечити їх надійний духовний зв'язок з предками, розвинути стосунки з сучасниками і зорієнтувати козачат на інтереси нащадків, бо творче відродження в житті ідей і засобів козацької педагогіки має забезпечити виховання фізично здорових, морально чистих і по-лицарськи мужніх та сильних духом громадян незалежної України.

Заклад створений у 1998 році. Ініціатором створення школи козацько-лицарського виховання та засновником її є Тимофєєв Валерій Якович – директор Адамівської загальноосвітньої школи I-II ступенів, полковник Українського козацтва, Одеський крайовий осавул з національно-патріотичного виховання учнівської молоді. Співзасновниками є педагоги Адамівської загальноосвітньої школи I-II ступенів – завуч Лавриненко Павліна Михайлівна та педагог-організатор Гриценко Валентина Никифорівна.

Школі козацько-лицарського виховання передувала Адамівська школа джур (1992) з шкільною організацією джур козацьких (джури носили жовто-блакитні галстуки) – класний керівник першого такого загону – Даниленко Ю.С., сільрадівська козацька організація – народна добровільна дружина (1994), перший командир-отаман дружини – хорунжий Українського козацтва Рибальченко В.П.

У квітні 1998 року була створена дитяча козацька організація „Січ” – Адамівський курінь, яка у лютому 2000 року була переєстрована у організацію „Молода Січ” – Адамівський курінь.

В країнах, де розуміють значення виховання, в школах існує цілісна система формування лідерів різного рангу. Ця система не обходиться без дитячих організацій – лідер виростає тут, далі він лише „шліфується”. Така ж система існувала й в СРСР: жовтенята – піонери – комсомольці – комуністи.

Необхідність в наших умовах такої системи розуміли і ми, педагоги Адамівської школи, і спробували створити українську національну піонерську організацію „Джуря” (одним з атрибутів у нас був жовто-синій національно-піонерський галстук). Організація будувалася на засадах та традиціях Українського козацтва; за основу її побудови ми обрали Концепцію української козацької педагогіки, яка була надрукована в „Освіті” у 1992 році. Організація почала діяти...

У 1993 році мене (Тимофєєв В.Я.) було обрано головою Адамівської сільської ради Білгород-Дністровського району Одеської області й нові обов'язки змусили на декілька років відійти від практичної педагогіки, хоча за перебігом педагогічної думки в пресі я слідував. Поступово господарські та політичні турботи місцевого масштабу заповнили мене: йшло перманентне ділення колгоспу - лідери змінювали один одного, після чергових звітньо-виборчих зборів виходили з колгоспу й виводили з собою однодумців; йшло паювання і ми намагалися не залишити сільську інтелігенцію без землі; після війни у Придністров'ї молдавські волонтери почали порушувати кордони й грабувати колгоспні ферми, в тому числі й наш свинотоварний комплекс.

Я звернувся до начальника районного відділу міліції Чербаджі М.М. з проханням дозволити створити добровільну народну козацьку дружину для охорони громадського порядку на території громади та боротьби із порушниками кордонів - молдавськими волонтерами. Нас підтримав голова районної ради Майстро В.І. Дружину було створено, екіповано одностроєм та козацькою зброєю; нічні чергування дружинників оплачувалися коштами сільської ради. Велику організаційну та матеріальну допомогу нам надали міські та районні козаки Городецький Л.Г., Скляренко М.П., Бойчев В.В., Устименко Б.І., Царенков О.П., отамани крайових козацтв Пискун В., Пилипенко В., Федоренко В., Сушинский Б., Петько А., Пукліч В.

У 1994 році організаційно було оформлено Адамівський курінь Українського козацтва, отаманом якого мене було обрано. У 1996 році курінь увійшов до складу Білгород-Дністровської міжрайонової козацької паланки Українського козацтва; тоді ж мене було обрано писарем цієї паланки...

На сесіях сільської ради, розглядаючи питання про стан навчально-виховної роботи в школі, ми звертали увагу депутатів на виховний потенціал Кодексу буття Українського козацтва, куди входять Кодекс лицарської честі, Кодекс лицарської духовності та Заповіді милосердя. Кодекс буття забезпечує формування та виховання такого духовного стану молоді – молодих громадян України, козаків, яке в народі збереглося як розуміння козацького духу, того особливого соціального положення українського козацтва в суспільстві, яке слугувало опорою народу і державі протягом віків. Тому ми вирішили за основу виховання молоді в нашій сільській громаді обрати козацьку педагогіку...

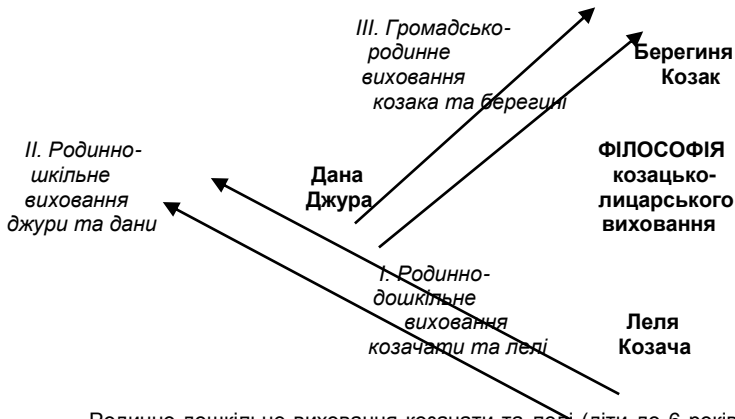
На жаль, відсутність розробленої методики роботи з козачатами не дозволили тоді колективу Адамівської школи досягти відсутніх успіхів: організація „Джуря” працювала більше як піонерська організація, ніж як козацька...

Після закінчення строку повноважень сільського голови в 1998 році я повернувся до Адамівської школи на посаду директора і почав будувати школу козацько-лицарського виховання. Було розроблено модель та план трансформації загальноосвітньої школи в школу козацько-лицарського виховання, концепція, положення та статут школи цього типу, навчальний план та програми, підручники та методичні посібники. Йде робота над створенням Програми розвитку козака, методичного посібника „Види діяльності й форми занять з козацько-лицарського виховання”. За розробку моделі школи такого типу мене було нагороджено у 2001 році Іменним годинником від Президента України; в 2003 році я отримав на цю модель авторське свідоцтво обласного ярмарку педагогічних ідей та технологій. Модель самоврядування нашої школи була признана однією з кращих на Україні; а за

створення школи козацько-лицарського виховання я отримав звання кращого освітянина України 2002 року в номінації „Народе мій завжди буде”.

У вихованні національно свідомих козаків та берегинь педагогічний колектив бачить три ступені: 1. Родинно-дошкільне виховання козачати та лелі. 2. Родинно-шкільне виховання джури та дани. 3. Громадсько-родинне виховання козака та берегині.

Тепер у громаді ми маємо таку систему виховання козака і берегині:

Родинно-дошкільне виховання козачати та лелі (діти до 6 років) здійснюємо через роботу з батьками дошкільнят та введенням спеціальних курсів до програм дитячого садка.

Родинно-шкільне виховання джури та дани (діти 6-13 років) ми проводимо у формі школи козацько-лицарського виховання:

А/ класна робота за рахунок варіативної частини навчального плану з основних дисциплін козацько-лицарського виховання,

Б/ позакласна робота за рахунок годин гуртків, у формі Козацької республіки (одна з форм самоврядування учнівського колективу) та класних козацьких загонів,

В/ позашкільна робота у формі діяльності дитячо-юнацької організації „Молода Січ” Українського козацтва.

Громадсько-родинне виховання козака та берегині (молодь з 14 років) ми здійснюємо через діяльність Адамівського куріня Українського козацтва та жіночої громади Українського козацтва.

Практика роботи школи козацько-лицарського виховання переконливо свідчить, що поглиблення і примноження козацько-лицарських традицій в сучасних умовах сприяє нарощенню зусиль державотворчого спрямування, піднесенню духовності як кожної особистості зокрема, так і всієї громади, суспільства в цілому. Вважаємо, що вчителі покликані вести широку просвітницьку роботу серед населення з проблем історії, культури, мистецтва, військової справи, державницької діяльності козацтва, прагнути по-козацькому, по-лицарському виховувати підрастаюче покоління. На це нас орієнтують Укази Президента України, нормативні документи Міністерства освіти і науки України.

Ось що писалося в бліц-інформації „Джура та Дана” №1 за квітень 1998 р. (друкований орган Адамівської школи): "11 квітня 1998 року о 15 годині йшов перший весняний дощ із громом та блискавкою...В Будинку культури села Адамівка відбулося посвячення у Козаки, Джури та Дани. Висвячували: паланковий отаман Городецький Леонід, козаки Тимофеев Валерій, Павло Білоусенко, Андрій Берлізов, Ігор Лелюченко, Святослав Горлачов... У Джури та Дани було прийнято учнів Адамівської школи – Бараш Лідію (5 клас), Білоус Івана (6 клас), Басюк Віктора, Білопищюк Тетяну, Верховецьку Олесю, Катюшева Віталія (всі 7 клас)... Вітаємо перших Джура та Дан Адамівського куріня Українського козацтва!" Так почалася історія Адамівської Січі – Адамівської школи козацько-лицарського виховання...

I. ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ АДАМІВСЬКОЇ ШКОЛИ КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ (КОЗАЦТВО ЗАДНІСТРОВ'Я. ІСТОРИЧНА ІНТЕРПЮДІЯ)

Душу – Богові! Життя – Батьківщині! Серце - людям! Честь – нікому!

Козацтво організувалося в критичний для України час, коли не було державності. Воно відновило Козацьку державу і виховувало нове покоління борців. Запорізька Січ була місцем куди міг втекти кріпак і там реалізувати себе як людина. Козацтво – синонім лицарства, і тому воно у всі часи високо цінувалося. Козаки – люди високоморальні, одне слово – це не раби. Вони - лицарі, котрі будували Козацьку державу на національних ідеалах.

Відродження цих традицій сьогодні є надзвичайно потрібною і важливою справою. Постає сучасне українське лицарство – постане Україна. Особливо цінними ідеї козаччини є для української армії.

В програмі діяльності Українського Чорноморського козацтва, до складу якого входить більшість вищезазначених козацьких об'єднань, є такі слова:

„Враховуючи унікальність козацтва, як соціального явища світового масштабу, що воно несе в собі неосяжний національно-духовний, морально-виховний і військово-патріотичний потенціал; що Українське козацтво є наша українська форма демократії і державності і форма військового устрою; що структура організації Українського козацтва легко вписується в адміністративний устрій України і підкріплює його; МЕТОЮ козацького руху є розбудова української держави через духовне об'єднання народу, мобілізація енергії на економічне процвітання і підняття добробуту людей...”

1. КОЗАЦЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАДНІСТРОВ'Я ПОЧАТКУ 90-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ.

Народна мудрість говорить: якщо хочеш прожити 50 років – саджай сад, 100 років – будуй будинок, 1000 років – виховай сина. Тому народ, що бажає зберегти себе в історії, повинен піклуватися про виховання своїх синів, підкріплюючи це виховання матеріальною базою: тим же садом, колодязем, будинком...

Початок 90-х років ХХ століття: розпад Союзу, крушіння правлячої ідеологічної машини.

Тепер уявіть собі наше становище, керівників шкіл, в ті роки: кадри побігли зі школи, фінансування пішло з місцевих бюджетів, ми намагаємось налагодити хоча б якусь виховну роботу в школі, причому на голому ентузіазмі, без навіть моральної підтримки з боку, бо, мабуть, лише у школі люди розуміли, що починаємо втрачати ціле покоління.

У школі в ті роки почали платити за класне керівництво копійки, відмінили педагогічний стаж старшої піонерської вожаті – педагогу, який більше за інших працював з дітьми, оголосили школу поза політикою (і поза державою також).

Опам'ятавшись від шоку (ідеологічного; фінансового – інфляція, зниження реального рівня зарплати, затримка з виплатою зарплати на півроку), педагоги почали шукати альтернативні форми виховної роботи: альтернативні комуністичним, бо якщо держава відмовилася від комуністичної ідеології, то і державна школа не мала права її сповідати: в іншому випадку вчитель зобов'язаний був покинути державну школу – ми ж хотіли в школі працювати.

В країнах демократії існує цілісна система формування лідерів різного рангу. Ця система не обходиться без дитячих організацій – лідер виростає тут, подальше він лише шліфується. Така сама система існувала в СРСР: жовтенята – піонери – комсомольці – комуністи.

Необхідність в наших умовах такої системи розуміли і ми, педагоги Адамівської школи, і спробували реанімувати піонерську організацію – як символ, був у нас жовто-блакитний націонал-піонерський галстук, але реанімація не вдалася.

Тут нагрянула земельна реформа: колгоспник повинен був стати господарем землі – і він став ним – і як тепер може себе на селі піонерська організація, яка все-таки асоціюється з ідеологічною платформою комуністів, що заперечують приватну власність на

землю, а таких, що відмовились би від землі на селі, не виявилось! Тому піонерська організація тихо вмерла.

Це усвідомило керівництво – ліквідувало посаду піонерської вожаті і ввело посаду педагога-організатора.

Але дитяча організація в школі повинна бути – вважає педагогічний колектив Адамівської школи і тому, розглядаючи на сесії сільської ради питання про стан навчально-виховної роботи у школі, ми звернули увагу на виховний потенціал Кодексу Буття Українського козацтва, куди входять Кодекс лицарської честі, Кодекс лицарської духовності та Заповіді милосердя. До речі, молодіжна організація Українського козацтва – „Січ” – була в ці роки єдиною альтернативою СПОУ (піонерам). Кодекс Буття забезпечує формування та виховання такого духовного стану молоді – молодих громадян України, козаків, яке в народі збереглося як розуміння козацького духу, того особливого соціального положення українського козацтва в суспільстві, яке служило опорою народу і державі протягом віків – ми за основу виховання молоді в нашій громаді обрали козацьку педагогіку.

Якщо впроваджувати в виховний процес школи козацьку педагогіку, необхідно було познайомитись із козацькими організаціями та особами, які в ці організації входять...

На початку 90-х років у Задністров'ї діяли такі козацькі організації:

1. Задністрове козацьке земляцтво. Група вищих офіцерів 180-ї Кантемирівської дивізії (місто дислокації – Білгород-Дністровський) на чолі з її начальником штабу – полковником Токаревим А.Є. організувала Задністрове козацьке земляцтво – складову частину Всесвітньої спілки козаків. Душею земляцтва був комендант Білгород-Дністровської залоги – полковник Слепухін М.О. До складу організації входили полковник Кучер В.В., підполковники Ломовцев Ю.О., Корнев Ю.М., Некрасов П.М., Пронін С.В., капітан Антонов Г.В. – за посадами – командири полків, військовий прокурор...

Штабом земляцтва було розроблено цікаві документи – «Ідеологія козаччини», «Стратегія козаччини», які слугували фундаментом для розробки статутів та програм діяльності всіх наступних об'єднань козаків Задністров'я.

У 1991 році Україна виборолала незалежність. Із незалежністю прийшло розуміння необхідності позаблокового існування держави і як наслідок – скорочення Збройних Сил: було розформовано 180-ту ордену Кутузова та Червоного прапору Київську дивізію, а діяльність Задністрового козацького земляцтва зацікавилася Служба Безпеки України – офіцерів-козаків було звільнено з армії.

Залишившись без пенсії та квартири, колишні офіцери вимушені були шукати роботу та помешкання; багато хто з них виїхав за межі Одещини.

Частина офіцерів-козаків залишилася вірною козацькій ідеї: маленький осередок Задністрового козацького земляцтва ще працював у 1996 році – до його отамана Слепухіна М.О. зверталася рада отаманів козаків Петербурга.

2. Князем Аргутінським-Довгоруком було організовано кооператив „Рюрик” при Дворянських зборах півдня Одещини. Складовою частиною кооперативу була Буджацька Січ – об'єднання козаків півдня країни. Співзасновниками Буджацької Січі були Устименко Б.І., Деордиця І.М., Токарев А.Є., Складенко М.П., Бойчев В.В., Дмитренко В.В., Кучер В.В.. Як сказав Харчук Ю.І. – один із співзасновників Буджацької Січі: „Із закриттям Задністрового козацького земляцтва – козацька ідея в Задністров'ї не вмерла – оскільки землі Буджаку потребують захисту”...

Штаб-квартирою Буджацької Січі був Білгород-Дністровський.

3. Білгород-Дністровське паланкове товариство козаків-пасічників, яке очолював Леонід Городецький – військовий пенсіонер. Паланка входила до складу Українського Чорноморського Гуляйпільського козацтва, але з розколом обласної (крайової) організації УЧГПК на дві організації – Чорноморське Гуляйпільське козацтво та Звичаєве козацтво – отримала автономію.

Розкол утворився тому, що частина козаків (це була основна маса перших козаків-засновників УЧГПК) вважала за необхідним неухильно додержуватися Звичаєвого Кодексу козацтва. Козаки, які прийшли до козацтва пізніше, вважали за необхідне брати з цього Кодексу лише основні постулати моралі, а в практичній діяльності зважувати на сьогодення.

На відміну від УЧГПК (і других козацьких організацій), в паланці ніколи не було розбрату – паланкова старшина завжди спокійно й розважливо вирішувала всі суперечки між козаками і не доводила ці суперечки до розколу; дійсно, у життєдіяльності громадської

організації дуже важлива роль керівництва та старійшин – паланці дуже пощастило, що в керівництві та раді старійшин були такі особи, як Городецький Леонід, Маринеску Микола, Тимофеев Валерій - особи, які пройшли школу керівництва громадами, організаціями, установами – голови сільрад, директора шкіл, профспілкові та партійні лідери; особи, що мали вже звичку приймати рішення та відповідати перед загалом за ці рішення.

Білгород-Дністровська паланка входила до складу Українського козацтва (перший Гетьман УК В'ячеслав Чорновіл) – від Чорновіла група козаків паланки отримала перші козацькі нагороди – Хрести з мечами (вони були зроблені з пластмаси, трималися на синій стрічці, кріпилися швацькими шпильками); до речі в Україні тоді ще не було своїх державних нагород – орденів та медалей. Першим в паланці цей Хрест отримав Л.Городецький.

Для розвитку козацтва у Білгород-Дністровському (місті та району) Леонід Григорович зробив дуже багато. Він налагоджував роботу курінів по селах (цих курінів – 7), завозив малозабезпеченим верствам населення вугілля за цінами вдвічі нижче комерційних, відкрив перукарню, яка обслуговує пенсіонерів, інвалідів, організував пункт самозабезпечення козаків продуктами харчування, зокрема, там реалізується мед значно дешевший та якісний, ніж на ринку і ще багато реальних справ.

Л.Городецький очолив і приймав безпосередню участь у роботі з забезпечення козаків одностроєм: через Міністра оборони України та речову службу штабу Одеського округу обозна служба паланки придбала офіцерські мундири кольора морської хвилі – цей козацький однострой коштував 25 гривень (мундир, кашкет). Такими ж мундирами було забезпечено джур та дан Адамівської, Вігінської та Старокозацької шкіл всього 11 гривень за комплект (мундир, берет).

Була придбана ритуальна козацька зброя – ножі „колодачі” та шаблі, бунчуки, перначі, виготовлені прапори та корогви. Розроблені козацькі ритуали – прийняття до козацтва, освяти зброї, козацьких святинь та ін. Паланка почала співпрацювати з православними священнослужителями – отець Федір Абрамов (Білгород-Дністровський), отець Павел (Стара Царичанка) та ін. Був свій козацький капелан – отець Микола.

Козаки брали участь у Великих радах Українського козацтва, які проходили тоді тільки в Києві.

У той час найактивнішими членами козацької паланки пасічників були – Берлізов Андрій, Костецький Євсей, Марин Георгій, Сердцевич Дмитро, Панаїт Федір, Денисов Іван, Денисов Юрій, Греча Яків, Соловенко Володимир, Сидоренко Володимир, Чумаченко Василь, Швачка Петро, Відман Іван, Смаглій Павло, Хоменко Євген, Вітряк Микола-старий.

Згодом до пасічників приєдналися козаки Майстро Анатолій, Василь Якименко, Ігор Лелеченко, Білоусенко Павло, Вітряк Микола-молодий, Вітряк Борис, козаки Адамівського куріня – Тимофеев Валерій, Гуцан Валерій, Редько Анатолій, Завацький Дмитро, Гамар Іван, Гречко Леонід...

На енергію та бажання козаків робити справи милосердя звернула увагу влада – ми почали взаємодіяти: отримали приміщення під канцелярію, перукарню, почали переобладнання колишнього банно-прального комбінату, готували документацію для відкриття ринку „Козацький привоз”, будівлі козацької церкви...

2. КОЗАЦЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАДНІСТРОВ'Я СЕРЕДИНИ 90-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ.

...Зима 1993 року. Україна готується до виборів депутатів всіх рівнів та Президента України. Кандидати в депутати Одеської обласної та Верховної Рад «мотаються» по району – беруть участь у передвиборчому марафоні – проводять зустрічі з виборцями, головами сільських рад (за Законом про вибори сільські голови формують територіальні виборчі комісії). Десь у кінці 1993 року заїхав до Адамівської сільської ради Петро Чернишук (тоді голова Білгород-Дністровського осередку РУХу та кандидат у депутати Верховної Ради). Ми розмовляли з ним про особливості тогорічних передвиборчих баталій і якось непомітно перейшли до питання про мою національну приналежність. Я – липованин-старообрядець (липовани – нащадки донських козаків-некрасівців, які оселилися на Дунаї після розгрому царськими військами повстання Кіндрата Булавіна). Петро дав мені адресу канцелярії паланкового козацького товариства і вже через кілька днів я розмовляв про справи козацькі з Леонідом Городецьким (паланковим отаманом).

...У цей час на території Білгород-Дністровського району діяли такі козацькі осередки:

1. Буджацька Січ. Її очолював князь Аргутінський-Довгорукий. У складі осередка було багато впливових та знаних у районі осіб, але позиція керівництва стосовно других осередків козацтва у районі (курс на ізоляцію та елітаризм) не дала Січі можливості консолідувати та очолити козацький рух. Та ще й князь багато часу був у роз'їздах (справи за кордоном – був особистим секретарем Великого князя Володимира - нащадка російського імператорського престолу; заснування дворянського зібрання Півдня України та ін.), а відсутність отамана паралізувала роботу осередка, бо за першим статутом Січі отаман практично одноосібно керував роботою Буджацького козацтва (печатка та фінанси осередка були в руках князя). Буджацька Січ була незалежною обласною організацією і не входила до лав Українського козацтва – на той час єдиної у країні козацької організації всеукраїнського масштабу. У складі Січі активно працювали Устименко Борис Іванович – січовий суддя (кореспондент Одеської обласної газети „Одеські вісті“), Скляренко Михайло Петрович – заступник отамана (військовий пенсіонер, фермер), Токарев Анатолій Євгенович – писар Січі (колишній начальник штабу 180 дивізії, військовий пенсіонер), Бойчев Василь Васильович – обозний Січі (керівник кооперативу таксистів, потім фермер), Деордиця Іван Матвійович (пенсіонер), Дмитренко Василь, Кучер Віктор (військовий пенсіонер). Діяли козацькі осередки у Сараті (Іванов С.І., Поглупко), Тарутіно, Арцизі, Татарбунарах, Кілії, Ізмаїлі, „але тамтешні полководці, крім саратського Сергія Іванова, майже нічого не зробили для відношення козацтва”(Пише Б.Устименко у своїй біографії). У травні 1995 р. було проведено коло з організаційних питань, на якому була затверджена нова редакція Статуту Січі, який відтепер обмежував права отамана та розширював права та повноваження січової старшини; керівництво Січчю перетворювалось із одноосібного на колегіальне. На колі були присутні письменники Ковальджі, Набоков, Задорожний. У цьому ж році до Білгорода-Дністровського приїздив за листом Л.Городецького Гетьман Українського козацтва В.Мулява. Разом із Сагайдаком (Київ) та Лукашевичем (Одеса) Мулява мав зустрічі з керівництвом Буджацької Січі та Білгород-Дністровської паланки і зробив висновки, що лише керівництво паланки стоїть на державницьких позиціях, а діяльність керівництва Січі не відповідає національним інтересам України. Л.Городецький отримав Універсал Гетьмана на право формування осередків Українського козацтва; керівництво Січі такого Універсала не отримало. Цей крок Гетьмана відштовхнув багато офіцерів 180 дивізії від лав козацтва. Як би там не було, але частина козаків Буджацької Січі припинила активну діяльність до кращих часів (Деордиця І.М., Дмитренко В.В.), частина відійшла від козацтва зовсім (зокрема, в зв'язку із виїздом - Токарев А.Є., Кучер В.В.), частина ввійшла до складу Білгород-Дністровської паланки (Скляренко М.П., Устименко Б.І., Бойчев В.В., Вітряк М.К.). Офіційно Січ припинила діяльність у 1997 році...

2. Білгород-Дністровське мікрайонне паланкове козацьке товариство, яке виникло на фундаменті районного козацького товариства пасічників. Керував (і дотепер керує) роботою паланки Леонід Городецький – виходець з козаків-мазепинців Старої Царичанки. Паланка входила на правах асоційованого члена до Українського Чорноморського Гуляйпільського козацтва – обласної (крайової) козацької організації, яка була складовою частиною Українського козацтва Гетьмана Володимира Муляви (другий Гетьман; першим був В'ячеслав Чорновіл).

Крайовим отаманом у середині 90-х років був Валентин Піскун. До нього (за звичаєм) отамани змінювалися кожен рік; Піскун ж був першим керівником козаків, який три роки поспіль очолював обласну організацію. Якщо до нього отамани займалися лише виборами та перевиборами (я трохи утрирую, бо крайова організація працювала, й працювала добре), то Піскун налагодив роботу штабу, осавульської (утворили Одеську Січ – чоловічий – спочатку сезонний, потім всесезонний табір, де молодь проходить козацький вишкіл) та обозної (зокрема, козаки реалізували – за ліцензією – як будівельний матеріал – пісок з кар'єрів) служб; це все завдяки тому, що отаман мав час працювати, а не лише готуватися до виборів та перевиборів.

Але прийшов час й Піскуна (це менталітет козацький – де два козака – там три гетьмана) – звичасві козаки скликали першу Чорну раду (потім цю раду скликали багато разів) – й закинули отаману й пісок, і бійки козаків при розподілі дивідентів від ліцензійної

діяльності, і ще, і ще, і ще... Піскун вчинив шляхетно – скликав раду, оприлюднів звіт (фінансовий та політичний) діяльності крайової організації - й подав у відставку...

Крайовий отаман генерал-хорунжий Валентин Піскун часто приїздив до Білгород-Дністровського – на робочі наради старшини, на посвяти козацькі, завжди цікавився й був у курсі справ козацьких організацій Задністров'я. Як правило, з ним приїздив Сергій Гуцолук.

Після В.Піскуна козаки обрали отаманом генерала ЗСУ Валентина Пилипенка. Ця кандидатура сподобалася не всім козакам й почався в лавах наших розбрат. Але це вже було в кінці ХХ століття...

3. Адамівський курінь Українського козацтва – автономний осередок козацтва у складі Білгород-Дністровської паланки. Він виник у Адамівці як козацька добровільна народна дружина; взаємодіяв у справі охорони порядку на території сільської ради з районним відділом МВС (начальником райвідділу працював полковник Чербаджи М.М.), з районною радою (головою ради працював Майстро В.І.), з 27 бригадою Білгород-Дністровського гарнізону, з прикордонниками Старокозацької прикордонної залоги...

Першими реєстровими козаками Адамівського куріня були Тимофеев Валерій, Гуцан Валерій, Редько Анатолій, Дмитро Завацький, Гречко Леонід, Козаченко Олександр Іванович, Козаченко Олександр Антонович, Рибальченко Віктор, Куліков Руслан, Даниленко Іван, Маринеску Микола, Кульчицький Анатолій, Николаичук Юрій, Басюк Віктор, Козубенко В'ячеслав, Чеботюк Олександр, Білоус Василь, Козубенко Феодосій, Гончаров Віктор, Лаврінченко Юрій, Деревенча В'ячеслав, Одорожа Ігор, Лазуренко Дмитро, Макаренко Федір, Макаренко Сергій, Редько Сергій.

Адамівський курінь налагодив роботу з відродження прогресивних козацьких традицій, плідно співпрацював з органами місцевого самоврядування. Метою його діяльності було сприяння місцевим органам влади в забезпеченні громадського порядку, боротьбі із злочинністю і правопорушеннями.

4. Білгород-Дністровський міський козацький Кіш, який відпочувався від Білгород-Дністровської паланки. Першими козаками Кошу були Скляренко М.П., Вітряк М.К., Устименко Б.І., Черв'як О.О., Горлачов В.П., Воробйов В.М., Бойчев В.В., Мельниченко Г.Б., Скиба М.Є., Лелеченко І.А., Гордониченко П.М., Кулинський В.Я., Зуев О.І., Лісцин І.М., Павлюк В.В., Оленев І.П.

У ці ж роки в школах Задністров'я педагоги звернули увагу на моральний потенціал козацтва й почали впроваджувати в навчально-виховний процес козацьку педагогіку.

Миколаївсько-Новоросійська школа Саратовського району – осередок козацької республіки „Мрія” з відповідною атрибутикою, символікою, ритуалами. Шефами школи стали козаки Білгород-Дністровського міського козацького кошу, які багато допомагали завучу школи Фоменчук В.А. та педагогу-організатору Настаченко Г.М.

Долинівська школа Білгород-Дністровського району працювала (й працює) над створенням колективу козацької, використовуючи кращі досягнення вітчизняної педагогіки. Ініціаторами роботи колективу школи у цьому напрямку були директор школи Тома Т.І., завуч Долгошеєнко М.І., педагог-організатор Молчанова Т.І.

Вигінська школа Білгород-Дністровського району на чолі із директором Біленко В.Ю. стала школою джур та дан.

Випаснянська школа №1 Білгород-Дністровського району (директор Дранішнікова Т.О.) створила невеликий осередок джур (учитель НВП Гавриленко В.О.)..

Адамівська школа козацько-лицарського виховання Білгород-Дністровського району працювала (й працює) в режимі навчального закладу нового типу; педагогічний колектив використовує адекватні козацькі методики виховного впливу на козацьку, козацькі звичаї та ритуали. В школі працювала (й працює) дитяча та молодіжна організація „Молода Січ”, співзасновниками якої є директор школи Тимофеев В.Я., завуч Лаврінченко П.М., педагог-організатор Гриценко В.Н.

3. КОЗАЦЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАДНІСТРОВ'Я КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ.

Кінець ХХ століття в козацькому русі характеризується як період росту організацій різного напрямлення та чисельного росту членів цих організацій. Причиною цьому слугувало підвищення загального інтересу до справ козацьких у країні і зокрема Укази Президента

України „Про День Українського козацтва”, „Про Координаційну раду з питань розвитку Українського козацтва”.

Збільшення кількості членів козацьких організацій веде до появи поглядів, відмінних від поглядів керівництва цих організацій. Якщо керівництво толерантне, мудре – відміни в поглядах ведуть до розвитку організації, покращання її роботи, зміцнення авторитету в широкому загалі. Але якщо керівництво організації авторитарне, не терпить інших поглядів в широкому руху, крім своїх, - суперечки виліваються у розкол. Тут є й позитивний момент; можна вважати, що це не розкол, а очищення: невдоволені діяльністю організації козаки створюють свій підрозділ і намагаються працювати краще...

Подібна ситуація у кінці ХХ століття склалася в Українському козацтві на всіх рівнях – від всеукраїнського до місцевого, зокрема в Одеській крайовій та Білгород-Дністровській районній організаціях.

Обравши отаманом генерала Валентина Пилипенка, а писарем полковника гвардії Валентина Федоренка, Українське Чорноморське Гуляйпільське козацтво вступило в новий етап свого розвитку. Заступником отамана з питань ідеології було обрано письменника – академіка Богдана Сушинського, заступником з організаційних питань полковника Анатолія Петька – отамана Овідіопольської районної козацької організації. УЧГПК на Великій Раді Українського козацтва підтримало кандидатуру генерала Івана Біласа, який (після Гетьмана Володимира Муляви, що тяжко захворів – інсульт) став третім Гетьманом.

Незгода серед керівників Одеської крайової організації щодо подальшого шляху її розвитку призвів до серії розколів.

Спочатку крайова організація змінила назву – стала Чорноморським козацтвом. При цьому стався розкол: більша частина козаків на чолі з Анатолієм Петько, Валентином Федоренко, Богданом Сушинським організувало окреме козацьке об'єднання, яке згодом розколося на Чорноморське козацьке військо Анатолія Петька (входить до складу Українського козацтва та підтримує Гетьмана І.Біласа) та Реєстрове козацтво Богдана Сушинського, яке не підтримує Гетьмана УК І.Біласа, а входить у Всесвітню Лігу Лицарів. До речі, Б.Сушинський є пріором Мальтійського Ордена лицарів, нагороджений Папою Іоанном Павлом II медаллю св. Амвросія. Далі Чорноморське козацьке військо розколося на ЧВК (Чорноморське козацьке військо – отаман А.Петько) та ЧКЗ (Чорноморське козацьке з'єднання – отаман Пукліч – президент охоронного бюро „Гриф”). Розбіжності добре висвітлені у статутах цих організацій.

Від Чорноморського козацтва В.Пилипенка відійшов полк ім. Сірка отамана Валентина Кривобока, потім „Одеська Січ” Івана Коваля. Далі В.Пилипенко склав повноваження й отаманом Чорноморського козацтва обрали Генадія Загайчука.

В кінці ХХ століття в Одеському краї працювали 9 незалежних козацьких організацій, які мали статус обласних: 1. Звичаєве козацтво отамана Леоніда Безклубого.

2. Чорноморське козацьке військо отамана Анатолія Петька (входить до складу Українського козацтва).

3. Чорноморське козацьке з'єднання отамана Валентина Пукліча (входить до складу Українського козацтва).

4. Полк ім. Сірка отамана Валентина Кривобока.

5. „Одеська Січ” отамана Івана Коваля.

6. Чорноморське козацтво отамана Генадія Загайчука.

7. Бужацька Січ отамана Михайла Скляренка.

8. Реєстрове козацтво отамана Богдана Сушинського.

9. Козацька асоціація пасічників Одещини наказного отамана Леоніда Городецького.

Процес розколу не обійшов й козацтво Білгород-Дністровського району і в цілому Задністров'я. Від Білгород-Дністровського міського козацького Кошу відпочувався 1-й Білгород-Дністровський міський Окружний полк ім.П.Орлика, співзасновниками якого є Врублевський М.В., Еремеев В.І., Дейна М.К., Оленів І.П., Царенков О.П., Хоменко Є.В. Першим отаманом полку був Царенко О.П., потім козаки отаманом обрали Врублевського М.В. Полк підпорядкований Чорноморському козацькому війську Анатолія Петька й підтримує Гетьмана І.Біласа.

Від полку відійшов Білгород-Дністровський Окремий курінь ім. С.Білого, співзасновниками якого є отаман Городниченко П.М., Соколов Ю.О., Соколов О.О., Чудак В.С., Павленко О.Д., служитель УПЦ КП отець Микола Григорашенко. Курінь підтримує

Гетьмана І.Біласа. Штаб-квартира куреню знаходиться на вулиці Плавневій; над воротями майорить державний прапор.

Саратська районна козацька організація розколася на полк отамана С.Іванова та полк отамана Поглупко.

В кінці ХХ століття в Білгород-Дністровському районі і місті працювали такі козацькі організації: 1. Козацьке паланкове товариство. Отаман Леонід Городецький.

2. Буджацька Січ. Отаман Михайло Скляренко. До складу Буджацької Січі входить Козацький Кіш отамана Михайла Скляренка.

3. Полк ім. П.Орлика. Отаман Микола Врублевський.

4. Окремий курінь ім. С.Білого. Отаман Петро Городниченко.

Продовжували працювати в напрямку козацько-лицарського виховання школярів Миколаївко-Новоросійська (Фоменчук В.А., Настаченко В.М.), Долинівська (Тома Т.І., Долгошеєнко М.І., Молчанова Т.І.), Адамівська (Тимофєєв В.Я., Лавриненко П.М., Гриценко В.Н.) школи. На жаль, в ці роки звернули роботу Вігінська (пішов на пенсію Біленко В.Ю.), Випаснянська N1 (виїхав на навчання до військової академії Гагарина В.О.) школи...

Як писав у своїх нотатках Л.Городецький: „ Чи може щось об'єднати козацьких лідерів?

Об'єднати може тільки Гетьман України – глава держави – признаний авторитет. Хто? Сьогодні це вакансія. Діждемось президентських виборів, якщо буде вибір.

Які перспективи розвитку відродженого козацтва? Перспективи відкриваються на шляху. Важливо йти цим шляхом і не збиватися ради хвилиних вигід.

Йти крізь терни і без сумнівів служити людям в ім'я Добра і Господа, ім'я якому Христос. Це найтяжчий шлях, але іншої дороги до Правди в козаків бути не може.

Козак може бути задоволений, коли народ буде задоволений своїм становищем. Чи буде це результатом діяльності козацтва, чи результатом іншого Промислу – це не важливо. Важливо, щоб козаки не були сторонніми свідками подій.

Щоб не соромно було підписатися під гаслом: «Слава Богу, що ми козаки!», - треба виборювати свої вольності, разом навалюючись на перепони і ті перепони ламати, а не обходити.»...

4. КОЗАЦЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАДНІСТРОВ'Я ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТІ.

Початок ХХІ століття в Одеській області та, зокрема, Білгород-Дністровському районі для козаків ознаменувався якісним ростом кількості членів та загальною зацікавленістю влади у співробітництві. Це, зокрема, було пов'язано із Указами Президента України про створення Координаційної ради з питань розвитку козацтва (такі ради були створені в Одесі – обласна та в Білгороді-Дністровському – районна і міська) та прийняттям Національної програми розвитку козацтва в Україні.

У ці роки в Задністров'ї працювали такі козацькі організації: 1. Білгород-Дністровська паланка Українського козацтва – отаман Л.Городецький, писар В.Тимофєєв.

2. Адамівський курінь Українського козацтва (автономно у складі Білгород-Дністровської паланки) – отаман М.Маринеску, писар В.Козубенко.

3. Буджацька Січ Українського козацтва – отаман М.Скляренко, писар В.Воробьов.

4. Білгород-Дністровський Кіш Українського козацтва (автономно у складі Буджацької Січі) – отаман М.Скляренко, писар В.Воробьов.

5. 1-й Білгород-Дністровський Окружний полк ім. П.Орлика Чорноморського козацького війська Українського козацтва – отаман М.Врублевський, писар В.Воробьов.

6. Білгород-Дністровський Окремий курінь ім. С.Білого Чорноморського козацького війська Українського козацтва – отаман П.Городниченко, писар Ю.Сокорев.

7. Білгород-Дністровський курінь Війська Запорозького – отаман М.Возний.

8. Жіноча громада Чорноморського козацького війська Українського козацтва – керівник Л.Горлачова.

9. Білгород-Дністровський курінь Чорноморського козацького з'єднання Українського козацтва, отаман І.Білоус.

Активно працювали козаки М.Скляренко, В.Воробьов, І.Оленев, С.Горлачов, М.Врублевський, В.Єремєєв, В.Бойчев, Б.Устименко, Л.Городецький, В.Тимофєєв, М.Маринеску, М.Дейна, П.Городниченко, В.Смаковський,

Цікаве спостереження: нові козацькі організації завжди утворювалися із появою нових лідерів – й надалі я прогноую ріст цих організацій із приходом у козацтво осіб – носіїв нових ідей.

Новим у козацтві (і характерним для цього періоду) було співробітництво козаків усіх осередків („час збирати каміння“), особливо коли необхідно було проводити масштабні заходи – участь у Дні міста Білгорода-Дністровського, у відкритті пам'яників Т.Шевченку (Білгород-Дністровський), отаману Головатому, Богдану Хмельницькому (Одеса), організація екскурсії для школярів на кораблі Чорноморського флоту, районне свято на базі Адамівської школи, районне Свято козацької пісні, посвята у козацата учнів Долинівської школи, у козаки всесвітньо відомого фольклорного ансамблю „Веселка“ (керівник І.Нікіруй), хлопчачого ансамблю „Гроно“ (керівник Б.Нікіруй), ліцеїстів Тузлівського НВК, зустріч із кандидатом у Президенти України В.Ющенком та ін...

У ці роки продовжували активно працювати в напрямку козацько-лицарського виховання Адамівська (директор Тимофєєв В.Я., завуч Лавриненко П.М., педагог-організатор Гриценко В.Н.) та Долинівська (директор Тома Т.І., завуч Долгошеєнко М.І., педагог-організатор Молчанова Т.І.) школи. Почали відроджувати шкільні козацькі організації Випаснянська №1 школа (учитель ДПЮ Гладченко Ю.О.), Турлацька школа (директор Тодорова Т.П.), Біленківська школа (педагог-організатор Ситнік В.А.), Тузлівський НВК Татарбунарського району (директор Покровшук Д.М.). Звернула активну роботу Миколаївсько-Новоросійська школа (із виходом на пенсію Фоменчук В.А.).

Почав друкуватися невеликим накладом (тиражем) регіональний козацький щомісячник „Річ про Буджацьку Січ“ (тут друкуються статті теоретиків козацького руху – Устименка Б.І., Городецького Л.Г., Тимофєєва В.Я., Скляренка М.П., новини козацької діяльності, художні біографії лідерів козацького руху Буджаку та ін.).

Було прийнято регіональну програму відродження та розвитку Українського козацтва на Одещині на 2002-2005 роки у III розділі якої сказано: "...організувати семінари з проблем козацького виховання школярів на базі Адамівської загальноосвітньої школи". Метою територіальної програми відродження та розвитку Українського козацтва в Бессарабії є - подальший розвиток козацтва як громадської сили, здатної зробити певний внесок у консолідацію суспільства.

Згідно програми, козацтво Буджаку зосередило зусилля на: історико-просвітницькій та дослідницькій діяльності; військово-патріотичному вихованні, із впровадженням козацьких традицій у навчальні заклади та в лави армії; спортивному розвитку; розвитку фермерських господарств та підприємницької і ремісничої діяльності; співпраця з органами правопорядку та адміністраціями і органами самоуправління; обстоювання засад релігійного виховання.

Завдання отаманської верхівки козацтва Буджаку – не втягувати козаків в згубну конфронтацію та релігійні, мовно-національні, політико-економічні інтриги (бо на сучасному етапі козацтво як єдина політична сила не сформувалась!) і щоб утримувати козацтво від цих інтриг – більше займатися вихованням та просвітницькою діяльністю, розвивати культурні осередки – козацькі хори, ансамблі, театри; піклуватись про козацькі ліцеї і табори відпочинку та спортивного загартування.

Ми не повинні насаджувати зневіру. Не можна в такій ситуації будувати цивілізовану державу, формувати повноцінну, самодостатню націю; козаки повинні не дозволяти морально і духовно перетворювати українську націю на націю, в якій панують, і буття якої визначають, панікери, провокатори і духовні дезертири.

Як сказав Б.Сушинський: „Ми живемо в мирній європейській державі. Найбільша мужність полягає в тому, щоб кожен з нас, українців, на своєму робочому і життєвому місці, щоденно – борозна до борозни, цеглина до цеглини, слово до слова – підтверджував козацьку вірність в ім'я України, козацьку мужність задля захисту України, козацьку працьовитість і порядність задля процвітання України.

Оце вона і є – житейська, біблійна, а отже й козацька мудрість нашої Національної ідеї. Бо: велич козацької Української Національної ідеї – у величї козацького духу!”

II. КОЗАЦЬКА ПЕДАГОГІКА Й СУЧАСНА ОСВІТА (ПЕДАГОГІЧНІ РОЗДУМИ)

***„Козацтво стало найдосконалішою формою вияву генетично кодованих здібностей і можливостей нашого народу. Реалізація ж науково обґрунтованих і випробуваних історією козацько-лицарських виховних традицій – один із найефективніших українознавчих підходів у навчально-виховній роботі.
Б.Сушинський.***

В жодній країні світу немає виховання „взагалі”. Воно завжди має конкретно-історичну національно-державну форму вираження і спрямоване на формування громадянина конкретної держави, яка не може бути безнаціональною.

В Україні, як і в інших країнах світу, історично склалася своя система виховання, яка максимально враховує національні риси і самобутність українського народу. Це – українська козацька педагогіка.

Відомо, що український козацький визвольний рух – одна з найяскравіших сторінок боротьби нашого народу за політичну і державну незалежність. Багатогранною була діяльність козаків – як звитязних воїнів, вільнолюбивих громадян, політичних і державних діячів, умілих господарів землі, досвідчених хліборобів, творців мистецтва, мудрих вихователів дітей. Козацтво у більшості своїй було аристократією національного духу, високоідейною і високоморальною елітою своєї нації.

Народ – нація – це самовідтворювана система. Вона може втратити певні функції (державницькі), але допоки жива – спроможна сягати ще вищих рівнів свого розвитку. Потрібні лише внутрішня воля і сила.

Втіленням волі і сили, феноменом відродження свідомо і послідовно стало козацтво. Славетний Байда Вишневецький не тільки побороює військову потугу татар і турків, а й гордо відкидає компроміс (навіть в ім'я життя) з поневолювачами народу (віра твоя, кидає він у вічі султанові, погана, - тож волю умерти, але не бути в спілці з тобою). В ім'я розквіту народу П. Конашевич-Сагайдачний з усім своїм кошем вступає до Київського освітнього братства. Б. Хмельницький сприяє розвитку Києво-Могилянської академії, багато полковників здобуває освіту в зарубіжних університетах. Гетьман І. Мазепа будує освітні заклади та храми, П. Орлик створює найдемократичнішу та найгуманістичнішу в Європі Конституцію, а Кирило Розумовський докладає максимальних зусиль для створення в Батурині університету й 52 роки очолює російську академію наук і здобуває все європейське визнання...

Уся козацька Україна була поділена на „полки”, і в усіх полках та у володіннях Січі функціонували різного роду школи. Ті школи давали світську, релігійну і військову освіту, а головне – готували до життя: як приватного, так і державного. Україна вся була всяю навчально-виховними закладами і закономірно була визнана Європою як найосвіченіша країна-нація...

Історія вчить: поки козацтво було могутньою суспільною культуротворчою, морально-духовною, національно-патріотичною потугою, доти Україна зберігала свою незалежність чи автономність.

Загальновідомо: козацтво – надзвичайно високого, елітного рівня військова організація, але самою історією їй судилося відіграти роль вирішальної сили у відродженні нації-держави, захисті демократії і свободи, гуманізму, найвищого рівня – конституційної, правової культури. Дика і темна, свавільна, гультяйська сила, як атестували козацтво недруги України, цієї місії виконати не могла.

Нагадаймо свідчення Д. Яворницького: на Січ приймали лише тих, хто визнав православну віру, спілкувався українською мовою, брав присягу захищати до останнього подиху людину, родину, військове товариство й Україну та за них бути готовим віддати й життя. Іноземці відзначали: козацтво породило найвидатніший феномен лицарства, патріотизму, честі – духовне побратимство, їм не вдалося зафіксувати жодного випадку зради цього типу родства!

І цілком зрозуміло, що такий тип людей не міг з'витися сам собою, з нічого. Вирішальну роль у кристалізації українського характеру відіграла козацька освіта – педагогіка самопізнання та самореалізації, особової й національно-релігійної самосвідомості, філософії

жити по-людськи: чесно і совісно, патріотично й професійно, на засадах демократії і свободи, красиво і просто.

Козацька педагогіка – це частина української народної педагогіки, яка формувала у підростаючих поколінь синівську любов до рідної землі, готовність її захищати від чужоземних загарбників, високу національну свідомість і самосвідомість, глибoku духовність. Головна мета козацької педагогіки – виховати вільнолюбиву і незалежну особистість, козак-лицаря, мужнього громадянина. Провідні завдання – виховувати в підростаючих поколінь національну свідомість і самосвідомість, український характер і світогляд, формувати національну і загальнолюдську духовність, готувати фізично загартованих і мужніх воїнів-захисників рідного народу, виховувати громадян, які розвивали б культуру, економіку та інші сфери життєдіяльності народу.

Закономірно, що народ в історичних піснях і думках підніс козацтво на висоту ідеалу. Г. Сковорода не тільки розвинув філософсько-етичний принцип самопізнання, само творення, самореалізації, а й уславив як образ-взірець „отця вольності Богдана”;

І. Котляревський як найвищий ідеал підніс не лише Низа та Вєріала (захисників Вітчизни), а й Наталку та її матір, побратимство Миколи та Петра. Т.Шевченко, написавши не тільки „Кобзаря”, а й „Букваря”, еталонами людини оспівав носіїв козацької філософії, етики і моралі, гідності й честі, політичної активності та державницької мудрості. До речі, Великий Кобзар був куринним отаманом Петербургського козацького Кошу. Тож природно, що форми козацької етнопедагогіки жили в творах П.Куліша і М.Костомарова, П.Мирного, І.Франка і Л.Українки, Карпенка-Карого, у працях видатних педагогів Г.Ващенка і Яніва, Шлемкевича, Сухомлинського і Стельмаховича, а нині повертається до системи сучасної освіти як незнищений Дух нації.

Система виховання у козаків мала різнобічний характер. Козаки надавали важливого значення як психофізичному вихованню, так і моральному, релігійному, естетичному, що сприяло гармонійному розвитку кожної особистості. Висококультурна еліта нації, враховуючи здобутки народної педагогіки, по філософськи підходила до їх застосування, створювала власні звичаєві правила, яких дотримувалися усі козаки. Народна педагогіка високо підносить гідність дитини. Повага до дитини ставала основною передумовою у спілкуванні дорослих із вихованцями, що, безперечно, позначалось не лише на стосунках, а й способі життя, моральному становленню молоді. За народними переконаннями, почуття власної гідності людина має пронести до останніх днів свого життя, це своєрідний показник моральності та чесності з оточуючими та з самим собою.

Одним із найперших чинників впливу на особистість українська етнопедагогіка називає середовище – стосунки в сім'ї, режим дня, побут, звичаї, традиції, житлові умови тощо. Про позитивну роль родини можна говорити тоді, коли в ній панує здоровий дух єдності між усіма її членами, незалежно від їхнього віку, життєвого досвіду. Відчуваючи підтримку і турботу дорослих, діти підсвідомо скеровують свої дії та вчинки на те, щоб виправдати довіря та сподівання батьків, дорослих. Почуття обов'язку перед старшими організовує дітей, і повага – обов'язкова.

Ідея домінуючої ролі родини у формуванні особистості знайшла своє вираження та підтримку і на інших рівнях виховання (братські, релігійні школи тощо), у тому числі й на Запорозькій Січі, де за основу виховання взяли народні принципи родинного впливу. Думка про залежність вдачі людини від оточення, стосунків, умов, способу життя трансформувалася у козаків в конкретну вимогу – підготувати міцного й витривалого воїна, захисника рідної землі. Виховання такої особистості становило суспільно-політичну необхідність, викликану обставинами життя і спрямовану в майбутнє. Це одна з передумов суверенності країни, та врешті-решт, такий зміст навчання цілком відповідав вільнолюбивій вдачі козака.

Джурам у свої юнацькі роки доводилося зазнавати багато пригод та небезпек. Але все це було їм на користь, бо, подорослішав, вони ставали найзавзятішими козаками. На Січ приходили всі, хто прагнув оберігати Україну від ворога, здобути волю, стати сильним і мужнім. Козацьке середовище було для джур школою життя, відважності та гарту. Послідовність та системність виховного процесу досягалися завдяки батьківському піклуванню досвідчених козаків, товариській підтримки молодих лицарів, постійному контролю і нагляду. Будучи для юнаків родинною (певне коло осіб було постійно біля них), Січ водночас виконувала функції і громадськості.

Народна мудрість влучно зауважує: „З ким поведешся, від того й наберешся”. Йдучи за народними вимогами та правилами, наставником джури обирали мудрого козака, який би стати зразком і порадиником для хлопця. Маючи життєвий та військовий досвід, статечний козак ставав авторитетом, прикладом, зразком для хлопця, як у родині батько, навчав хоробрості, чесності, дотримуючись пропагованого народом принципу рівноправності у стосунках.

Інститут батьківства (наставництва) в Запорізькій Січі, ґрунтуючись на народно-християнських принципах любові, взаємоповаги, демократизму, дружби, намагався виховувати молодь гідною традицій минулого, маючи для цього всі підстави.

Морально-етичні чесноти подібного змісту для підростаючого покоління складались у закони життя. Джури цінували батьківську турботу, що виявлялась у толерантному, поважливому ставленні до названих батьків. Дружні стосунки батьків та дітей, щира бесіда, заспокійлива пора створювали особливий духовний світ. Мудра народна педагогіка знала чимало секретів впливу на особистість, уникаючи обмеження її свободи, часто діючи так, що дитина навіть не підозрювала, що її виховують.

Скажімо, невелика бувальщина з уст батьків про ледачого сина застерігала дитину бути такою, казка про мудру дівчину скеровувала діяльність вихованців у відповідне русло, а розповідь про відважних воїнів-козаків заохочувала юнаків до ґартування тіла. Такі методи виховання випливали з природних потреб хлопчиків та дівчаток. Юна душа не чинила опору такому вихованню, оскільки все діялось із урахуванням бажань, інтересів, прагнень, сподівань, мрій дітей.

Навчання у школі джур мало свої стани. Ця особливість козацького виховання своєю основою базується на народно-педагогічній віковій періодизації виховання і навчання, складеній з урахуванням споконвічних емпіричних знань. За народними традиціями зміст виховання кожної вікової групи мав певну відмінність, котра акумулювалась у системі вимог. Подібне спостерігається і на Січі. Перехід від одних обов'язків до інших має відбуватися не лише за досягненням певного віку, а й за умови вивчення основ козацького військового мистецтва, узгоджуючи свої дії з морально-етичним кодексом лицарської честі.

Серед різноманітних народно-педагогічних методів виховання велике значення мають профілактичні та практично-дійові. Режим праці та відпочинку, гра у родині забезпечували організованість дітей, сприяли всебічному розвитку фізичних та духовних потреб. Відпочинок спрямовував дітей на поповнення їх життєвого досвіду, стимулював позитивні і корисні звички і водночас служив „розрядкою” для фізичного та емоційного стану. Але й в таких випадках контроль над дітьми не виключався. Названа група узвичаєних народно-педагогічних методів виховання широко застосовувалась і у козаків.

Навчання у школі джур мало розгалужений характер. Як зазначав С.Сірополко, „молодиків у школі й поза школою вчили: Богу добре молитись, на коні ріп'яхом сидіти, шаблею рубати й відбиватись, з рушниці гострозоро стріляти й списом гостро колоти”.

В цілому навчання тут здійснювалося у релігійному напрямку, адже християнські засади народних виховних традицій – домінуюча ланка у козацькому житті. Релігійне життя козаків позитивно впливало на світорозуміння молоді. Глибоко духовні звичаї запорожців мають релігійне підґрунтя, і це природно, оскільки козацька духовність, воля, майбутнє були невіддільні від ідеї Бога. Вирушаючи в похід, за звичаєм, треба було поклонитись січовій Покрові і св. Миколі. Та й у будні воїни віддавали шану своїй заступниці: перед обідом читали Святе письмо і молились св. Покрові.

Культ землі був головним у традиційно-звичаєвій системі та навчально-виховному процесі українців, у тому числі й козаків. У запорожців існувала клятва святою землею. Вірячи, що земля чує прохання і бачить людські гріхи, козаки знаходили можливість поговорити з нею, щиро висповідуючись, опустившись на коліна. Тому видається закономірним, що культ землі зайняв почесне місце у виховній ланці запорожців, який би характер вона не мала – релігійний, патріотичний, естетичний, морально-трудоий, розумовий тощо і був консолідуючою силою. За народними переказами, земля мала і магічну силу, у скрутну й вирішальну хвилину відводить очі неприятеля.

Гармонійні відносини природи і людини становили основу буття українців, що позначалось і на виховному процесі. Спосіб життя українців був складений так, що дитина

перебувала у центрі природи; трудові навички, естетичні смаки, моральні чесноти формувалися на лоні природи і з допомогою природи.

Простота, добродушність, безпосередність юнаків імпонувала гармонійному багатому світу природи, який сам підказував, як жити, що чинити у тій чи іншій ситуації. Навколишнє середовище, умови життя вимагали від козаків різного віку витривалості, адже тільки мужні і фізично загартовані воїни могли захистити свої права і країну.

Використовуючи народно-педагогічні традиції, козаки надавали виховному процесові конкретної спрямованості: виховати перш за все воїна-захисника. Це стосується і джур. При цьому ідея суверенної особистості була домінуючою у їхній системі навчання та виховання, що сприяло підвищенню національної свідомості мас.

Загальновідомо, що національні, зокрема, козацькі виховні традиції і звичаї є нині порятунком для „зголоднілої“ на душевність і духовність сучасної молодшої людини. Ніщо не повертається в традиційних формах, час диктує свої. Не всі форми відповідають сучасності і в козацькій педагогіці: нині інший тип виробничих відносин, побуту, потреб та свідомості. Але дух не втрачає сили, енергії, цілеспрямованості до мети. Тому не можуть не використовуватися такі принципи козацької педагогіки, як любов до сім'ї, роду і нації; до рідної природи, оселі, землі; дух лицарства (побутового, військового і державницького) і волелюбності, життєносний дух побратимства; дух особової, соціальної і національної самосвідомості, гідності та честі...

Історія козацтва Задністров'я останнього десятиліття ХХ століття – першого десятиліття ХХІ століття дають нам великий історичний урок громадянського почину. Він полягає в тому, що козацько-лицарські традиції, цінності, їхній могутній духовний потенціал цілеспрямовано, творчо відроджують козацькі організації і навчальні заклади на громадському і державному рівнях.

Це перший досвід у роботі з дорослими і молоддю педагогів Саратського району - Миколаївсько-Новоросійської ЗОШ І-ІІІ ст. (Фоменчук В.А., Настаченко Г.М.), Білгород-Дністровського району - Старокозацької ЗОШ І-ІІІ ст. (Лісцин І.М.), Випаснянської ЗОШ І-ІІІ ст. №1 (Гавриленко В.О.), Вигінської ЗОШ І-ІІ ст. (Біленко В.Ю.), Долинівської ЗОШ І-ІІ ст. (Тома Т.І., Долгошеєнко М.І., Молчанова Т.І.), Випаснянської ЗОШ І-ІІ ст. (Тодорова Т.П., Чумаченко В.М.), Адамівської ЗОШ І-ІІ ст. (Тимофєєв В.Я., Лавриненко П.М., Гриценко В.Н.).

Завдання, які ставлять перед собою керівники наших Задністрових „Січей“, куренів, кошів, інших козацьких осередків – нести в маси наукову українознавчу інформацію, підвищувати рівень політичної освіти, утверджувати демократичні засади життя, дисципліну і порядок, правові і моральні норми, культуру поведінки, боротися з алкоголізмом, наркоманією, злочинністю, іншими суспільними хворобами; ці керівники вважають, що сучасні козацькі, січові осередки покликані пробуджувати енергію, ініціативу народу, залучати його найширші кола до активного громадського життя, культурно-мистецької, політичної, економічної діяльності в інтересах усього народу; глибоко розвивати моральний, ідейний, естетичний, духовний потенціал ідеалів людини-козака, лицаря. Такі ідеали в наші часи мають наснажуватися якостями державного, політичного і громадського діяча, відданого інтересам народу, України-Батьківщини і загалом, виховання на засадах козацької педагогіки має три аспекти, що передбачають формування високих моральних якостей, фізичний розвиток та культурологічне виховання дітей і молоді. У період моральної кризи, дегероїзації і деморалізації значної частини нашого суспільства козацько-лицарські традиції, козацька сімейна, шкільна і соціальна педагогіка (як невід'ємна складова української педагогіки), високо тримають стяг вершинних національних і загальнолюдських цінностей, здобутків елітних прошарків рідного народу, лицарської духовності.

1. БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ УЧИЛИЩЕ.

Із 1994 року (після появи в педагогічній пресі концепції козацького виховання) і по теперішній час, викладачі Білгород-Дністровського педагогічного училища (Лобанова В.С., Юрченко В.І., Головань І.М., Виштак О.М.) опрацьовують із студентами старших курсів шляхи впровадження в практику освіти козацьку педагогіку: курсові роботи з теми „Козацька педагогіка“ писали Ніколова Г.Ю (1994), Яценко Т.О. (1994), Виходцев Р.Г. (1995), Чудак О.В. (1995), Місержі М.В. (1999); „Вплив дитячих козацьких об'єднань на формування національної свідомості школярів“ на матеріалі „Молодої Січі“ Адамівської школи” - Ткаченко І.В. (2002).

Як писали студенти: „Можна зробити висновок, що відродження культурно-освітніх козацьких традицій одна з необхідніших і найважливіших граней зміцнення незалежності України. Все це досягається за допомогою козацької педагогіки, яку використовували наші предки.” (Виходцев Р.Г., 1995).

„Взявшись до написання курсової роботи на тему козацької педагогіки, я хотів насамперед розкрити і донести до студентів міцний зв'язок нашого виховання, системи виховання сучасного і минулого. Ці всі питання дуже складні і водночас дуже цікаві зараз, тим паче майбутньому педагогу. І якщо я більше буду знати про методи, форми виховання на Україні в часи козаччини, гетьманщини, то це піде тільки на користь мені і всім тим, зким я буду про це спілкуватись.” (Чудак О.В., 1995).

„Пізнання ідейно-морального, виховного потенціалу козацької духовності, розкриття своєрідних форм її існування, самобутніх шляхів розвитку має багато в чому вирішальне значення у відродженні та становленні української національної системи виховання, школи і педагогіки, у формуванні в наш час вільної, з стійкими морально-вольовими якостями, силою духу особистості.” (Місержі М.В., 1999).

„Як сказав В.Я.Тимофєєв: „Українця можна виховати тільки виховуючи українця”, бо „людина може стати людиною тільки через виховання” (І.Кант) і, спостерігаючи розвиток сучасного українського суспільства, ми приходимо до висновку, що відбуваються значні зміни у вихованні підрастаючого покоління, зокрема національного виховання. Це відбувається завдяки тому, що все частіше в системі виховання керівники шкіл звертають увагу на те, щоб дітей, юних українців, виховували саме по-українськи, тобто використовували козацьке виховання і педагогіку”. (Ткаченко І.В., 2002).

2. САРАТСЬКИЙ РАЙОН. МИКОЛАЇВСЬКО-НОВОРОСІЙСЬКА ШКОЛА.

В Миколаївсько-Новоросійській школі ентузіастами козацько-лицарського виховання були завуч з виховної роботи Фоменчук В.А. та педагог-організатор Настаченко Г.М. Вони організували в школі Козацьку республіку „Мрія”, мета діяльності якої: „Виховання глибоких і твердих національно-патріотичних переконань, підготовка до творчої праці; формування високих морально-психологічних якостей; виховання фізично здорового покоління”.

Настаченко Г.М.: „Коли організовувалися якісь заходи, я завжди опиралася на дітей, давала можливість проявити себе, відчуті відповідальність. Поступово вивчалися нахили дітей, їх здібності. І ми поступово згуртувалися. Так через деякий час виникла думка про єдину організацію, яка б об'єднувала всіх. Допомогли уроки народознавства, класні години. В школі виникла козацька республіка, якій дали назву „Мрія”.

Фоменчук В.А.: „Познайомившись з історією козацтва глибше, вивчивши історичне минуле села, вирішили в школі організувати козацьку організацію. Спочатку йшов конкурс на кращу назву, потім девіз підбирали, боролися за право бути обраним отаманом і т.д. Кожен клас став куренем. Поступово, набираючись досвіду, йшли до того, щоб в школі була створена козацька республіка.”

Школа в Байрамчі (в минулому – столиця Усть-Дунайського козацтва) – чистота, на стінах стенди, присвячені історії козацтва, портрети гетьманів. Тільки що козачата повернулись з пішого походу по казачьким селам Карналіївка, Козацьке, Старокозаче, де пройшли зустрічі з джурами отамана І.Лісіцина. До козачат Байрамчі приїжджають козаки з Сарати (отаман С.Іванов), з Білгорода-Дністровського (козаки М.Скляренко, І.Оленів, В.Бойчев, В.Горлачов, В.Воробов); це школа відродження, школа спасіння від безпам'ятства. Це більш надійний шлях пошуку духовних витоків, ніж плутання по пустелі бездуховності в надії, що за ці роки час унесе з собою всіх яничар-безбатченків, тяжкий наслід нашого трагічного минулого.

3. БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ РАЙОН. СТАРОКОЗАЦЬКА ШКОЛА.

З числа Старокозацьких школярів офіцером-відставником, учителем ДПЮ Лісіциним І.М. було організовано школу джур. З виступу отамана Старокозацького куріня на Великій Раді Українського козацтва у жовтні 1997 року: „Сьогодні у нас, джур, дитячої та молодіжної організації Українського козацтва „Молода Січ”, створеної в нашому селі Старокозаче Одеської області дебют на всеукраїнському рівні. На сьогодні в нашій організації налічується

108 осіб. Чим ми займаємося? Влітку, окрім занять з орієнтування на місцевості, правилам розташування палаточного табору, вміння розвести багаття, надання першої медичної допомоги, ми познайомилися з засобами зв'язку, трохи попрацювали у цій сфері і навіть маємо свій рекорд по проведенню польового телефонного зв'язку на відстані 100 метрів – 43 секунди.

Зараз ми займаємося художньою самодіяльністю (вчимо танці, козацькі пісні), спортивною гімнастикою, і що саме головне – вивчаємо історію козацтва, традиції і звичаї наших предків, відомих на весь світ козаків. Разом з митним нарядом ми несемо патрульну службу, самостійно сидімо в засадах по виявленню контрабандних грузів. Окрім цього, з нами двічі на тиждень проводить уроки богослов'я священник нашої Покровської церкви отець Антоній."

... Багатолюдно було під час недільної служби у Грецької церкви Білгород-Дністровського. 39 старокозацьких школярів – козацьких джур та дан приїхали у місто, щоб, отримавши благословення отця Владислава, прийняти посвячення у козаки. Хлопчак читають текст присяги: „Присягаю бути вірним Богові та Україні. Присягаюся товариству бути допомогою товаришам у козацьких справах. На славу перед Господом та Україною.” Це не вистава, не театральне дійство, а повернення до безсмертних народних витоків, до віри батьків, до справи служіння своїй землі, Вітчизні, народу.

А чому дівчат називають данами? Даною називалася богиня води в староукраїнській міфології. А вода – символ життя...

4. БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ РАЙОН. ВИПАСНЯНЬСКА №1 ШКОЛА.

В школі учителем ДПЮ Гавриленко В.О. була організована джурова козацька організація „Молода Січ”, яка прийняла всім своїм складом посвяту в козаки. Посвяту проводили козаки М.Скляренко, В.Горлачов, П.Городниченко, А.Берлізов, В.Гавриленко. „Молода Січ” – самодіяльна дитяча організація, що будує свою роботу на принципах добровільності, демократії та самоврядування. Проводяться конкурси, змагання, козацькі КВК, гра-конкурс „Тої слави козацької повік не забудем”, бесіди „Жіночі імена в часи козацтва”.

Педагогічний колектив не лишився в стороні від козацької педагогіки: впроваджуються козацькі традиції, проводили педагогічні ради „Формування національної свідомості в процесі навчання і виховання”, „Вплив дитячої організації „Молода Січ” на формування патріотизму школярів”.

5. БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ РАЙОН. ВИГІНЬСКА ШКОЛА.

Директор школи курінний Українського козацтва Біленко В.Ю та учитель фізкультури осавул Українського козацтва Берлізов А.М. організували дитячу джурову та данову організацію „Молода Січ”, яка працює на засадах Українського козацтва. Було придбано парадний однострій для козачат (мундири та кашкети або берети), створено атрибутику (прапор, корогви). Учні почали вивчати історію козацтва; основи військового мистецтва та тілодуховиховання козаків, пройшли посвяту в джури та дани. В лавах „Молодої Січі” налічувалося 65 членів, практично всі учні 5-9 класів.

6. БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ РАЙОН. ДОЛІНІВЬСКА ШКОЛА.

В школі директором Тома Т.І., завучем Долгошеєнко М.І., Молчановою Т.І. було створено дитячу козацьку організацію „Козацький кіш”, яка працює на засадах українського козацтва, в школі створено чітку систему виховної роботи, яка ґрунтується на історичних і національних традиціях українського народу, ведеться гарно оформлений та талановито написаний літопис шкільних справ. Дуже цікаво дозвілля школярів: вечори, свята, КВК, спортивні змагання, Козацькі забави – традиційне травневе спортивно-мистецьке свято козачат „Суперкозак”, працює шкільний музей села – один з кращих в районі. Спільними зусиллями сім'ї та школи виховуються у дітей бажання зберігати родинні традиції, сімейні реліквії, вивчати родовід, прилучати їх до народних традицій, звичаїв, обрядів; етичні норми

взаємин між близькими людьми і в суспільному оточенні, здатність піклуватися про молодших і немічних.

„Козацький кіш” пройшов посвяту у козачата, посвяту в урочистій обстановці проводили козаки М.Скляренко, В.Воробйов, В.Тимофєєв, В.Лашкевич. Діти всією душою приймають кодекс козацької честі, зростають в атмосфері взаємоповаги і взаємовиручки, добре поводять себе у побуті, добре вчаться.

7. БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ РАЙОН. ТУРЛАЦЬКА ШКОЛА.

В Турлацькій школі козацькому вихованню приділяли належну увагу директор Тодорова Т.П. та учитель початкових класів Чумаченко В.М.

Тодорова Т.П.: „... Я вирішила для своїх другокласників влаштувати свято „Козацькі забави”. До святково оформленої класної кімнати завітали батьки, старші та молодші братики і сестрички, друзі. Спочатку другокласники розказували про історію Запорозької Січі, про славних козаків. Потім хлопчики змагались у швидкості чищення картоплі, перетягування канату, віджимання від підлоги; стрибали у мішках, намагались якнайбільше назвати українських міст, виявляли свої мовленні здібності, складали вітальні листівки, які вручали дівчаткам разом з квітами. Всі хлопчики пройшли випробування і були прийняті до козацького загону.”

Чумаченко В.М.: „ Я весь час намагаюся на уроках читання і рідної мови дати більше знань дітям про минуле наших предків. Я поставила перед собою мету: розширити знання учнів з життя запорозького козацтва, розкрити феномен козацтва, показати його роль в історії українського народу, виховувати в учнів любов до рідного краю, бажання бути гідними синами України, прагнути стати сильними, здоровими, розумними і цим створювати дружний колектив.”

Мабуть є в тому, що Тодорова Т.П. та Чумаченко В.М. звернули увагу на патріотичне виховання дітей (у формі козацького) закономірність – козацтво, як якість менталітету українця, притягує до себе юні, незіпсовані душі – романтикою звятиги, побратимства, всім тим, що ми називаємо польотом душі.

8. БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ РАЙОН. АДАМІВСЬКА ШКОЛА.

Адамівська школа козацько-лицарського виховання – громадський (на базі загальноосвітньої школи) навчально-виховний заклад нового типу, покликаний дати учням додаткову козацько-лицарську освіту, забезпечити їх надійний духовний зв'язок з предками, розвинути стосунки з сучасниками і зорієнтувати козачат на інтереси нащадків, бо творче відродження в житті ідей і засобів козацької педагогіки має забезпечити виховання фізично здорових, морально чистих і по-лицарськи мужніх та сильних духом громадян незалежної України.

Автором школи є її директор – Тимофєєв В.Я., він же, разом із завучем Лавриненко П.М. та педагогом-організатором – співзасновник Адамівського куріня Адамівської Січі (громадської дитячо-юнацької організації Українського козацтва).

У вихованні національно свідомих козаків та берегинь педагогічний колектив бачить три ступені: 1. Родинно-дошкільне виховання козачати та лелі. 2. Родинно-шкільне виховання джури та дани. 3. Громадсько-родинне виховання козака та берегині.

Кожен з етапів козацько-лицарського виховання має свої особливості і проводиться: А).Родинно-дошкільне – через роботу з батьками дошкільнят та введення спеціальних курсів до програми дитячого садочка. Б).Родинно-шкільне – у формі роботи Адамівської школи козацько-лицарського виховання (а/класна робота за рахунок варіативної частини з основних дисциплін козацько-лицарського виховання; б/позакласна робота за рахунок гуртків, у формі Козацької республіки – одна з форм самоврядування учнівського колективу та класних козацьких загонів; в/позашкільна робота у формі діяльності дитячо-юнацької організації „Молода Січ” Українського козацтва). В). Громадсько-родинне – у формі діяльності місцевого осередку Українського козацтва (Адамівського куріня) та жіночої громади Українського козацтва.

Основна мета Адамівської школи козацько-лицарського виховання – формування в родині, школі й громадському житті творчої особистості козака-лицаря, захисника

рідної землі з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самосвідомістю, світоглядом і духовністю. Практика роботи школи свідчить, що введення потенціалу козацько-лицарської духовності у виховний процес значно полегшує формування вільної, зі стійкими морально-вольовими якостями й силою духу особистості.

9. ТАТАРБУНАРСЬКИЙ РАЙОН. ТУЗЛІВСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ КОМПЛЕКС.

Тузлівський навчально-виховний комплекс створений з метою навчання обдарованих соціально-незахищених дітей. Комплекс об'єднує загальноосвітню школу (завідуюча школи – Удовиченко О.Ф.), інтернат для соціально-незахищених дітей (завідуюча інтернатом – Одинець Є.Т.) та ліцей військово-спортивного напрямку для вихованців шкіл-інтернатів Одеської області (комендант ліцею – Катарков В.П.). Керує закладом директор – Покровщук М.Д.

В Тузлівському НВК завершено перший етап трансформації його у козацький навчальний заклад: пройшовши курс „молодого козака”, більше 30 ліцеїстів прийняли посвяту, яку проводили козаки Буджацької Січі Скляренко М.П., Бойчев В.В., Воробйов В.М., Тимофеев В.Я., Горлачов В.П., Смаковський В.М. та хорунжа Горлачова Л.Я.

ДУХОВНЕ ВИХОВАННЯ

Практично всі педагоги, які впроваджували в практику своєї школи козацьку педагогіку, вважають, що в систему виховної роботи з козачатами, крім тіловиховання, треба вводити й духовиховання і тоді буде козацьке тілодуховиховання, що на практиці означає й введення християнської моралі.

Генеральний суддя Буджацької Січі Б.Устименко: „У нас церква відокремлена від держави, але в одеських єврейських школах учнів озайомлюють із змістом священних книг. В польських школах вивчають Біблію. Особисто я вважаю, що в наш час бездуховності, яка росте, корисно було б знайомити нашу молодь з дитинства хоча б із канонічними заповідями, щоб дитина змогла відрізнити добро від зла.”

В останнє десятиліття дедалі більше політичних і культурних діячів, учителів, батьків звертаються до християнських моральних цінностей як найбільш стійких, універсальних, не підвладних політичній та ідеологічній кон'юктурі. Це означає, що сучасне українське суспільство поступово підходить до визнання й опанування етичних основ християнства, від яких воно було штучно відлучене протягом багатьох десятиліть і до яких у більшості людей навіть було сформовано різко негативне ставлення.

Ніхто не буде сперечатися, що Церква є носієм духовності. Так воно і є, адже те, чого навчають тут, спрямоване на забезпечення нашого духовного добробуту, і найперше гармонії нашого внутрішнього світу. Багато людей відвідують храми, вважають себе віруючими і повага до традицій та релігії свого народу стримує багатьох з них від хибних кроків. Свою роль тут відіграє і громадська думка, а тому людина буде намагатися жити і діяти так, щоб не було соромно перед людьми.

Лише розвинута моральність, лише прийняття абсолютних вічних норм співжиття допоможе у потрібну хвилину підлітку (юнаку) – він не буде вагатися, втримається, не піде на умовляння товаришів, адже матиме записи на всі випадки життя. А нагородою буде чисте сумління та гармонія внутрішнього світу...

Формування духовності як основної якості людини, визначення її духовних пріоритетів, обґрунтування системи цінностей, на яких має базуватися життя дитини - основні напрямики роботи духовного виховання. До речі, є необхідність вивчення досвіду кращих шкіл Одещини щодо формування духовності: Школи М.П.Гузика (м.Южний) – з його філософією Трійці – Дух, Душа, Тіло; Школи Духовності Л.Я.Прокопечко (м.Южний); НВК „Сузір'я”, С.В.Мельник (м.Одеса) з її концепцією оволодінням інтелектуальною, духовною, фізичною, психологічною культурою.

Обов'язок формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей покладається на недільні, загальноосвітні християнські школи (у тому числі й приватні), позашкільні освітні заклади Міністерства освіти і науки, клуби, різноманітні

громадські центри, бібліотеки. До цього процесу залучаються також засоби масової інформації: газети, журнали, радіо. Велика роль відводиться батькам, які традиційно першими формують моральні орієнтації дитини на основі християнської етики та народної моралі. До речі, „Моральний кодекс будівника комунізму” (1962) багато в чому повторив або модифікував канони, які людство сприйняло спочатку як християнські, а потім і як універсальні, - принципи чесності, правдивості, простоти, скромності тощо...

Отже, тривале функціонування і понадситуаційний, інтегративний характер цінностей, що увійшли до людської культури як християнські моральні настанови, зумовлюють їх особливу роль у процесі виховання дітей та молоді й спонукають нас – педагогів – до вироблення засобів і методів їх засвоєння учнями...

НОВІ УМОВИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛИ КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ

„Школа козацько-лицарського виховання – ГРОМАДСЬКИЙ (на базі загальноосвітньої школи) навчально-виховний заклад нового типу, покликаний дати учням додаткову сучасну козацько-лицарську освіту, забезпечити їх надійний духовний зв'язок з предками, розвинути стосунки з сучасниками і зорієнтувати козачат на інтереси нащадків, бо творче відродження в життя на сучасному рівні ідей і засобів козацької педагогіки має забезпечити виховання фізично здорових, морально чистих і по-лицарськи мужніх та сильних духом громадян незалежної України”. (Концепція школи козацько-лицарського виховання. Адамівка, 1999).

В першій редакції Концепції (1998) було заявлено, що „Школа козацько-лицарського виховання – ПОЗАШКІЛЬНИЙ ГРОМАДСЬКИЙ навчально-виховний заклад”... і далі за текстом.

Це „де юре” означало, що ми не маємо права втручатися у навчальний процес, який задекларовано навчальним планом та програмами. Статус громадського навчально-виховного закладу ми ще й у 2003 році не змінили на статус експериментального майданчика, а це змушує нас з обережністю краяти варіативну частину навчального плану.

„Де факто” ми мінімально втручалися у навчальний план. Це було так:

Таблиця 1. 1998-1999 н. р.

№	Предмет	5 кл	6 кл	7 кл	8 кл	9 кл
Варіативна частина						
1	Російська мова	1	1	1	1	1
2	Українознавство	1	1	1	1	1
3	Історія Українського козацтва	-	-	0,5	0,5	-
4	Історія України	-	-	-	1	-
Разом		2	2	2,5	3,5	2
3 годин гурткової роботи						
1	Історія Українського козацтва	-	0,5	-	-	-
2	Історія України	1	-	-	-	-
Разом		1	0,5	-	-	-
Всього		3	2,5	2,5	3,5	2

Таблиця 2. 2001-2002 н. р.

№	Предмет	5 кл	6 кл	7 кл	8 кл	9 кл
Варіативна частина						
1	Російська мова	1	1	1	1	1
2	Українознавство	0,5	1	1	1	-
Разом		1,5	2	2	2	1
3 годин гурткової роботи						
1	Історія Українського козацтва	-	0,5	0,5	-	-
2	Історія України	0,5	-	-	0,5	-

3	Українознавство	-	-	-	-	1
	Разом	0,5	0,5	0,5	0,5	1
	Всього	2	2,5	2,5	2,5	3

Таблиця 3. 2003-2004 н. р.

№	Предмет	5 кл	6 кл	7 кл	8 кл	9 кл
Варіативна частина						
1	Російська мова	1	1	1	1	1
2	Українознавство	1	1	1	1	-
	Разом	2	2	2	2	1
Гурткової роботи немає						
	Всього	2	2	2	2	1

Пояснення до таблиць:

1. У шкільній бібліотеці 60% книжкового фонду художньої літератури складає література російською мовою – вилучити російську мову з варіативної частини ми не можемо – ДІТИ ПОВИННІ ЧИТАТИ!

2. Українознавство – базовий компонент школи нашого типу – вилучити його з варіативної частини ми не можемо; та ще й в нас є підручники!

3 таблиць ми бачимо, що варіативна складова з року в рік зменшувалася і години на вивчення козацьких дисциплін нам прийшлося брати з годин позашкільної (гурткової) роботи, яку у цьому році від нас вилучили у розпорядження РЦДТ. Робота з вивчення козацьких дисциплін дійсно перейшла у пласкість громадського фінансування.

Переговори із ОІУ показали, що і в статусі експериментального майданчика ми не отримуємо додаткові кошти на цю роботу. А методичні посібники? А підручники? Хто їх буде писати? На які кошти друкувати? Пишуть учителі, друкуємо на кошти директора...

...Підручники історії України, які видані у 2003 році, дуже відрізняються від тих же підручників 1998 року. Нас підручники 1998 року не задовольняли (необ'єктивна трактовка ролі козацтва в історії української державності), тому ми ввели в наш навчальний план курс історії українського козацтва, але тепер підручники вже зовсім другі і необхідності в цьому курсі немає. Наприклад, підручник з історії України (8 клас) це – історія українського козацтва ХУІ – ХУІІІ століть! Цитую: “Протягом кількох століть – від кінця ХУ до кінця ХУІІІ – тривала на нашій землі доба, названа козацькою епоєю. Як багато важила вона в історії України, свідчить той факт, що нас, українців, і сьогодні звуть у світі козацьким народом. Та й самі ми не втратили духовного зв'язку з лицарями-козаками. Хіба ж випадково й досі називаємо козацькими свої степи, свої пісні й журбу, силу і свій характер? Козацтво для нас стало втіленням невмирущого українського духу”.

Ще цитата. Той ж підручник: “Козацька доба надзвичайно багата на події та героїв. Нас захоплюють карколомні, сповнені пригод і випробувань долі козацьких керманів – гетьманів, кошових отаманів, полковників, а також долі тогочасних митців, служителів церкви, учених – усіх, хто творив історію козацької України; були вони справді яскравими особистостями. ВІРА В БОГА, ЛЮБОВ ДО РІДНОЇ ЗЕМЛІ, ЗАКОНИ КОЗАЦЬКОГО ПОБРАТИМСТВА – ось що визначало їхні слова й вчинки”.

Нове покоління підручників з історії України (особливо 5 та 8 класів) змушує сьогодні ВСІХ учителів України робити те, що ми робили ще у 1998 році – викладати курс ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА!!!

Тепер наше завдання – ввести курс історії українського козацтва таких періодів: Задунайська Січ – Чорноморське козацтво ХУІІІ-ХІХ ст.; Відродження українського Вільного козацтва на початку ХХ ст.; Відродження українського козацтва у останнє десятиліття ХХ ст.; Українське козацтво діаспори (Штати, Канада, Австралія, Бразилія та ін.). Альтернативи цим курсам у плані виховання громадянськості, патріотизму – немає!

III. АДАМІВСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНІВ (ІСТОРИЧНИЙ НАРИС. КЕРІВНИКИ)

„... Саме школа стоїть у витоків духовності її випускників...

Сільська мало комплектна школа посідає особливе місце серед навчальних закладів нашої країни. Це – 70% шкіл, тут навчається кожен третій школяр; це – більшість шкіл нашого району. Адамівська – теж мало комплектна...

Підірвана матеріальна база малокомплектної, міграція сільчан до міста, зниження народжуваності, виснаження і старіння педагогів не сприяють якісному поліпшенню навчальної роботи. Але від таких шкіл Україна не зможе відмовитись ще й у цьому столітті. Бо обов'язок держави – надати освітні послуги ВСІМ дітям.

Тепер вважається, що функціонування сільської мало комплектної економічно недоцільно. Та не треба забувати про її соціальний статус: осередок культурного життя, уособлення зв'язку поколінь, носій духовності, традицій тощо.

Думку вчителя поважають на селі. На його позицію зважають при визначенні долі дитини. Село і школа пов'язані нерозривно, як тіло й дух, хліб і сіль, сонце й вода.

Штатний розклад не передбачає повну ставку заступника з виховної роботи (у більшості мало комплектних його зовсім немає). Є неповна ставка заступника директора з навчально-виховної роботи, помічника з господарської справи, педагога-організатора, бібліотекаря. Школа має незадовільні санітарно-побутові умови (потребує капітального ремонту або перебуває у аварійному стані; не має водопроводу й каналізації; відсутні спортивний та актовий зали, не вистачає типових приміщень).

Учителя професійно дезорієнтовано, бо він викладає від двох до п'яти навчальних предметів, що знижує якість знань учнів. В цих умовах проблемною є організація факультативів, практично неможлива профільно-рівнева диференціація.

Система стосунків керівник-учитель-учень має тенденцію до посилення особистих, а не ділових якостей. Педагогі перебувають в методичній ізоляції (та ще й соціально-побутові умови їх життя!), що поступово призводить до їх деградації. Але **ЯКІСТЬ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ БІЛЬШОЮ МІРОЮ ЗАЛЕЖИТЬ ВІД ЯКОСТІ КЕРІВНИЦТВА ШКОЛОЮ, НІЖ ВІД РІВНЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛІВ.**

Наш досвід свідчить, що тісний зв'язок школи з родиною й сільською громадою дозволяє застосувати концепцію школи-родини (у формі козацько-лицарського виховання, що відтворює родинний мікроклімат: атмосферу доброти, тепла, чуйності, взаємтурботи, взаємоповаги). Все це ґрунтується на особливостях сільської спільноти, у якій практично всі родини пов'язані кровними зв'язками.

Ми вважаємо, що одним із основних завдань школи є реалізація **ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ**, яка має благодатне підґрунтя в діяльності малокомплектної: це – сім'я, церква, соціальне середовище, громадське життя, праця, заходи духовного характеру, мистецтво, спілкування з природою.

Систему взаємин ми будемо таким чином, щоб абсолютні й вічні цінності українського виховання (віра, надія, любов, сумління, правда, доброта, чесність, справедливість, щирість, гідність, милосердя, прощення, досконалість, нетерпимість до зла) формувалися не як теоретичні моральні категорії, а як конкретні стосунки реальних людей...

Аналізуючи процес розвитку мало комплектної за останні 30 років (я працюю учителем з 1969 року, а керівником – з 1984), планую на майбутній навчальний рік в царині **ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ:**

В розкладі занять максимально враховувати передусім особливості навчальних предметів, а не особливості педколективу, розподілу навантаження вчителів. В проведенні уроків будемо орієнтуватись на форми групової роботи, за яких різко зростає інтенсивність активного спілкування вчителя з учнями. Будемо вчити учителів саме такій роботі.

Намагатимемось знижувати психологічне та емоційне навантаження на учнів у класах з малою наповненістю. Більше уваги приділемо методам самоконтролю, вибіркового диференційованому та тематичному контролю. Почнемо застосовувати рейтинг.

Основним в організації уроків стане принцип індивідуального підходу до учнів (особистісно-орієнтоване навчання та виховання). Створимо „короткі” факультативи, які охоплюють семестр, що допоможе учням реалізувати пізнавальні інтереси до різних

предметів. Особливу увагу приділимо роботі клубів, гуртків, товариств, проведенню інтелектуальних змагань, конкурсів.

В царині ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ ТА ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ:

Виховний процес тісно пов'язуємо із життям сільської громади, його стрижнем стане краєзнавча діяльність.

Систему виховної роботи будемо за моделлю „людина-рід-громада-країна-держава”. Це дає змогу широко використовувати потенційні можливості етнопедагогіки, історичного краєзнавства, сприяє соціалізації особистості.

Виховний захід школи плануємо і проводимо так, щоб він був подією села.

Є проблема у вихованні сільської дитини: в умовах замкненого сільського осередку зворотний зв'язок між вихованцями і вчителями надзвичайно сильний, але це веде до того, що дитина звикає до постійного опікування й потребує його. Перехід до іншого типу соціального середовища (міста), де соціальний контроль послаблено, часто руйнує звичний стиль поведінки.

В царині УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ:

Я вважаю, що перевантажування керівника, рівень його культури та тип спілкування визначають соціально-психологічний клімат як у педагогічному, так і учнівському колективах.

Неможливо педагогічним працівникам компенсувати негативний вплив перших осіб. Тому ефективне управління можливо лише за умови, що керівник розуміє завдання закладу і його специфічні особливості.

На якість контролю не повинні мати вплив тісні соціальні й родинні взаємини, що пов'язують учителів і учнів у сільській громаді. Ділові стосунки (обов'язок, відповідальність) не повинні витіснятися особистими (симпатії, родинність, неприязнь). Це суттєво знижує об'єктивність контролю, його систематичність, глибину і підсилює тенденцію до формалізму та лібералізму.

Але основна причина, що гальмує ефективну роботу школи, - НЕКОМПЕТЕНТНІСТЬ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ОСВІТИ – ЯК ЗОВНІШНІХ, ТАК І ВНУТРІШНІХ.

ШКОЛО, ШУКАЙ КЕРІВНИКА!

Директор, заступник директора, організатор позакласної роботи покликані бути посередниками між педагогічною наукою та практикою. Від них залежить не тільки пропаганда, впровадження наукових знань в практичну роботу, але й така організація педагогічного колективу, при якій об'єднуючим началом є творчий задум, ідея.

Цей розділ про керівників Адамівської школи, про директорів та завучів. Вони були різними, працювали різний термін: хтось – рік, деякі – два-три, а дехто – й десять...

Не всі розуміли мету та завдання роботи школи на етапах розвитку; були великі похибки у виборі пріоритетів розвитку, але й були прориви у майбутнє – тоді школа на всіх вітрилах летіла до мети...

У 1957 році в селі Адамівка було відкрито семирічну школу, в якій тоді навчалось 250 учнів та працювало 14 педагогів і 7 техпрацівників.

У своєму розвитку школа пройшла 6 етапів (етапи визначали лідери – директори та завучі).

I. 1957 – 1964. Період зміни лідерів та пріоритетів розвитку.

1957-1960. Директор **Нікул Людмила Олександрівна** – відмінник освіти, нагороджена орденом „Знак Пошани”... З її листа до педколектива Адамівської школи: „В Адамовке я работала директором восьмилетней школы с момента ее открытия, т.е. с 1957 г. по 1960 г., и, естественно, была депутатом сельского Совета. Здесь, на Ленинградской

земле, двадцять п'ять лет я проработала в большой средней школе Ленинграда, награждена орденом «Знак почета» (№ ордена 1178266), медалью «За трудовую доблесть», отличник народного образования. Так что Вам не стыдно за своего первого директора. Желаю Вам всего самого доброго.»

1960-1962. Директор **Комарницький Олександр Сергійович**, як методист, детально розбирав з учителем наслідки уроку, виявляв недоліки у засвоєнні учнями теми, підказував вчителю форми індивідуальної роботи з окремими учнями, таким чином забезпечуючи засвоєння матеріалу всім класом.

Виявляючи характерні вади в роботі викладачів одного предмету, він застосовував форми контролю, які спонукають до подолання їх, наприклад (за матеріалами педрад), на основі відвіданих уроків російської мови визначив питання, які вимагають пильної уваги вчителя, а саме:

- ефективне використання ідейно-виховного потенціалу навчальної теми;
- удосконалення уроку шляхом раціональної організації самостійної діяльності учнів;
- шляхи виховання орфографічної зірності учнів.

Далі він вивчав стан викладання та якість знань учнів з російської мови за планом внутрішнього контролю і додав до нього такі питання, як оптимальне планування реалізації вдосконаленої програми; організація і форми повторення матеріалу; стан учнівських зошитів; результати контрольних робіт та контрольного опитування. Поставивши їх на контроль, Олександр Сергійович добився, щоб при складанні поурочних планів учителі постійно тримають в полі зору ці питання.

Така форма організації контролю давала змогу адміністрації школи спрямувати вчителя на вдумливу роботу та спонукала їх до творчих пошуків...

1962-1963. Директор **Голик Феофан Касьянович** перш ніж проаналізувати урок як адміністратор та методист, давав змогу вчителю самому висловити думку про цей урок. Як тепер кажуть, „робити самоаналіз” він постійно навчав педагогів, вбачаючи в цьому не лише засіб психологічної підготовки до сприйняття висновків і зауважень, а й своєрідну форму самовдосконалення. Він завжди виділяв найбільш вдалі етапи уроку, добивався, щоб це було не випадковим успіхом, а системою роботи, допомагав вчителю усвідомити і теоретично обґрунтувати позитивне, що стимулює дальші творчі пошуки.

Великої уваги Голик Ф.К. надавав контролю за виконанням учителями програм. Відвідуючи уроки, він уважно стежив, наскільки глибоко розкривається тема, висвітлюються питання, визначені програмою, як розвивається зв'язне мовлення учнів, формується передбачені програмою вміння і навички. Спостереження доповнював матеріал класних журналів. Узагальнення вивчених питань становило зміст наказу про виконання програм. Виконання наказів ретельно контролювалося.

Спостерігаючи за роботою учителів, Феофан Кас'янович завжди фіксував те, що кожному з них удавалося найкраще. Усе це він заносив до нотатника, який використовував, працюючи з учителями індивідуально.

Голик Ф.К. застерігав колег від спрощеного розуміння впровадження кращого педагогічного досвіду: копіювання побаченого, почутого, прочитаного. Він прагнув навчити кожного працювати творчо. Але його не розуміли...

1963-1964. Директор **Волков Всеволод Іванович** підтримував бадьорий настрій у педколективі, який у 60-ті роки постійно оновлювався : брак елементарних умов життя змушував учителів покидати Адамівку. Завучів за штатом не було. А це все лягало додатковим тягарем на плечі директора.

Як фахівець за дипломом університету він був учителем російської мови та літератури. Аналізуючи записи Книги наказів та Книги педрад, бачиш, що фахівцем він був хорошим. Стан викладання російської мови та літератури підтримувався на високому рівні; про це свідчать і спогади школярів тих літ та ще живих членів педколективу.

Всеволод Іванович працював учителем, директором декількох шкіл (у тому числі й Адамівської), інспектором РОНО. Школярі тих літ пам'ятають Волкова Всеволода Івановича компетентним директором, знаючим фахівцем, доброю та широю людиною.

II. 1964 – 1974. Період відносної стабілізації.

1964-1969. Директор **Скибенко Олексій Павлович** особливу увагу приділяв самообслуговуванню. Діти сами слідкували за чистотою і порядком у школі. Враховуючи, що виховують не стільки слова, скільки діла, вчителі з ініціативи і за участю директора розробили свої „педагогічні заповіді“: „Не захоплюйся нотаціями: їх не полюбляють дорослі, а діти – тим більше“, „Слідкуй за тим, щоб слова твої не розходилися з ділом“, „Будь чесним з учнями. Дав слово – дотримай його.“, „Ніколи не ображай учня підозрами, якщо немає доказів“, „Шукай в дитині хороше – воно є завжди“, „Навчаючи інших, учиь сам“, „Байдужість і формалізм – головні вороги вчителя“, „Будь з учнем поруч і трохи попереду“.

В піонерській дружині активно діяв штаб „Тимур“. Він вів різноманітну роботу - шефствував у мікрорайоні школи над сім'ями загиблих у роки Великої Вітчизняної війни, інвалідами війни і праці, над ветеранами комсомольського руху; організовував зустрічі з ветеранами партії, війни, передовиками колгоспу ім. Т.Г.Шевченка, а з початком весни і до пізньої осені доглядав за деревами і квітниками у сільському парку. Ну і, звичайно, під час літніх канікул тимувірці працювали у виробничій бригаді при базовому колгоспі.

В школі було чітко налагоджено чергування. За чистоту і збереження майна відповідали самі учні; школярі виконували Правила поведінки, Статут школи. Добре працювали пости всеобучу майже не було спізень на уроки, на політінформації, які проводилися щопонеділка до початку занять. Справою самих учнів були предметні тижні, а також тижні знань. Працювали шкільна агітбригада, клуб вихідного дня, працював учком...

Завуч **Тимошенко Зінаїда Василівна** (1964-1966) розуміла, що усунути недоліки роботи учителів можна лише за активних дій керівників школи: вони покликані бачити, розуміти, аналізувати проблеми, що виникають. Спочатку учителі це не сприймали, але настійлива позиція завуча перемогла...

Завуч підтримувала ініціативу, власні знахідки педагогів, не допускала нав'язування їм шаблонів, трафаретів, сліпого копіювання чужого досвіду. Вона глибоко вникала у тонкощі праці педагогів, визначала їх можливості, допомагала оволодіти методами самостійного аналізу успіхів, недоліків, створити творчу індивідуальну лабораторію.

Як адміністратор, вона оберігала час учителя, не допускала перевантаження його різними дорученнями, підготовкою всіляких розробок та інформацій.

Зінаїда Василівна вважала, що завдання педагогічного колективу – забезпечити використання на кожному уроці виховних можливостей навчальних програм. Саме тут, у повсякденному навчанні, має здійснюватися ідейно-політичне, моральне і трудове загартування школярів. Результативність виховання учнів, рівень згуртованості, працездатності класного колективу залежить від вкладу у цю справу кожного вчителя, вихователя, класного керівника.

Завуч приділяла значну увагу вивченню особистості учня, застосуванню найбільш ефективних педагогічних методів. На жаль, учителі її не розуміли...

Завуч **Москаленко Аркадій Павлович** (1966-1968) вважав, що критерієм оцінки діяльності педагога повинні виступати не зовнішні фактори (наприклад, оформлення стендів, альбомів, рефератів, карток тощо), а глибина знань, умінь і навичок учнів, рівень їх вихованості. Необхідно також враховувати форми і методи навчання, застосовувані вчителем, забезпечення науковості і доступності викладу навчального матеріалу, реалізації його виховних можливостей, активізації пізнавальної діяльності школярів.

Завуч вважав, що успішна робота вчителя потребує вдумливої підготовки до занять, використання багатьох літературних джерел, осмислення прочитаного, передбачення його використання в поурочних планах.

На всіх учительських нарадах Аркадій Павлович виступав із стурбованістю недоліками виховної роботи в школі. Він вважав, що ефективно працювати у цьому напрямку заважає відсутність чіткої системи виховання школярів, насамперед на уроках, характерне прагнення перекласти виховний процес на позакласні заходи...

Як завуч, він вважав можливим удосконалення внутрішкільного керівництва і контролю у детальному інструктуванні, яке б чітко визначало їх повсякденні дії...

Аркадій Павлович був переконаний, що висловлена педагогічному колективу думка керівника школи ефективніше впливає на стан справ, якщо вона винесена безпосередньо з уроку, конкретного прикладу з життя школи...

Завуч **Гребенюк Савва Павлович** (1968-1969) вважав, що, незважаючи на всі зусилля керівників школи, у формах і методах роботи значної частини вчителів не відбувається ніяких змін. У багатьох випадках учитель працює з класом у цілому, а не з кожним учнем зокрема, часто в полі його зору перебувають тільки сильніші вихованці. Способи пояснення навчального матеріалу часом не забезпечують доступності його сприймання. В результаті учні не розуміють значення ряду слів, визначень, не вміють застосувати вивчене на практиці.

За матеріалами відвіданих уроків завуч виявив недосконалість форм і методів спільної діяльності вчителів і учнів. Нерідко в класі відсутня обстановка довіриливості, дитина не має змоги висловити свою думку, поділитися враженням від побаченого чи прочитаного. Учителя виступає в ролі інформатора або екзаменатора, а не організатора навчального процесу. Як наслідок, частина учнів має слабкі знання, уміння, навички. На педраді він згадав випадок з одним учителем. На запитання, чому учні його класу допускають правопорушення, він відповів: "За метушнею не бачу дитини". Коментарі, як кажуть, зайві...

Савва Павлович вважав, що практика підтверджує велике значення впливу на формування характеру, звичок учня авторитету вчителя, школи, вироблених у ній загальних норм поведінки в колективі, принципової позиції товаришів...

1969-1972. Директор **Бітюцька Марина Олексіївна** мала прекрасну бібліотеку класичної літератури (російської та зарубіжної), якою користувалися всі вчителі: вона нікому не відмовляла дати почитати книгу...

Багато що давали учителям семінари класних керівників, які регулярно проводила директор. Як глибоко вивчити психологічні особливості підлітків, оволодіти методами і прийомами спілкування з учнями та їх батьками, організувати позашкільну виховну роботу – такі основні питання виносилися на їх розгляд. Разом з тим на цих заняттях розглядалися конкретні конфліктні ситуації, що мали місце на уроках, обговорювалося, чи правильно вчинив учитель у тому чи іншому випадку, намічався план проведення загальношкільних заходів, визначалися прийоми індивідуального підходу, вироблялися єдині вимоги до окремих учнів. Таке колективне обговорення, на думку директора, сприяло тому, що вчителі знаходили правильне рішення в найскладніших ситуаціях.

У школі добре було налагоджено роботу методичних предметних об'єднань, методоб'єднань класних керівників; у методичному кабінеті були дидактичні матеріали з усіх предметів, а також методичні розробки із складних тем. Тут же концентрувалися і всі видання педагогічної преси, газетні вирізки, що стосувалися пропаганди передового педагогічного досвіду.

Директор не зразу поспішала відвідувати уроки молодих вчителів. Вона давала їм можливість протягом деякого часу попрацювати самостійно, адаптуватися в колективі. А вже потім, відвідавши уроки педагогів-початківців, директор визначала передусім усе, що є позитивного, і, звичайно, разом з учителем детально обговорювала шляхи подолання виявлених недоліків. А уроки директора з російської мови та літератури – були завжди відкриті для колег...

Завуч **Якубська Раїса Миколаївна** (1969-1972) велику увагу приділяла вивченню системи роботи та системи уроків учителів, стану викладання та рівня знань, умінь і навичок учнів з основ наук, тематичному вивченню питань навчально-виховної роботи. Знаючи, що учні досвідчених класоводів відзначаються як у молодших, так і наступних класах згуртованістю, високим рівнем вихованості, трудової дисципліни, вона вивчала систему роботи вчительки, розкривала її педагогічну лабораторію в тематичному нарисі, який вона вмішувала в черговий випуск методичного бюлетеня. Він став своєрідною формою поширення оригінальної структури уроків, методів виховання учнів та їх самостійності у здобуванні знань, застосування ігрових елементів з навчальною метою – того цінного, що характерне для педагогічного почерку класовода.

Узагальнення цих матеріалів, організація відкритих уроків з наступним їх обговоренням, підготовка виступу класовода на засіданні методичного об'єднання учителів молодших класів, проведення відповідного практикуму сприяли творчому втіленню ідеї не лише на уроках, а й у позакласній роботі.

Істотною допомогою молодим вчителям Р.М.Буравицька подавала через організовану нею школу передового досвіду на базі роботи досвідчених класоводів. Заняття школи проходили у формі відвідання та обговорення відкритих уроків, конференцій, консультацій, практикумів, які спонукали до вивчення кращого педагогічного досвіду, вироблення власного почерку, до творчих пошуків...

1972-1974. Директор **Бражник Марія Іванівна** – ветеран Великої Вітчизняної війни - була переконана, що постійний діловий контакт з учнями, взаємна довіра, сердечність і простота не тільки не заважають її авторитету як керівника школи, а, навпаки, викликають особливу, щирі повагу дітей, допомагають їй краще вжитися в учнівський колектив. А ще приймало правильні рішення в тому чи іншому конкретному випадку. Тому вона твердо вірила, що розвиток учнівського самоврядування виховує у школярів почуття справжнього господаря своєї школи, формує організаторські здібності, відповідальне ставлення до навчання і громадських справ.

За роки її директорства вдалося створити ефективну систему учнівського самоврядування, насамперед тому, що директор максимально стимулював ініціативу дітей, довіряв їм при плануванні і проведенні намічених заходів, допомагав тільки в разі потреби. На засіданнях комітету комсомолу, учкому чи ради піонерської дружини директор, як правило, не нав'язувала своїх рішень, завжди підтримувала цікаві пропозиції учнів. Марія Іванівна здебільшого перебувала в самій гущі учнівських проблем, одержувала потрібну інформацію з перших рук.

Високі моральні якості, працелюбність формуються у школярів, що успішно поєднують навчання з активною роботою в органах учнівського самоврядування, комітеті комсомолу. Тому директор (а вона як член партбюро безпосередньо відповідала за цю ділянку) прагнула, щоб до цієї діяльності насамперед були залучені активні й ініціативні учні, які користуються авторитетом у товаришів і можуть повести за собою і тих, хто не схильний до громадської роботи.

Можна з певністю сказати, що керований М.І.Бражник колектив створив дружний і згуртований учнівський колектив...

Завуч **Шмалько Микола Павлович** (1962-1964, 1972-1977) ввів у школі семінари-практикуми, мета яких - озброїти вчителів певними професійними навичками. Так, у процесі оглядового контролю було виявлено, що окремі вчителі не володіють методикою роботи з фільмоскопом, а для інтенсифікації процесу навчання він край необхідний. М.П.Шмалько провів кілька практичних занять з учителями. Тепер усі вміють користуватися шкільною технікою, ефективно використовувати фільмоскоп на різних етапах уроку та в позакласній роботі.

Важливою колективною формою методичної роботи в школі є методоб'єднання вчителів споріднених фахів. Завуч школи, скеровуючи і організовуючи роботу методичних об'єднань, прагнув надати їм практичної спрямованості. Кожен, хто готував доповідь, повинен був обґрунтувати актуальність теми, дати характеристику конкретних педагогічних умов, за яких нагромаджувався досвід, показати його головну ідею в світлі досягнень сучасної педагогічної науки, а також висловити рекомендації щодо використання досвіду в умовах школи.

На методичних оперативках розглядалися такі питання: „Єдиний мовний та писемний режим у школі”, „Новинки методики викладання та виховання (огляд цікавих матеріалів з педагогічних газет та журналів)”, „Роль учителя-предметника у зацікавленні учнів предметом” та ін.

III. 1974 – 1983. Період пошуку лиця школи.

1974-1977. Директор **Шкодовський Олександр Вікентійович** умів поєднувати єдиноначальність з колегіальністю (всі важливі, принципові питання вирішувалися спільно з

партійною і профспілковою організаціями школи), розумну суворість і вимогливість з демократизмом – це допомогло закласти фундамент створення стабільного і працюючого колективу.

Директор ніколи не принизить людину, завжди поводить себе ввічливо й доброзичливо; прагне знати особистість кожного вчителя; виявляє постійну турботу про здоров'я і самопочуття педагога і технічного працівника.

Педколектив при Шкодовському О.В. був молодий – більшість мала до 25 років: отже турбот про виховання молодих педагогів у директора вистачало. Учіння – це не механічна передача знань з голови вчителя у голову учня, говорив Олександр Вікентійович. Це, природно, процес їх взаємного збагачення. І успіх навчальної та виховної роботи залежить, насамперед, від того, яку участь бере сам учень у цій спільній праці, як він ставиться до вчителя, класного керівника. А щоб це ставлення було завжди доброзичливим, директор у школі широко розвинув наставництво. Досвідчені учителі Шмалько М.П., Володченко Ф.П. опікають молодих педагогів Тимофєєву С.С., Кондрацьку О.Л., спільно аналізують вдалі і невдалі уроки, розмірковують над тим, як краще підготувати і провести класну годину, скласти тематичні і поурочні плани, вести документацію, організувати чергування тощо.

Директор школи особливого значення надавав формуванню в учнів громадянської позиції, становленню особистості підлітка. А це було можливо лише за умови добре налагодженого навчання і виховання, участі школярів у суспільно-корисній, продуктивній праці.

1977-1983. Директор **Солов'енко Олександра Леонидівна**: „Основні завдання, які я поставила перед собою, приймаючи школу, були: поліпшення матеріально-технічної бази школи, забезпечення школи кадрами, піднесення авторитету школи в селі та райвідділі освіти.

Колектив (75%) був до 30 років. Всі, хто працював в школі, або вже мав вищу освіту, або навчався заочно в вузах (Тимофєєв В.Я., Відман О.Г., Даниленко Ю.С., пізніше Граждан К.М., Вронська В.М., Семко Л.П.). Поступово формувалася не тільки дружній, але й працездатний колектив. Стиль керівництва школою був демократичним. Іншого колектив не сприймав. Проблеми з кадрами (Благодатне, російська мова) залишалися. Звичайно, тепер розумію, що стати директором в 28 років, не попрацювавши під рукою гарного керівника було не досить продумано. Але вибору в райвідділі освіти не було. Як і не було потрібної допомоги і розуміння, коли призначали директором. Вчилися на своїх помилках.

В навчальній роботі основну увагу приділяли виконанню навчальних планів і програм, особливо виробленню необхідних вмінь і знань в молодших класах. Здійснювали тісний зв'язок з дитсадками: спільні педради, взаємо відвідування та ін.

З добрими намірами, щоб не було комплектів, закрили школу у Авидівці, хоч і підвоз був регулярний, і харчування, але це негативно вплинуло на соціальний розвиток с. Авидівка. Була відкрита ще одна група продовженого дня – для молодших класів. Велика турбота і разом з тим велика підмога був пришкольній інтернат. Вихованці інтернату мали непогані знання, приходили до школи з добре підготовленими домашніми завданнями. Школа була відкрита для вчителів і для учнів з 7 ранку до 10 вечора.

Працювали предметні гуртки і гуртки художньої самодіяльності. Вчителі вели їх практично безплатно. Як і у всі часи в школі проводилася велика виховна робота. І вчителі, і учні в основному були учасниками художньої самодіяльності і в селі. Вчителі не тільки проводили педагогічний всеобуч для батьків, але були і пропагандистами, і частими гостями-акторами на виробничих ділянках, в колгоспі. Ще й учнів з собою приводили, готували концерти, привітання колгоспникам. Звичайно, й з боку колгоспу приділялася увага школі: підвоз учнів не тільки на уроки, а й на вечори, харчування в колгоспній їдальні за помірну плату, допомога в організації екскурсій і т.д. Але школу будувати ніхто не хотів...

Поступово відношення до школи з боку громадськості села змінювалося в кращу сторону. Хоча на запрошення до школи приходили, і до себе в гості запрошували, до ідеального ще було далеко. Моральну підтримку завжди надавав дирекції Коноваленко А.М. Райвно теж вже не починало свої накази з Адамівни, більш уважно відносилось до роботи школи. Значно поліпшилися матеріально-технічна база школи. Було закуплені постель, доріжки, покривала, ліжка, штори для пришкольнього інтернату. Впорядковано подвір'я:

огорожено школу, ділянку, обладнано склад для вугілля, географічний майданчик, перероблено 80% ґрубок.

Було куплено телевізор, кодоскоп, баян, столи, парти, дошки і т.д. Регулярно як і дирекція школи, так і вчителі поповнювали школу наочністю з Одеського магазину наочних посібників. Хоч і було обладнано кімнату для уроків праці 1-4 класів, майстерні не було, в школі було тісно. Але школа жила, ставала міцно на ноги, мудрішав і дорослішав колектив...”

Завуч **Тимофєєва Світлана Семенівна** (1977-1979, 1981-1983) вважала, що пізнання праці педагога – також творчий процес. І правом завуча школи є визначення кількості уроків, які потрібно відвідати у вчителя, виходячи з конкретної необхідності вивчення результатів його праці, досвіду, системи роботи, проведення атестації, методичної допомоги. Саме керівництву школи вирішувати, які позиції спостерігати на уроці і в якій формі робити про це записи. Основне не допустити формальних висновків і пропозицій, дати чіткі і конкретні поради щодо вдосконалення форм і методів навчального процесу.

Як завуч, вона глибоко аналізувала досягнуті успіхи і недоліки, переглядала резерви і можливості, форми і методи роботи з учнями, вела пошук шляхів удосконалення навчально-виховного процесу...

Світлана Семенівна відмовлялася від парадності в процесі шкільного життя, від усього, що заважало роботі, зокрема від проведення надуманих так званих „малих педрад”, звітів, складання різних графіків, схем. Зусилля учителів спрямовувала на забезпечення головного – підвищення якості навчання і виховання учнівської молоді...

Компетентна бесіда, доброзичливий тон завуча ніколи не виводили учителя із стану рівноваги, тим більше того, хто сумлінно, відповідально ставився до справи...

Завуч **Лисенко Ольга Григорівна** (1979-1981) була кваліфікованим, принциповим, доброзичливим і уважним керівником, який вмів згуртувати колектив, організувати його на реалізацію важливих завдань.

Як завуч, багато уваги передусім приділяла подальшому вдосконаленню уроку, а отже і підвищенню фахової майстерності вчителів. Завуч здійснює ефективний внутрішшкільний контроль, який включає в себе тісно пов'язані компоненти: перевірку стану викладання та якості знань учнів, змісту й організації позакласної роботи з предметів, раціональності використання матеріальної бази кабінетів; керівництвом методичною роботою вчителів, підвищенням їх кваліфікації.

Ольгі Григорівні притаманно було вміння чітко визначати головну ланку роботи, зокрема, важливу для певного етапу життя школи і зосереджувати на ній всі зусилля. Вона великої уваги надавала формуванню особистості вчителя, підвищенню його майстерності на основі творчого впровадження в практику здобутків педагогічної науки і передового досвіду.

Завуч вважала, що фахове удосконалення педагога і якість навчального процесу тісно пов'язані між собою. Тому, контролюючи роботу вчителів на уроках, вона прагнула зібрати максимум інформації. Адже тільки безпосередній зв'язок з наставником і вихованцями під час їхньої спільної діяльності дає змогу побачити реальний стан справ і, виходячи з нього, визначити доцільні форми й методи роботи...

IV. 1983-1993. Період реформ.

1983-1984, 1986-1988. Директор **Граждан Катерина Михайлівна**. Педагогічний колектив під керівництвом Катерини Михайлівни працював творчо, натхненно; активно включився в реформу середньої школи – шести річки, 4-х річна початкова школа, загально-корисна праця та ін.

Школа у жовтні 1987 р. пройшла атестацію, пройшла її добре.

На педагогічних радах розглядалися такі питання: „Шляхи підвищення ефективності і якості навчально-виховної роботи у школі”, „Обговорення проекту реформи школи”, „Робота педколективу школи над організацією праці, відпочинку та оздоровлення учнів в період літніх канікул”, „Про роботу початкових класів в світлі наказу МО УРСР №161 „Про підвищення якості навчання та виховання”, „Хід реалізації реформи школи в світлі рішень XXVII з'їзду КПРС та XXVII з'їзду КПУ педколективом Адамівської школи” та ін.

На нарадах при директорі розглядалися такі питання: „Про покращання роботи по попередженню дитячого травматизму”, „Про організацію самопідготовки в ГПД та інтернаті”, „Про стан ведення шкільної документації”, „Про роботу педагогічного колективу школи з учнями у Всесоюзній туристсько-краєзнавчій експедиції піонерів і школярів „Моя Батьківщина – СРСР” та ін.

Як директор Катерина Михайлівна особливу увагу приділяла підбору та розстановці кадрів працівників школи, здійснення всеобучу та загальної середньої освіти, роботі педагогічної ради школи, згуртованості педагогічного колективу, створенню сприятливих умов для навчально-виховної діяльності, забезпеченню зв'язків школи з органами управління освітою, громадськими організаціями.

Завуч **Мащенко Віктор Павлович** (1983-1984). Теоретична робота над статтями Ю.Бабанського, Є.Березняка, О.Беляєва допомогли Віктору Павловичу виділити три напрямки перевірки роботи вчителя на уроці:

- контроль, який стимулює якість педагогічного процесу (в тому числі попереджувальний);

- контроль, що передбачає різні види допомоги вчителю;

- контроль з метою вивчення і узагальнення кращих надбань для наступного їх впровадження у педколектив.

Кожний з них завуч здійснював шляхом застосування певної форми відвідування і аналізу уроку.

Особливого tactу вимагала робота з молодими вчителями, які поповнюють колектив. В.П.Мащенко прагнув розвинути у молодих колегах смак до педагогічної праці, завжди приходив їм на допомогу.

Його рекомендації щодо вдосконалення уроку, добору методів, прийомів роботи з учнями, оптимізації навчально-виховного процесу допомагали початківцям-вчителям добитися успіхів в роботі.

Доброзрозумим, тактовним був попереджувальний контроль завуча, який допомагає розкритися вчительським особистостям. Серед форм передачі досвіду Віктор Павлович застосував – консультації з конкретних програмових тем, практична допомога у складанні планів уроку, виборі наочності, обладнання і т.ін. Все це було спрямовано на те, щоб учитель уникнув можливих методичних помилок...

Завуч **Тимофєєв Валерій Якович** (1986, 1987-1988): „Я намагався у своїй роботі спрямувати в єдине русло зусилля педагогічного колективу й учнівських організацій, виробити справедливі, єдині для всіх закони шкільного життя. Намагався підтримувати ініціативу та самостійність комсомольського комітету, учкому, прислухався до їх пропозицій, побажань, довіряв їм вирішувати численні шкільні справи.

Як завуч, я дбав, щоб впорядкувати навчальний час школярів, навести порядок у проведенні змагань, оглядів, конкурсів, не допускати відволікання учнів від занять; намагався не нав'язувати учителям форми і методи виховної роботи, тематику і кількість виховних заходів, гуртків, клубів, учнівських об'єднань...

Намагався створити у педколективі сприятливий мікроклімат, творчу обстановку, спрямував вчителів на вирішення актуальних питань навчання і виховання учнів. Я розумів, що успішне розв'язання цих завдань залежить від компетентності, діловитості керівництва школи. Тому намагався вчитися настійливо, чого вчив і вчителів. Я розумів, що розуміння керівником сучасних вимог, єдність поглядів і дій, постійна турбота про методичне удосконалення педагогічних працівників, викликають в останніх бажання працювати краще, з повною віддачею...”

1984-1986, 1988-1993. Директор **Тимофєєв Валерій Якович**: „Директором я працював більше всіх разів - три: з 1984 по 1986, потім перейшов на посаду заступника головного лікаря з навчально-виховної роботи піонерського табору санаторного типу „Сперанца” (пгт. Сергіївка); з 1988 по 1993, потім перейшов на посаду голови Адамівської сільської ради; третій раз - вже в XXI столітті...

Перший раз директорства запам'ятався мені реформою школи, нашим захопленням загально-корисною працею, яку ми в школі та у колгоспі організували досить

нестандартно та нетрадиційно для району. Ми взяли в оренду приміщення свинотоварної ферми та ремонтне (маточне) поголов'я, кількість голів ми довели до 450. Школярі працювали у дві зміни: ранішнє та вечірнє годування (як й було прийнято тоді на фермі). Добові прирости ваги сягали за 700 грамів (у дорослих вони були до 300 грамів). Про наш досвід писали місцева преса, обласна, центральна: журнали – „Педагогическая инициатива”(Одеса), „Радянська школа” (Київ), „Школа и производство” (Москва).

Другий раз директорства мені запам'ятався нашим захопленням роботою Малою Академією Наук „Прометей”. Про наш досвід писала місцева та обласна преса. Лауреатами щорічних (березневих) сесій МАН ставали: Подолько Сергій, Макаренко Надія, Якубський Андрій, Тимофєєв Валерій, Кульчицька Олена, Поздняков Віталій, Богданов Анатолій, Граждан Оксана, Кульчицький Дмитро, Тимофєєва Світлана, Лазнян Іван, Крамаренко Наталія, Старченко Андрій, Величюк Андрій...

Крім захоплень, була традиційна кропітка директорська праця: господарство школи, відвідування уроків учителів й свої уроки, громадська депутатська діяльність, художня самодіяльність, колгоспний футбол, виїзди на наради в район, навчання в аспірантурі...

Завуч **Катющев Євген Миколайович** (1984-1985, 1987) велику увагу приділяв вивченню системи роботи уроків учителів, стану викладання та рівня знань, умінь і навичок учнів з основ наук, тематичному вивченню питань навчально-виховної роботи. Вивчивши систему роботи учителя, Євген Миколайович розкривав його педагогічну лабораторію в методичному бюлетні.

Під час спостереження й аналізу уроку Катющев Є.М. звертав увагу передусім на його науково-методологічний та методичний аспекти і результативність. Він постійно тримав в полі зору такі питання, як ідейно-виховний потенціал уроку, оптимальність його змісту, обраних методів навчання та ступінь засвоєння учнями основних понять, вироблення умінь і навичок; оптимальність співвідношення форм навчання та уміння учнів виділяти головне, планувати відповідь, працювати з підручником.

Результативність навчання Євген Миколайович перевіряв в кожному окремому випадку іншими прийомами. Так після відвідання уроку він в тактовній формі звертався до окремих учнів із запитаннями, відповіді на які повинні переконати в глибині одержаних знань. Або робив вибіркочу перевірку класної роботи в учнівських зошитах...

У. 1994-1998. Період стабілізації.

1994-1998. Директор **Тимофєєва Світлана Семенівна**: „Як директору мені довелося працювати в жахливих умовах: школи передали на баланс сільрад – і фінансування зовсім не стало – почали батьки на ремонт здавати гроші – аж по 1 гривні в місяць – цього, звісно, не вистачало; за перевірку зошитів платили копійки, за класне керівництво – ледь вистачало купити олівець!; зарплатню отримували із запізненням у 8-10 місяців!

Але і в таких умовах педагогічний колектив працював творчо, натхненно: пройшли у грудні 1997 року атестацію школи, отримали відмітку „добре”.

На педагогічних радах розглядалися такі питання: „Виконання Закону України „Про освіту”, „Виконання Закону України „Про мови в Україні”, „Робота з профілактики правопорушень і злочинності серед учнів”, „Робота шкільних методичних об'єднань” та ін.

На нарадах при директорі розглядалися такі питання: „Організація гарячого харчування школярів”, „Використання фонду всеобучу”, „Організація роботи з дітьми, які потребують особливої уваги”, „Позаурочна діяльність школярів”, „Фізкультурно-оздоровча робота”, „Рівень вихованості школярів”, „Стан викладання навчальних предметів, рівень знань, умінь і навичок учнів”, „Робота вчителя з першокласниками”, „Проведення індивідуальної роботи з учнями”, „Стан санітарно-гігієнічного режиму школи” та ін.

За роки моєї роботи директором було нагороджено грамотами Білгород-Дністровського райво Веронську В.М., Граждан К.М., Лавриненко П.М., Тимофєєва В.Я., закінчили на „відмінно” нашу школу такі учні: Васалакій Іванна, Рибальченко Сергій, Вронська Мар'яна...”

З службової характеристики: „Життєвий і педагогічний досвід, добре знання теорії управління дали змогу Світлані Семенівні виробити ті єдино вірні правила в роботі з

педагогічним і учнівським колективами: особистий приклад акуратності, витримки, працелюбності...”

Завуч **Лавриненко Павліна Михайлівна** (1988-1990, з 1993 по т.ч.): „Перші мої роки роботи завучем – це 1988-1990 роки. Якщо можна було б порівняти ці роки моєї роботи з віком людини, то я в цей період була трьохрічним маляма, яке недавно стало на ноги, але ще часто сплітається і навіть падає. Я ще майже нічого не вміла, всього і всіх боялася. Боялася розкладу, старших колег (адже вони всі були моїми вчителями), дзвінків з райво.

Але моїм незмінним помічником і наставником, з легкої руки якого я й стала завучем, був Валерій Якович. Він і розклад допомагав зробити, і постійно радив, як бути в тій чи іншій ситуації, і, взагалі, прищепив мені віру в себе. Сказав, що все в мене вийде, і що згодом я стану одним з кращих завучів району...”

... Потім була декретна відпустка на три роки...

Вернулася я в школу в 1993 році. В 1994 році поїхала на курси завучів. Після курсів мені було працювати набагато легше. Після цього взялася я за роботу з новою силою. Старалася робити все, що вимагалося від завуча школи. Було дуже важко спочатку, але завдяки моєму дружньому, знаючому, творчому колективу учителів і методична, і навчально-виховна робота піднялася на досить високий рівень.

Я завжди стараюся не забувати про те, що завуч – це технолог методичної роботи в школі. І від того, як буде поставлена методична робота, залежатиме весь навчально-виховний процес.

Ще одним із важливих моментів роботи завуча, я вважаю, є підтримка „гарної погоди” в своєму колективі. Адже ми всі повинні працювати і жити, як одна дружна сім'я...”

УІ. 1998 – т.ч. Період школи козацько-лицарського виховання.

1998-т.ч. Директор **Тимофєєв Валерій Якович**: „Третій раз директорства - Адамівська школа козацько-лицарського виховання, яка „працює в режимі навчально-виховного закладу нового типу, а педколектив широко використовує давні традиції козащини, кодекси лицарської честі, гуманістичні та демократичні ідеї і адекватні засоби виховного впливу на підростаюче покоління” (цитата з Всеукраїнського громадсько-політичного тижневика „Освіта”). Про наш досвід пишуть місцева, обласна, центральна преса, зокрема, газети „Одеські вісті”, „Чорноморські новини” (Одеса), „Сільська школа” (Київ), журнал „Наша школа” (Одеса), щотижневик „Освіта” (Київ).”

З відгуку на творчу роботу: „Продуктом творчого пошуку вчителя-новатора є ідея козацько-лицарського виховання та форми, методи нетрадиційного навчання і виховання дітей. Ніщо не повертається в традиційних формах: час диктує свої. Не всі форми козацької педагогіки відповідають сучасності. Нині інший тип виробничих відносин, побуту, потреб та свідомості. Тому Тимофєєв В.Я. і педагогічний колектив Адамівської ЗОШ в пошуках форм, методів прогресивних випереджальних ідей формування творчої особистості.

Любов до сім'ї, роду і нації; до рідної природи, оселі, землі; дух лицарства і волелюбності та побратимства; дух особистісної національної самосвідомості, гідності та честі – весь виховний процес у його багатоаспектному вимірі ґрунтується в Адамівській ЗОШ на національному вихованні і спрямований на формування у дітей і молоді свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв і вірувань українського народу як корінного етносу Української держави.

Виховний процес, запроваджений Тимофєєвим В.Я. та підтриманий педагогічним колективом та соціальним довкіллям – козацьким формуванням Адамівської сільської ради, йде корінням у національний ґрунт (сім'я- клас-школа і родина-школа) і кожний педагог черпає звідти життєдайну силу для розв'язання всієї низки складних проблем сучасного життя.

Керуючись змістом розділу „Національне виховання” Державної національної освітньої програми „Освіта України ХХІ століття”, Тимофєєв В.Я. допомагає учням самовизначитися і само реалізуватися у соціально-культурному середовищі, відповідати потребам соціально-економічного та політичного розвитку суспільства. Як це робиться, описано ним у підсумках „Козацьке-лицарське виховання в школі” (із досвіду роботи педагогічного колективу школи). Провідний напрямок такої роботи – формування

національно свідомого громадянина України, справжнього патріота та захисника рідної землі, духовно багатой особистості, морально зрілої людини”.

Завуч **Катюшева Тамара Валентинівна** (1990-1991): „Посада завуча мене особливо не приваблювала. Але ж, як кажуть, „Плох тот солдат, что не мечтает стать генералом”. Тому я погодилася замінити на деякий час Лавриненко П.М. Говорити про якісь особливі здобутки за цей період не можна; щоб виробити систему в роботі, треба більше пропрацювати. Але для себе я остаточно зрозуміла, - спілкуватися з дітьми і математикою мені набагато приємніше й цікавіше, ніж займатися адміністративною і господарською роботою.

Що запам'яталось?.. Згадується кумедний випадок. У нас працювала літня жінка, Левицькі Олена Володимирівна, російський філолог. Я прийшла до неї на урок за графіком відвідування. Сиділа на останній парті, спостерігала. І раптом вона, проходячи мимо, питає мене: „А ти, дівчинка, чого не пишеш?” Дев'ятий клас застиг. А я не можу ніяк придумати, що ж відповісти. Та, бачу, вона вже зрозуміла, що за „дівчинка” сидить за партою. Мені стало легше, та не на довго. Те, що вона сказала, виправдовуючись, будо ще „краще”. Я дивуюсь і дякую учням, - витримку вони виявили не аби яку. Сміх піднявся пізніше. З того часу я запам'ятала, - мало вивішеного графіка, треба попереджати особисто...”

Як завуч, Тамара Валентинівна сумлінно ставилася до своїх службових обов'язків: керувала методичними оперативками, налагоджувала роботу методичних об'єднань учителів, відвідувала уроки, допомагала молодим учителям...

У різні роки в школі працювали учителі-майстри педагогічної ниви: Лавриненко Лідія Марківна, Буравицька Таїсія Антонівна, Вронська Валентина Миколаївна, Гриценко Валентина Никифорівна, Малькова Маргарита Сергіївна, Корженко Інна Іванівна, Золотовська Тамара Михайлівна, Подолько Алла Михайлівна, Лавриненко Інна Павлівна, Воронова Діна Миколаївна, Скригулець Надія Григорівна, Козубенко Тамара Іванівна, Граждан Григорій Михайлович, Квачук Валентина Степанівна, Даниленко Юлія Семенівна...

Працювали і працюють люди, які забезпечували життєдіяльність школи - Коноваленко Ольга Федорівна, Лабунець Людмила Іванівна, Кравченко Юлія Василівна, Корженко Сергій Миколайович, Лавриненко Валентина Йосипівна, Даниленко Наталія Григорівна, Окунь Наталія Григорівна, Деревенча Наталія Анатоліївна, Даниленко Олена Володимирівна, Одорожа Віра Миколаївна...

Школа продовжує роботу в напрямку виховання гармонійно розвиненої особистості; в педколективі панує сприятливий мікроклімат, творча обстановка, учителі націлені на вирішення актуальних питань навчання і виховання учнів...

Пишеться історія Адамівської школи (вже вийшли самодруком 15 частин загальним об'ємом 2500 сторінок), історія Адамівської громади «у постатях» (біографії осіб, які внесли частинку себе у розвиток громади), створюється музей громади...

На теперешній час у школі працює 19 педагогів, 8 техпрацівників, навчається 133 учня. Школа має 6 будівель (4 у Адамівці – навчальний корпус, бібліотеку, майстерню, корпус молодших класів; по 1 у Авидівці та Благодатному – корпуси молодших класів). На центральну садибу до Адамівської школи дітей підвозять шкільним автобусом.

Школа – єдиний соціальний інститут, який виховуючи учнів сьогодні, працює на перспективу. Саме тут висока професійна майстерність педагога-вихователя стимулює потребу школяра стати свідомішим, самовдосконалюватися, щоб реалізуватися як громадянин.

Виховання – це в першу чергу ЩЕПЛЕННЯ моралі та СТВОРЕННЯ в учнів навичок життя в моральній атмосфері, бо глибока моральна криза в нашій країні є наслідком прогалін і в освітньому процесі, зокрема у недооцінці ролі духовності української національної школи, яка виступає одним із важливих елементів збереження і розвитку спільноти, її духовного ядра і постачає суспільству свідомих громадян, носіїв духовності.

Ще одна мета, тісним чином пов'язана із розвитком режиму життя, - розвиток усіх здібностей людини й особливо тих, які притаманні конкретній особі. Якщо людину навчати та виховувати у тісній атмосфері одного фаху, то по сусідству із цим фахом

утворюється вакуум, у який втягується “виховання вулиці”, навички, отримані від таких ж “вузьких” технарів. Тому виховання та підпорядковане йому навчання повинні готувати особу, моральну особу, особу, яка легко оволодівала б любим фахом.

Повідомляти відомості може телевізор, викладач-комп'ютер. Виховувати людину може тільки педагог-творець. Освіта, підпорядкована завданням виховання – творчість, творчість особлива, творчість, яка потребує уваги, загостреної інтуїції, і як всяка творчість – СВОБОДИ.

Педагог – творець, тому не потрібно ставати на заваді йому детальними вимогами програм, методичних вказівок. Якщо педагог щось особливо любить (творчість поета, письменника, художника, якийсь розділ математики, зайнятий однією з численних граней еволюції та ін.), то для нього необхідно надавати можливість прищепити цю любов своїм учням. Педагог мусить (хоча б в якійсь мірі) прагнути вложити в учня хороші риси своєї особи. Небезпечно, коли (добрий-хороший) виконавець методичних вимог одночасно дріб'язковий, бездуховний та ін. Все це так або інакше відобразиться (можливо, не зараз) на його учнях.

З всього цього випливає висновок: педагог повинен бути особою, й школа повинна мати СВОЄ ОБЛИЧЧЯ.

Школа – це вихователі, викладачі, бібліотекар, працівники їдальні, й увесь її обслуговуючий персонал. Але головне, (певна річ), - директор школи, який визначає її (школи) “особу”, “душу”, який створює в ній атмосферу доброзичливості до учнів й учителів між собою.

Школа – це й її приміщення, чисті, привітні, красиві й індивідуальні. Й, звичайно, у школі повинні бути й списки випускників (у нашій школі навчалися такі особи). Кожен має згадувати свою школу завдяки тому особливому, що було в ній. Школа повинна мати свою РЕПУТАЦІЮ, й для цього конче необхідно знати – хто з достойних людей її закінчив, а самій школі варто цікавитися долею своїх вихованців...

Адамівську школу закінчили за 46 років багато знаних в районі та області осіб: Бондар Володимир Миколайович, Вронський Віктор Мілентійович, Рибальченко Наталія Мілентійовна, Панченко Яна Віталіївна, Крамаренко Михайло Олександрович, Епляр Емілію Михайлович, Лавриненко Олександр Володимирович, Даниленко Галина Федорівна, Даниленко Ніна Євгенівна, Коваль Тетяна Євгенівна, Гамар Олена Іванівна, Коваль Олександр Вікторович ...

Адамівська школа в моїй пам'яті. Гамар О.І. – директор Черкеської ЗОШ І-ІІ ст.

„Перше, що згадується – це атмосфера тепла і світла, злагоджена робота педколективу, коли дітям приділялось стільки уваги, що ми відчували себе важливими частинками шкільного колективу. Ми отримували не тільки прекрасні знання, але й виховувались бути справжньою людиною. Це радість і щастя від шкільних виховних заходів. Це увага з боку учителів, які для нас були богами, що нас розуміли, могли нас зацікавити, допомогти і суворо спитати з порушників. Для себе я в Адамівській школі отримала великий запас знань і доброти, який мені потім неодноразово допомагав в житті. За це я дуже вдячна своїм вчителям і бажаю щоб їх ніколи не залишало натхнення, щастя й здоров'я”.

Моїй рідній школі. Граждан А.Г. – медсестра Білгород-Дністровської міськклікарні.

Від імені випуску 1980 року сказати дозвольте мені, як ми підростали в дорогу широку в цій щедрій школярській сім'ї. Ці дні були світлі, любов'ю зігріті. Та й сонце яскравим було, бо взимку і літом усміхнені лица щодня нам дарили тепло. Навіть в непогоду, чи в зливу, чи в бурю не знали ми смутку в душі, бо завжди привітними й щирими були, як друзі й батьки – ВЧИТЕЛІ! Не знали тоді ми, що кращої миті уже не наступить в житті – дитинство пролине й в дорослому світі прийдеється самому йти.

Оцінки хороші ми всі получали тоді за відмінне знання, та тільки не знали, який нам екзамен готує майбутнє життя. Ми Вас, ВЧИТЕЛІ, часом не розуміли за Ваші вимоги важкі. І лише тепер ми Вас згадуєм щиро, самі коли стали батьки. Прийміть же уклін за терпіння і ласку, й добро, що дарили для нас. За Вашу батьківську щиро пораду сердечко ми дякуем Вас! Нехай завжди до Вашої оселі летять подяки голуби веселі. І побажання щоб до Вас йшло за Вашу вдачу, щирість і тепло!

IV. ПЕДАГОГІЧНИЙ КОЛЕКТИВ АДАМІВСЬКОЇ ШКОЛИ КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ

***„ Ми не лукавили з тобою.
Ми просто йшли. У нас нема
Зерна неправди за собою...”
Т.Шевченко.***

Своєрідність сучасного розвитку України характеризується відродженням коренів нашої національної минушнини: історії, державних традицій, духовності. Адже без кореня гине все живе. Корінь людського зростання – у пам'яті, духовній культурі, національній гордості. Вони як сполучна ланка, яка не допустить, щоб молода людина відлучилася від своєї землі. Дитинство – особливий період людського життя. Саме на цьому етапі людина визначає свої життєві орієнтири, розробляє життєву позицію і життєві плани. Цієї відповідальної пори вона потребує підтримки й уваги суспільства, яке зобов'язане забезпечити молодим громадянам умови й можливості для повноти самореалізації здібностей кожного, досягнення своїх життєвих цілей. Підтримку й увагу дитина отримує в школі, яка має йти попереду політиків, керуючись принципами гуманізму, свободи, загальнолюдських цінностей.

Ми часто зустрічаємо людей наверх освічених, енциклопедично озброєних знаннями, а всередині в них пустеля, як говориться в Біблії, „гроші пофарбовані, повалплені” і тому в теперішній час, вважає колектив нашої школи, нам потрібні люди не тільки озброєні знаннями, а й духовно, психічно, фізично спроможні розвивати творчі здібності свої та навколишніх; співпрацювати з людьми різних філософських, політичних, релігійних поглядів; здатні вирішувати проблеми сьогодення й майбутнього; особи з великим культурним та духовним потенціалом, бо „культура утверджує примат духу” (М.Рерих) – це наше педагогічне кредо. Досвід практичної роботи в цьому напрямку свідчить, що головна мета освіти – виховання; навчання повинно бути підпорядковано вихованню. Школа – єдиний соціальний інститут, який, виховуючи учнів сьогодні, працює на перспективу. Саме тут висока професійна майстерність педагога-вихователя стимулює потребу школяра стати свідомішим, самовдосконалюватися, щоб реалізуватись як громадянин.

Адамівській школі поталанило: у нас педагоги – яскраві, неповторні особистості, носії усюлюдських цінностей, глибоких і різнобічних знань, вони прагнуть до втілення в собі людського ідеалу, до постійного самовдосконалення, духовного зростання.

Продуктом творчого пошуку директора-новатора **Тимофєєва Валерія Яковича** є ідея козацько-лицарського виховання та форми, методи нетрадиційного навчання і виховання дітей. Ніщо не повертається в традиційних формах: час диктує свої. Не всі форми козацької педагогіки відповідають сучасності. Нині інший тип виробничих відносин, побуту, потреб та свідомості. Тому директор і педагогічний колектив в пошуках форм, методів прогресивних випереджальних ідей формування творчої особистості. Любов до сім'ї, роду і нації; до рідної природи, оселі, землі; дух лицарства і волелюбності та побратимства; дух особистісної національної самосвідомості, гідності та честі – весь виховний процес у його багатому аспектовому вимірі ґрунтується в школі на національному вихованні і спрямований на формування у дітей і молоді свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв і вірвань українського народу як корінного етносу Української держави. Виховний процес, запроваджений Тимофєєвим В.Я. та підтриманий педагогічним колективом та соціальним довіллям – козацьким формуванням Адамівської сільської ради, йде корінням у національний ґрунт (сім'я-клас-школа і родина-школа) і кожний педагог черпає звідти життєдайну силу для розв'язання всієї низки складних проблем сучасного життя. Керуючись змістом розділу „Національне виховання” Державної національної освітньої програми “Освіта України XXI століття”, Тимофєєв В.Я. допомагає учням самовизначитися і самореалізуватися у соціально-культурному середовищі, відповідати потребам соціально-економічного та політичного розвитку суспільства. Як це робиться, описано ним в книзі „Адамівська Січ” (Козацько-лицарське виховання в школі. Із досвіду роботи педагогічного колективу). Провідний напрямок такої роботи – формування національно свідомого громадянина

України, справжнього патріота та захисника рідної землі, духовно багатой особистості, морально зрілої людини.

Завдання підтримувати компетентність кадрів на рівні сучасних вимог у школі вирішують через систему методичної роботи. Керує нею досвідчений завуч **Лавриненко Павліна Михайлівна**. З її ініціати́ви і при безпосередній участі у школі створено методичний кабінет, який став центром педагогічної думки. Це справжня лабораторія педагогічної творчості, без якої вчителі не уявляють сучасну школу. У методкабінеті зібрано матеріали з досвіду вчителів. Тут можна одержати допомогу в роботі з батьками. П.М.Лавриненко систематично добирає щось нове, зокрема з педагогіки особистісно орієнтованого навчання та виховання, пропонує вчителям прочитати, осмислити і спробувати застосувати у своїй практиці. Будучи досвідченим педагогом, Павліна Михайлівна вважає, що першопрохідцем у пошуках нових, активних форм навчання повинна стати вона – заступник директора з навчально-виховної роботи, головний методист школи, щоб, працюючи творчо, на власному прикладі показати можливість підвищення ефективності процесу навчання. Як учитель (наш завуч викладає російську мову) Лавриненко П.М. у постійному творчому пошуку нових форм і методів активізації діяльності учнів. Вона застосовує рольові ігри на уроках систематизації і узагальнення знань; цікаво проходить громадський огляд знань з російської мови. Великого значення Павліна Михайлівна надає систематичному, цілеспрямованому, всебічному і поглибленому контролю. Лише такий контроль, вважає завуч, допомагає творчому зростанню вчителів, виявляє недоліки в навчально-виховному процесі і дає змогу своєчасно їх усунути. У своїй практиці П.М.Лавриненко використовує традиційну форму внутрішкільного контролю – відвідування уроків та виховних заходів. Аналізуючи уроки, намагається оцінити організаційну, дидактичну, виховну діяльність учителя та рівень знань, умінь і практичних навичок учнів. Завуч обов'язково зазначає, що в роботі вчителя вдається краще, що нове з'явилося в його методичному арсеналі, а над чим ще слід попрацювати, порадить, як виправити недоліки, яку літературу слід прочитати. Організуючи методичну роботу в школі, Павліна Михайлівна ретельно продумує всю систему методичних заходів, не допускає їх калейдоскопічної розривності, епізодичності. Розв'язанню педагогічних проблем підпорядковуються педради, виробничі наради, робота методичних об'єднань, психолого-педагогічних семінарів, самоосвіта вчителів. Проте, якими довершеними не були б колективні форми методичної роботи з учителями, вони не можуть замінити індивідуальної. Особливої уваги завуч оточує молодих педагогів: з ними вона проводить тематичні консультації, відвідує уроки. Павліні Михайлівні притаманні висока педагогічна культура, діловитість, чіткість, уміння бачити перспективу в роботі і визначати головні напрями на кожний день; вона вносить у роботу школи все нове, передове, чого досягла педагогічна наука і шкільна практика.

Педагогом-організатором в школі працює **Гриценко Валентина Никифорівна** – людина серйозна, може навіть видатися строгою на перший погляд; з дітьми не заграє і не сюсюкає, але й не командує. Говорить, як рівна з рівними, витримано і небагатослівно; вона завжди з дітьми; не над, а з ними. Так і має бути. Адже позакласна робота – не продовження уроку, класної години. І взагалі учнівське життя – не тільки оцінки в журналі, успіхи з предметів. Це і спорт, і музика, і веселі іскристі розваги, і серйозні справи. Це життя, соціальне становлення дитини в колективі. Нерідко кажуть, що вчитель повинен мати щось від актора – вміння перевтілюватися і проживати із своїми вихованцями їхнє життя, конструювати душі – це високе мистецтво. Валентина Никифорівна не виробляла спеціально ці прийоми, вони народжуються від любові до дітей, до своєї педагогічної справи, від пристрасного бажання віддати себе цим допитливим, чутливим серцям. Із само буттям поринула вона у цікавий, трохи фантастичний, героїчний світ учнівської юні. Демократизація шкільного, учнівського життя. Ще кілька років тому важко було б уявити, що може існувати таке поєднання слів, а сьогодні – це реальна перспектива. У школі цікаво проводяться дні учнівського самоврядування. Роль директора, завуча, учителів беруть на себе учні. Учителі хвилюються, а діти спокійно вчилися. Іноді аж заздрість брала, не вірилося – невже-таки можуть замінити?! Але гордість за дітей переборювала. Хіба це не прекрасно, що підрастає така зміна! І велика заслуга за організації цих днів педагога-організатора. Валентина Никифорівна – друг, радник, утаємнича у дитячі секрети, а нерідко й у секрети їхніх батьків

– одне слово, Вихователь. Прожити з дітьми щасливий козачатський вік, сказати б, на рівних, зробити його школою громадянського виховання – ось як їй бачиться основне завдання педагога на цьому етапі. А треба ж тільки викресати іскорку, запалити і дітей, і батьків, і колег на ті буденні і разом з тим романтичні справи, до яких кличуть козацькі литаври і які допомагають виховати і сміливість, і відповідальність, і гуманізм, так потрібні в майбутньому дорослому житті.

Учителем історії та правознавства працює **Буравицька Раїса Миколаївна**. Вона добре володіє сучасною методикою викладання. Її уроки мають великий виховний потенціал, практичний характер. Учитель створює проблемні ситуації, формує науковий світогляд. Уміло організовує вивчення історичних документів, першодруків. Особливу увагу приділяє використанню різних видів записів, роботі з підручником, картою. Розробила та впровадила в практику роботи школи факультативний курс „Історія Українського козацтва” для учнів 7,8 класів.

Учителем німецької мови працює **Малькова Маргарита Сергіївна**. Враховуючи рівні пізнавальної самостійності учнів, учитель прагне використати потенційні можливості всіх з допомогою поєднання фронтальних, індивідуальних, групових і парних форм роботи, буде урок таким чином, щоб визначити для кожного найраціональніший шлях здобуття знань. Індивідуалізація і диференціація навчальних вправ допомагають Маргариті Сергіївні при невеликій затраті часу оптимізувати навчання учнів.

Учителем української мови та літератури працює **Солов'єнко Олександра Леонідівна**. Відрізняється педагогічною майстерністю, тактом у відношенні до учнів і колег, прагне зробити навчання доступним, цікавим та ефективним, будувати процес на основі співробітництва з учнями. Вміє направити увагу дітей на головне і суттєве, активізувати пізнавальну діяльність учнів. Володіє прийомами індивідуалізації навчання, раціонально організовує самостійну роботу учнів. Володіє високою культурою мови; цьому ж навчає і дітей, користуючись різними видами роботи з формування зв'язного мовлення.

Учителем математики працює **Тимофєєва Світлана Семенівна**. Вона широко застосовує лекційно-семінарську систему навчання, розробляє методику розв'язування типових і нестандартних задач, організовує дослідницьку діяльність учнів, формує в них інтерес до творчої праці. Під її керівництвом школярі опановують загальні методи інтелектуальної діяльності (індукцію, дедукцію, аналіз, синтез, узагальнення, конкретизацію), логіку суджень, уміння робити висновки. Світлана Семенівна вчить своїх вихованців працювати з довідниками, науково-популярною літературою, читати математичні книжки, з них добувати знання. Вона вимоглива до себе та інших, але разом з тим чуйний, уважний вихователь, який залишає слід у житті дитини. Кожний, хто навчався у неї, одержав глибокі, міцні знання і на все життя запам'ятав радість навчання тому, що його виховувала людина, яка віддавала їм все тепло своєї душі, частинку серця.

Учителем української мови та літератури працює **Граждан Катерина Михайлівна**. Вона вміє направити увагу учнів на головне, створити проблемну ситуацію. Її уроки характеризуються практичною направленістю, свідомим засвоєнням програмового матеріалу учнями, розвитком самостійності та ініціативи. Для цих цілей практикує виступи учнів з різноманітними повідомленнями, рецензіями на прочитану книгу чи переглянутий кінофільм. Методичні прийоми, які вона використовує, направлені на розвиток розумової діяльності учнів, на оптимізацію навчального процесу на всіх етапах уроку.

Учителем фізичної культури працює **Галицька Наталія Павлівна**. В перебігу фізичного виховання учнів на основі розвитку масової фізичної культури та спорту, козацького тіло виховання, учителька успішно вирішує завдання укріплення здоров'я учнів, розвитку їх фізичних здібностей, виховання моральних та вольових якостей: патріотизму, колективізму, сміливості, рішучості, наполегливості, цілеспрямованості. На уроках забезпечує моторну платність занять, активність всіх учнів, при цьому здійснює індивідуальний підхід, враховуючи особливості фізичного розвитку дітей, данні медичного огляду.

Учителем математики працює **Катюшева Тамара Валентинівна**. Вона має багатий практичний досвід, працює творчо. Якісно виконує навчальні плани та програми, впроваджує нові підходи до навчання. Поряд з традиційними практикує й нові форми проведення уроків. Особливу увагу приділяє навчанню школярів раціональним прийомом розумової праці, навичкам самостійного навчання. Вчить застосовувати отримані знання в практичній діяльності. Уміло поєднує колективні та індивідуальні форми роботи школярів. Добре володіє методикою застосування міжпредметних зв'язків.

Учителем біології та хімії працює **Вронська Валентина Миколаївна**. Вона знає сучасний стан хімічної і біологічної науки і перспективи їх розвитку. Вміло здійснює між предметні зв'язки на уроках, пов'язуючи навчальний матеріал з життям, широко використовує різноманітний наочний матеріал. Її уроки сприяють засвоєнню учнями основних хімічних і біологічних понять, наукових фактів, законів, теорій. Чітке планування навчального і виховного матеріалу, його систематичне повторення, облік індивідуальних особливостей учнів, вміння доступно викладати матеріал, організувати колективну, самостійну та індивідуальну роботу дають їй можливість прищеплювати учням міцні знання з предмету.

Учителем українознавства працює **Піштіган Олена Анатоліївна**. Вона вважає, що українознавство – це не вузька дисципліна, яку можна вивчати чи не вивчати в школі. Це наука про націю, людину в її зв'язках з природою, мовою, історією, побутом, обрядами та звичаями, усною творчістю. Це важливий і могутній чинник навчання і виховання, розвитку особистості й оздоровлення суспільства. Учителька творчо, натхненно працює; її люблять учні; люблять її предмет і вважають – українознавство потрібно знати тому, що ці знання віють на серце кожного з нас чаром рідної стихії і є для душі цілющим бальзамом, який сповнює її могутньою силою.

Учителем образотворчого мистецтва працює **Тимофєєва Світлана Валеріївна**. В гуртці та на уроках Світлани Валеріївни школярі засвоюють грамоту малюнка й живопису, а вчителька постійно підтримує і розвиває в них творчі настрої і інтерес; поступово ускладнює завдання – діти рано починають малювати з натури. Валеріївна розкриває їм силу і можливості художніх матеріалів, захоплює малюванням, дбає про розвиток індивідуальних творчих особливостей, манеру самовираження, поступово й наполегливо долає розрив між тим, що дитина хоче відобразити, і тим, що вона вміє; з допомогою колористичної системи вчить бачити і розрізняти найтонші нюанси кольорів, відчувати „музику” кожного, розвиває асоціативну уяву. Вчить важко, але натхненно трудитись, вміти бачити красу і схилитись перед нею.

Учителем 1 класу в Адамівці працює **Лавриненко Лідія Марківна**. Вона має глибокі теоретичні знання та багатий практичний досвід викладання. Кожен її урок своєрідний, будується по продуманій методичній схемі. На уроках створює проблемні ситуації. Вміє направити увагу учнів на головне, суттєве, активізує пізнавальну діяльність школярів. Навчальний матеріал викладає в доступній формі. Її уроки виділяються практичною направленістю навчальних занять, свідомим засвоєнням програмового матеріалу учнями, розвитком самостійності та ініціативи. На уроках раціонально використовує час, продумує методи і прийоми.

Учителем 2 класу в Адамівці працює **Корженко Інна Іванівна**. Вона теоретично добре підготовлена, володіє сучасною методикою викладання. Сумлінно готується до кожного уроку, здійснює індивідуальний підхід до учнів, приділяє достатню увагу розвиваючому навчанню. Посилює інтерес учнів до знань, показує необхідність їх набуття і засвоєння. На уроках читання, математики, мови проводить дидактичні ігри, загадки, приділяє багато уваги розвитку зв'язного мовлення учнів. Підбирає відповідні вправи розвиваючого характеру.

Учителем 3 класу в Адамівці працює **Золотовська Тамара Михайлівна**. Вона систематично працює над вивченням літератури з проблем навчання і виховання, над публікаціями в періодичній пресі з питань підвищення професійної майстерності. Добре

володіє методикою викладання, знає вимоги до сучасного уроку і правильно вибирає його типи. Велику увагу приділяє вмінню самостійно працювати над навчальними посібниками, прищеплює любов до читання. Методичні прийоми, які вона використовує, направлені на розвиток розумової діяльності учнів, на оптимізацію навчального процесу всіх етапів уроку.

Бібліотекарем школи працює **Подолько Алла Михайлівна**. Вона втілює в собі кращі риси шкільного бібліотекаря: Алла Михайлівна – інформатор, педагог, соціолог, психолог, організатор масового читання. А.М.Подолько вважає, що завдання шкільного бібліотекаря – сприяння формуванню всебічно розвинутої особистості, і щоб його виконувати, необхідно самій стати гармонійно розвинутою людиною. Наш бібліотекар забезпечує найбільш сприятливі умови задоволення інформаційних запитань читачів, керівництво їх читанням, цілеспрямовано впливає на вибір книг, на зміст і характер читання.

Учителем 1 класу в Авидівці працює **Воронова Діна Миколаївна**. У роботі з дітьми використовує красназвичай матеріал; формує поняття мала Батьківщина, велика Батьківщина на матеріалі живих сторінок історії рідного села. Її праця базується на примноженні природного скарбу кожної дитини – здатності до пізнання й самопізнання, на поєднанні зрілої досвідченості та юної допитливості нерозривним зв'язком поколінь. На уроках вчителька створює атмосферу радості від вперше прочитаного або написаного маленькими учнями слова, вперше отриманих знань про таємниці природного світу або людських стосунків.

Учителем 2,3 класу-комплекту в Авидівці працює **Лавриненко Інна Павлівна**. Творчий, ініціативний педагог; її уроки відрізняються продуманою структурою, науковістю, чітко поставленими завданнями і метою. Яскраві риси її педагогічного хисту – вміння цікаво, дохідливо подати програмовий матеріал, невимушено спілкуватися з дітьми, постійно прищеплювати інтерес до знань і навичок самоосвіти. Повсякчас дбаючи про зв'язок навчання з життям, вчителька провадить економічне навчання дітей з метою розширення їх світогляду, підготовки до участі у суспільно-трудова діяльності.

Учителем 1,2 класу-комплекту в Благодатному працює **Козубенко Тамара Іванівна**. Багато уваги приділяє індивідуальному підходу у процесі навчання і виховання школярів. Особливого значення надає національному вихованню, вивченню історії свого народу, його традицій, звичаїв, природи рідного краю. Розвиває логічне мислення учнів на кожному уроці. Особливого значення в роботі вчителька надає організації навчального співробітництва, зокрема, методиці парної і групової навчальної діяльності школярів.

Учителем 3 класу в Благодатному працює **Скригулець Надія Григорівна**. Працює над розвитком інтелектуальних здібностей учнів за правилом: не механічна передача знань, а формування ставлення до навколишнього світу та інтересу до навчання. Велику увагу надає різноманітним прийомам диференційованого навчання, методу пошукової бесіди. Її робота відзначається психологізмом у підході до дитини, емпатією, всебічним врахуванням психічних, фізіологічних, інтелектуальних особливостей учнів. Атмосфера взаємоповаги формує особливий тип поведінки школяра, для якого школа перестає бути місцем простого засвоєння знань.

V. АДАМІВСЬКА ШКОЛА КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ (ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ)

**Козаку найперше – Воля!
Козаку найперше – Честь!**

1. АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Держава живе й розвивається доти, доки в ній живе багатим духовним життям школа. А для цього школа повинна стати осередком зустрічі дитинства із справді загальнолюдським – дитинча має частіше зазирати у вічність – саме школа стоїть у витоків духовності суспільства.

Ми бачимо, що виховання підлітків і юнацтва фактично відібрано у школи: світогляд, інтереси, моральні цінності у більшості молоді формуються під впливом телебачення та інших засобів мас-медіа. Роль сім'ї у вихованні падає. Молодь ігнорує думки дорослих (батьків, учителів), ставиться з недовірою до будь-яких ідеалів – і старих, і нових; їй притаманні егоїзм та індивідуалізм, перевага матеріальних інтересів над духовними. Юнаки і дівчата, що прагнуть до знань, духовності, до пізнання національної і загальнолюдської культури становлять меншість в океані сірості, примітивізму, криміналу.

Різно відмовившись від ідеології і де політизував школи, ми самі собі завдали шкоди: ліквідували систему різноманітних політичних і патріотичних клубів та клубів за інтересами. Це привело до аполітичності значної частини учнівської молоді, до проявів песимізму, скептицизму, байдужості і втрати патріотизму. Знищили систему політичного інформування учнів. Це сприяло формуванню політичного безкультур'я випускників. Ліквідували піонерські і комсомольські організації, але не створили ніяких інших дитячих і юнацьких громадських організацій для учнів.

2. ПРОВІДНА ІДЕЯ

Відомо, що в наш час, час світової глобалізації суспільних процесів, загострюються протиріччя між силами культурної уніфікації і прагненням народів до збереження своєї культурної ідентичності.

В сучасному суперечливому світі виживуть, збережуть себе ті, хто зуміє відстояти у глобальному змаганні свою культуру, мову, фольклор – усе те, з чого складається сутність та особливість національного характеру.

Загальновідомо, що історичні умови буття українського народу породили самобутній феномен – козацтво. Воно втілювало в собі фізичне і духовне здоров'я нації, інтелектуальну силу, життєздатність, оптимізм і енергію.

Це була об'єднана, згуртована, ідейно і духовно зцементована, суворо дисциплінована сила, яка очолювала боротьбу проти чужоземних ворогів.

Тому ми зосередили увагу на вихованні всебічно розвиненої особистості українця (національне виховання у формі козацько-лицарського) та на розумній ідеологізації та політизації виховного процесу через участь молоді в діяльності громадських організацій Українського козацтва (загальновідомо, що формування майбутніх громадських діячів починається з їхньої участі в діяльності дитячих і юнацьких організацій).

В основу навчально-виховного процесу школи наш педагогічний колектив поклав проблему „Школа козацько-лицарського виховання – гуманістична основа становлення особистості”.

Система виховної роботи школи базується на ідеях козацької педагогіки як частини народної педагогіки у вершинному її вияві. Діяльність усіх джерел організованого впливу на виховний процес у школі спрямований на творче продовження в сучасних умовах козацьких звичаїв і традицій, вироблення в кожного учня прагнення розвивати в собі кращі людські риси українця-патріота.

Школа завжди є національною. За сучасних умов вона виступає важливим чинником відродження нації, виховання в молоді почуття національної свідомості та гідності.

Національна система виховання:

- наймудріша, бо вона озброєна багатючими знаннями, виробленими колективним генієм народу;
- найавторитетніша, бо її істинність підтверджена багатомісячною масовою практикою;
- найідейніше, бо вона базується на заповідях народної моралі, націлена на формування справжньої людини;
- найпрогресивніша, бо вона завжди знаходиться на передньому краї боротьби за розум, за світло знань, за перемогу Добра над Злом;
- найбагатша, бо на її теренах протягом багатьох віків сумлінно працюють мільйони вихователів.

Народні традиції, звичаї та обряди об'єднують минуле і майбутнє народу. Практично прилучаючись до них, учнівська молодь убирає в себе філософський, психологічний, ідейно-моральний і естетичний зміст, у неї формується національна самобутність, творче ставлення до дійсності...

3. МЕТА

Школа наша працює в режимі навчально-виховного закладу нового типу – школи козацько-лицарського виховання. Педагогічний колектив широко використовує давні козацькі традиції, кодекси лицарської честі, гуманістичні та демократичні ідеї і адекватні засоби виховного впливу на підростаюче покоління...

Головна мета сучасної школи козацько-лицарського виховання – формування в родині, школі і в громадському житті козака-лицаря, палкого патріота, мужнього громадянина Української держави, захисника рідної землі з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самосвідомістю, світоглядом і характером, високою мораллю і духовністю.

4. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ

Основні завдання школи козацько-лицарського виховання:

- плекати фізично загартованих, із міцним здоров'ям, дужих тілом і духом синів і дочок незалежної України;
- формувати і підростаючого покоління високі лицарські якості, шляхетність, моральні чесноти, почуття милосердя;
- виховувати силу волі і силу духу, мужність і звитягу, уміння боротися зі злом і перемагати його в будь-яких життєвих обставинах;
- плекати віру, надію, любов, готовність творити добро і красоту в собі і в довкіллі;
- формувати здатність до альтруїзму, гармонійного поєднання особистих, індивідуальних і загальнонаціональних, державних потреб та інтересів, відчувати себе невід'ємною складовою частиною цілого і вічного – української нації, держави;
- виховувати у підростаючих поколіннях український козацький характер, світогляд, історичну пам'ять і національну свідомість;
- готувати молодь до активної національної творчості, участі в розвитку рідної культури, духовності;
- виховувати господарів рідної землі, творців Української держави, її захисників від ворожого агресії, мовної і культурної експансії;
- сприяти оволодінню молоддю військово-спортивним мистецтвом козаків, формуванню в неї, з урахуванням сучасних світових здобутків в галузі науки, культури і техніки, творчих умінь продовження політичних, державних, економічних, мистецьких і військових традицій українського козацтва.

5. НАУКОВІ ОСНОВИ

Робота школи козацько-лицарського виховання основана на таких документах:

1. Українська козацька педагогіка . Концепція. „Освіта”, 01.09.1992.
2. Основи національного виховання. Концептуальні положення. За ред.В.Г.Кузя, Ю.Д.Руденка, З.С.Сергійчука. К. 1993.

3. Указ Президента України „Про відродження історико-культурних та господарських традицій українського козацтва” від 04.01.1995 р. №14/1995.
4. Про Національну програму відродження та розвитку Українського козацтва на 2002-2005 роки. Указ Президента України від 15.22.2001 р. №1092/2001.
5. Методичні рекомендації педагогічним колективам закладів освіти України по відродженню історико-культурних та господарських традицій українського козацтва. Збірник наказів Міністерства освіти України, №11, 1995.
6. Концепція національного виховання. „Освіта”, №47, 07.08.1996.
7. Руденко Ю.Д. Українська козацька педагогіка: відродження, пошуки, перспективи. Рідна школа, №5, 1994.
8. Руденко Ю., Руденко В. Виховання в учнів лицарської духовності. Рідна школа, №7, 1996.
9. Сушинський Б. Лицарі Приморського степу. Одеса, 2000.
10. Статут дитячої, юнацької і молодіжної організації “Молода Січ”. Освіта, №41/42, 25 серпня – 1 вересня 1999.

6. НОВИЗНА

Аналіз публікацій з теми козацької педагогіки дає підстави стверджувати, що нами вперше на Україні фундаментально розроблено та реалізовано в практиці роботи основні документи школи такого типу (концепцію, положення, статут, навчальний план і програми, посібники з основних предметів козацько-лицарського виховання). Досвід роботи описано у багатотомнику „Адамівська Січ”, журнали „Наша школа” (Одеса) №4, 5-6 2000, №1,2 2002, громадсько-політичному щотижневику „Освіта” (Київ) №52 6-13 листопада 2002, №1 1-8 січня 2003.

7. СТРУКТУРА ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

В пониззі Дністра (зокрема це територія нашої сільської громади) значна маса козаків з'явилася в 1709 -1710 рр., під час відступу мазепинської еміграційної хвилі. Це були ті козаки, що відступили з-під Полтави і дійшли разом з Мазепою до Бендер, а згодом почали розселятися по землях між Дністром і Дунаєм. Ця мазепинська хвиля накопилася на колонізаційну хвилю, викликану зруйнуванням російськими військами у 1709 р., за наказом Петра I, Чортотлицької Січі.

Ще одна хвиля докотилася до Задністров'я вже після руйнації в 1775 р., за наказом Катерини II, Нової Січі.

Чимало січовиків, селян-утікачів та прихильників Мазепи добувалися до буджацьких степів окремими групами. Особливо посилювався цей процес з 1778 р. по тому, як уряд Османської імперії ухвалив досить мудре, толерантне щодо до свого одвічного ворога – українського козацтва, рішення: дозволити йому заснувати Січ у пониззі Дністра, в районі Кучургана, а паланки – між Акерманом і Бендерами. У 1828-1868 рр. Козаки Акерманської паланки входили до складу Дунайського (з 1856 р. - Новоросійського) війська. Згодом військо було переселено на Кубань, але частина козаків залишилася (у нас це родини Козаченків, Могили, Громовенків, Гречків).

На початку 90-х рр. XX століття групою ентузіастів з козацьких родів було відтворено Білгород-Дністровську (Акерманську) козацьку паланку, яка сьогодні складається з 7 курнів; один з курнів наш – Адамівський. Проживаючи у громаді, яка має давні козацькі традиції, вчителі не могли ці традиції не залучити до виховного процесу.

Ми пересвідчилися, що поглиблення і примноження козацько-лицарських традицій в сучасних умовах сприятиме нарощенню зусиль державотворчого спрямування, піднесенню духовності як кожної особистості зокрема, так і всього народу, суспільства в цілому. Вважаємо, що вчителі покликані вести широку просвітницьку роботу серед населення з проблем історії, культури, мистецтва, військової справи, державницької діяльності козацтва, прагнути по-козацькому, по-лицарському виховувати підростаюче покоління. На це нас орієнтують Укази Президента України, нормативні документи Міністерства освіти і науки України.

У середині 90-х рр. XX століття, аналізуючи на сесії сільської ради стан виховної роботи з учнями та молоддю, ми звернули увагу на виховний потенціал Кодексу людського буття Українського козацтва (Кодексів лицарської честі, лицарської звитяги та Заповідей милосердя), який має забезпечити формування того духовного стану молодих громадян України, козаків, який в народі зберігся як розуміння козацького духу, того особливого соціального стану українського козака в суспільстві, що слугував опорою народу і українській державі протягом віків, і вирішили за основу виховання молоді у нашій громаді взяти козацьку педагогіку, зосередивши увагу на:

1. Формуванні всебічно розвиненої особистості українця (національне виховання у формі козацько-лицарського).

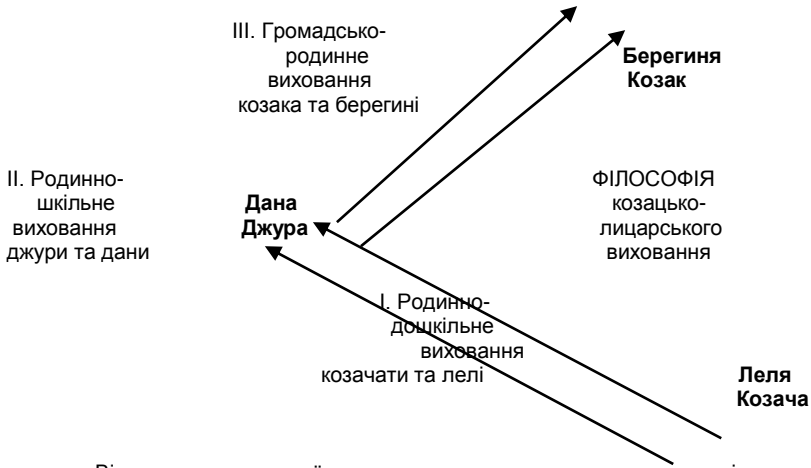
2. Формування свідомих громадян, громадських діячів через участь молоді у діяльності Адамівського куріня Українського козацтва, осередка жіночої громади Українського козацтва та Адамівського куріня „Молодої Січі” Українського козацтва (дитячої та юнацької незалежної громадської організації).

Родинно-дошкільне виховання козачатим та лелі здійснюємо через роботу з батьками дошкільнят та введенням спеціальних курсів до програми дитячого садка.

Родинно-шкільне виховання джури та дани ми проводимо у формі школи козацько-лицарського виховання.

Громадсько-родинне виховання козака та берегині ми здійснюємо через діяльність Адамівського куріня Українського козацтва та жіночої громади Українського козацтва.

Тепер у громаді ми маємо таку систему виховання козака та берегині:

Відомо, що загальної системи народного виховання для всіх народів немає, у кожного народу своя, особлива, національна система виховання. Вона базується на рідній, національній мові. Рідна школа – це головна основа національного життя держави, основа рідної школи – національне виховання. Національне виховання – це козацьке виховання, бо українці – нація козацька; козаки були типовими представниками рідного народу; вони втілювали волелюбний національний характер, відображали його потреби, інтереси, прагнення, і вони створили самобутню високоефективну, близьку до європейської, національну систему освіти і виховання – козацьку педагогіку, на якій ґрунтується діяльність школи козацько-лицарського виховання.

Козацька педагогіка – це частина української народної педагогіки, яка формувала у підростаючих поколінь синівську любов до рідної землі, готовність її захищати від чужоземних загарбників, високу національну свідомість і самосвідомість, глибоку духовність. Вона була тісно пов'язана з матеріальною і духовною сферою діяльності українського козацтва.

Козацько-лицарське виховання – це виховання підростаючих поколінь нашого народу на патріотичних, героїчних, національно-державницьких традиціях українського козацтва, на високих прикладах лицарського ставлення до України, дійсності взагалі.

У практичній роботі ми дотримуємось **основних змістовних компонентів сучасного козацько-лицарського виховання молоді, які полягають у наступних фундаментальних положеннях:**

1. Школа козацько-лицарського виховання – осередок лицарської духовності з державно-громадським управлінням.
2. Козача – центр навчального процесу, суб'єкт навчання і виховання.
3. Навчання і виховання козачати – це за своєю суттю самонавчання, самоосвіта, самовиховання, самоорганізація і самореалізація особистості.
4. Родинне національне виховання – природне, провідне виховання і батьки – головні вихователі протягом усього життя козачати.
5. Українознавство – наукова основа, духовна серцевина козацького навчально-виховного впливу в родині, школі, суспільному житті, філософія і політика державотворення.
6. Національне козацьке виховання – всеохоплююча і багатогранна система впливів, ідей, підходів, яка покликана пробуджувати, стимулювати розвиток закладених природою задатків, можливостей козачати, набуття ним етносоціального досвіду і реалізації завдання гуманізації системи освіти.
7. Українська козацька педагогіка – вітчизняна наука про виховання підростаючих поколінь українців (представників національних меншин) нашої Батьківщини, якій здавна притаманні глибокі гуманістичні традиції, яка постійно збагачується народною виховною мудрістю, вищими здобутками світової науки, культури.

Принципи, за якими будується школа козацько-лицарського виховання:

1. Демократизація – це мета, засіб, гарантія трансформації загальноосвітньої школи у школу козацько-лицарського виховання, Це варіативність та відкритість змісту козацько-лицарського виховання, співробітництво, взаємоповага козачат та наставників, усунення авторитарного стилю виховання.
2. Гуманізація – подолання відчуженості козачати від наставника. Визначення особистості вихованця як вищої соціальної цінності з правами на свободу, соціально-педагогічний захист, на самореалізацію у різних сферах діяльності й спілкування.
3. Індивідуалізація та диференціація – передбачає розвиток кожного козачати з урахуванням його інтересів, мотивів, системи цінностей, різниці в інтелектуальній, емоційно-вольовій та практичній сферах, особливостей фізичного і психічного розвитку, всіляке стимулювання здібностей кожного учня, планування власної діяльності.
4. Психологізація процесу виховання козачати – глибоке вивчення дитини, її внутрішнього світу, визнання того, що особистість розвивається не лише за закладеною в ній біологічною програмою і під впливом середовища, а й під дією власних потреб, бажань, досвіду, Підготовка козачати до свідомого управління своїм розвитком.
5. Пріоритетність шляху розвитку та реалізації духовного потенціалу козачати, що означає: ясне усвідомлення вищої мети існування людини та людства; постійне прогресивне само творення та допомога в цьому іншим; наповненість життя гуманістичним змістом, надання пріоритету буттєвим цінностям, що знаходять прояв нерозривно в думках, словах і діях; високий рівень фізичної, емоційної, ментальної та моральної культури.
6. Натуралізація (трансформація) української козацької (лицарської) духовності – історично сформованої системи духовних багатств лицарської верстви рідного народу, яка виробила і в своєму бутті, способі життя відобразила найвищі цінності його національної душі, характеру, світогляду, ідеології, моралі, філософії, правосвідомості та естетики.
7. Ідеалізація (формування в молоді ідеалів) – один із найважливіших елементів духовності як кожної особистості, так і всього народу. В історичній свідомості народу найвищий статус належить тим людям-ідеалам, які відстоювали свободу як найдорожчу цінність попередніх поколінь, невтомно боролися з чужоземними загарбниками, захищали свою національну гідність і честь, по-лицарськи служили рідній Батьківщині, будували власну національну державу.

8. НАПРЯМКИ, ФОРМИ Й МЕТОДИ РОБОТИ З КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ

А. НАПРЯМКИ

Цілісну особистість сучасного козака-лицаря ми формуємо в результаті багатогранної навчально-виховної роботи, насамперед таких напрямків діяльності батьків, учителів, вихователів, представників громадських організацій (зокрема, Українського козацтва):

Блок I. Культура тіловиховання.

1. Від козацьких секретів здоров'я, тіловиховання – до олімпійських вершин. Працюючи в цьому напрямку, ми плекаємо у кожного юного козака міцне здоров'я, загартовуємо тіло і дух, формуємо уміння досягати перемог на спортивних іграх.

2. Рідну Україну захищай по-лицарському, до загибуні. Тут формуємо уміння захищати рідну мову, культуру, землю, готовність спростувати теоретичні ідеї, фальшиві всіляких недоброзичливців, людей по-ворожему настроєних до нашої незалежності.

Досліджуємо і практично відроджуємо військово-спортивне мистецтво наших пращурів: верхової їзди, стрільби з лука, володіння списом, шаблею, іншими видами козацької зброї, подолання природних перешкод, кермування човном під веслами та вітрилами, різних видів боротьби та протиборств, в т.ч. бойового гопака, козацького багатоборства.

Блок II. Духовна культура.

3. Козацькому роду – нема переводу. В процесі реалізації завдань цього напрямку роботи виховуємо в юних козаків родинні цінності, повагу до свого роду, бажання примножувати його славу Добром, Правдою, Красою.

Організуємо дослідження кожним юним та молодим козаком, класними загонами славної історії українського козацтва – від його зародження до зміцнення в епоху П.Сагайдачного, Б.Хмельницького, І.Мазепи.

Організуємо вивчення героїчного життя, подвижницької діяльності, високого військового мистецтва керівників повстань отаманів С.Наливайко, І.Сірка, Т.Федоровича, І.Богуна, М.Кривоноса, І.Мазепи, П.Орлика, П.Полуботка, П.Калнишевського, І.Гонти, М.Залізняка. Допомогаємо козачатам виконувати конкретну програму вивчення козацького визвольного руху, козацького краєзнавства, туризму та екскурсій козацькими шляхами, пошук козацьких могил та цвинтарів, їх упорядкування, встановлення пам'ятних знаків, вивчення молоддю козацьких родоводів під гаслом „Шукай, козак, свій родовід!”

4. Любїть Україну, як сонце любїть. Продовжуючи патріотичні традиції, звичаї наших пращурів-язичників, які були сонцепоклонниками, і віруючих козаків, ми навчаємо кожного молодого козака і козачку палко і ніжно, самовіддано любити свою калинову, вишневу країну, по-синівському служити їй корисними справами.

5. Козацькими шляхами – до висот української духовності. Тут на міцному науковому ґрунті, культурно-історичних традиціях козацтва формуємо високу мораль, силу волі і силу духу підлітків і юнаків. Допомогаємо їм оволодіти основами української козацької філософії, ідеології, психології, національного характеру і світогляду.

Допомогаємо відроджувати козацькі мистецькі традиції кобзарства, лірництва, гуртового співу, танцю, дотепного влучного слова, різьбярства, художнього розпису, художньої вишивки, іконопису. Допомогаємо вивчати і застосувати на практиці козацькі знання: народної медицини, астрономії, агрономії, метеорології, кулінарії.

Проводимо індивідуальну, групову, масову культурно-просвітницьку роботу, спрямовану на те, щоб кожен учень – член козацького осередку займався самопізнанням і саморегулюванням, самовдосконаленням, розвивав свої інтелектуальні здібності і фізичні можливості, пізнавав сутність й особливості козацької ідеології (філософії, світогляду, моралі, етики, естетики, характеру, правосвідомості). Проводимо кваліфікаційні конкурси, олімпіади, змагання з різних напрямків розвитку здібностей учнів.

Розбудова незалежної України, осягнення нею в майбутньому в багатьох галузях життя світового рівня розвитку неможливо без пізнання і творчого відродження національно-духовних пластів минулого (зокрема, козацької духовності). Пізнання її ідейно-морального,

виховного потенціалу має вирішальне значення у формуванні вільної, з стійкими морально-вольовими якостями, силою духу особистості.

Українська козацька духовність – це історично сформована система духовних багатств лицарської верстви рідного народу, яка виробила і в своєму бутті, способі життя відобразила найвищі цінності цього національної душі, філософії, світогляду, характеру, моралі, естетики, правосвідомості, ідеології, - у цьому понятті українець розкривається як активний діяч історії свого народу, господар рідної землі і держави, володар, охоронець, примножувач національних матеріальних і духовних багатств.

Нині нам потрібен у громадському, шкільному і родинному житті культ лицарства, духовних багатств козацтва. Лицарський дух не дасть нудити багатьом людям у духовній нищості, історичному безпам'ятстві.

В діяльності козацят прищеплюється козацько-лицарська духовність, зміст якої складають:

а). Духовне життя козаків – синівська любов до Матері-України, землі-годувальниці, рідного краю, заповітів батьків і дідів, материнської мови, рідної культури, історії та ненависть до всього чужого, ворожого, що заважало жити на своїй землі і було спрямовано на гальмування і нищення людського в людині (гармонія любові і ненависті);

права, “вольності” козаків, право власності (на землю, скот, реманент), ідеї власності, здобутої своїми руками, кмітливості і підприємницькою думкою;

ідея Бога як захисника народу, України; лицарі свято берегли віру батьків і дідів, духовні здобутки предків.

б). Козацька філософія – козаки обґрунтували волю людини як головний дар життя, її природне право на свободу і незалежність, найвищими цінностями вважали людину, народ, національну державу;

кожна людина – складова частина народу, нації;

стійкість і цілісність, соборність нації залежить від того, чи усвідомлює кожен її представник необхідність згуртованості в міцну духовну спільноту.

в). Козацький світогляд – провідними були ідеї Бога, України-Батьківщини, свободи особистості і волі народу, збереження спадщини предків, їхньої духовності, переконання в торжестві народної правди, перемоги добра над злом, ідеали незалежності України;

уявлення, погляди на підступництво і зраду, на міщанське животіння, на пасивне очікування добра, коли зло саме зникне, на байдужість до долі України як на гріхи людей; зраду вважали найтяжчим злочином перед товариством, народом, своєю державою, Богом;

козаки плекали, культували ідеали братства, побратимства, згуртованості і єдності людей для досягнення шляхетних цілей

г). Козацький характер – почуття багатства, емоційна наснага, внутрішня невичерпна енергія;

висока шляхетність і порядність, кмітливості і дотепність, підприємливість і практичність, стійкість і незламність у боротьбі з ворогами, безкомпромісність і твердість у відстоюванні правди і справедливості;

ніжність у ставленні до добрих людей, братерська любов до друзів і товариства, глибока пошана до громади, вірність своєму обов'язку захищати рідну землю, співчуття до всіх знедолених, милосердя до тих, хто його потребує;

постійна готовність до боротьби за волю рідного краю, за свою незалежну державу, устремління до високих ідеалів, жадання будувати демократичний державний устрій, давати лад у громадському житті, утверджувати гуманні стосунки між людьми.

д). Козацька мораль – шляхетне ставлення до людини;

батьківська турбота про підростаюче покоління, глибока пошана до літніх і старших людей, палка і всепереможна любов до рідної землі, героїзм у захисті інтересів рідного народу, надання допомоги усім слабим, скривдженими і знедоленим, нетерпиме ставлення до зла і несправедливості в будь-якій формі, надзвичайна скромність, висока краса вчинків і миротворча місія в житті;

глибока людяність, діяльна доброта, милосердя;

жертвовність як здатність поступитися власним добробутом, навіть віддати життя в ім'я перемоги добра над злом, торжества козацької правди.

е). Козацька естетика – культ краси людини, її фізичної і духовної досконалості.

ж). Козацька правосвідомість – виборність органів козацького самоврядування, утвердження демократичних основ української держави, гуманістичні засади громадського життя;

Конституція Пилипа Орлика.

з). Козацька ідеологія – захист демократичного ладу, політичного устрою України, її самостійності і державності, органів самоврядування, інтересів козацького стану, всього народу;

захист прав, привілеїв, здобутих козаками в боротьбі з ворогами;

будівництво правової держави, звільнення своєї землі від будь-яких агресорів, чужоземних зайд;

вищість інтересів народу, нації, Вітчизни, що перебуває в смертельній небезпеці, над інтересами окремої особистості;

цілісність нації, власної держави, їх верховенство, пріоритетність перед вузькоєгоїстичними потребами людини чи групи людей;

необхідність боротьби з порушниками української законності, політичними течіями та лжевторіями, ворожими рідному народу, його державності;

Велика Козацька Слава.

Блок III. Культура предметної діяльності.

6. Плекати український храм природи. Основними завданнями цього напрямку роботи з юними козаками ми вважаємо формування в них любові до рідної природи, готовності і уміння берегти і примножувати її багатства, красу.

Разом з козачатами вивчаємо екологічне становище в регіоні та беремо участь у заходах з метою його покращання.

7. Всеукраїнська толока, особиста праця – тобі, Державна Україна. Тут засобами козацької педагогіки ми формуємо якості господаря рідної землі, державну позицію та інтереси українського власника, який чесною і самовідданою працею нароцуватиме матеріальні блага, духовні цінності рідного народу, гармонійно поєднуватиме особисті і загальнонаціональні потреби.

Допомагаємо пізнавати і досліджувати, а також відроджувати традиції козаків як мудрих хліборобів, умілих орачів, господарів землі: прилучаємо козачат до організації і ведення фермерських господарств, створення госпрозрахункових трудових об'єднань, майстерень, малих підприємств, асоціацій, організації взірцевих молодіжно-козацьких господарств різного профілю.

Допомагаємо відроджувати ремесла і промисли: бондарство, гончарство, бджільництво, ковальство, лимарство, чинбарство, стельмахування.

8. Науку і техніку – на службу нації, Україні. Роботу тут спрямовуємо на пізнання вихованцями законів розвитку науки і техніки, формування любові до науково-пізнавальних процесів, уміння власними зусиллями свого мозку і рук рухати вперед ці фундаментальні галузі суспільного життя.

Допомагаємо козачатам вивчати сучасні види техніки, інформаційної та електронної обчислювальної машинної технології і організації особистої та спільної творчої діяльності, зокрема: радіозв'язок, теле-радіоконструювання, теле-радіомоделізм, системи електронної автоматики, судомоделізм, морська справа, авіамоделізм, автомобільна та тракторна справа, радіо моделювання.

Блок IV. Соціальна культура.

9. В душі і серці кожного із нас – Соборна Україна. Зміст і методику роботи в цьому напрямку спрямовуємо на вироблення в юних козачат державотворчих і націотворчих якостей. Працюємо над тим, щоб зміцнення національної держави, поглиблення згуртованості нації стало смыслом життя кожного громадянина України.

10. Козацька наша слава не вмере, не поляже. Разом з нашими вихованцями – молодими козаками – глибоко пізнаємо історію українського козацтва, досягнуті ним національні пріоритети – ідейні, політичні, наукові, культурні і державотворчі.

Поширюємо серед учнів та молоді знання про козацький національний визвольний рух, про заслуги козаків у боротьбі з чужоземними загарбниками.

Вивчаємо матеріали:

історичні документи (козацькі літописи);

історичні праці про героїку козаччини М.Костомарова, В.Антоновича, М.Аркаса, Д.Яворницького, Д.Дорошенка, І.Огієнка, В.Крип'якевича, А.Опановича;

художні твори Т.Шевченка, П.Куліша, Б.Грінченка, А.Чайковського, О.Олеся,

Б.Лепського, поетів В.Симоненка, Л.Костенка, І.Драча, Д.Павличка.

Б. ФОРМИ

У роботі з козацько-лицарського виховання ми використовуємо такі основні форми роботи:

1. Робота в школі:

а). Класна,

б). Позакласна.

2. Позашкільна робота.

Класна робота з козацько-лицарського виховання проводиться нами за рахунок варіативної частини навчального плану з основних дисциплін козацько-лицарського виховання.

Позакласна робота з козацько-лицарського виховання проводиться нами за рахунок годин гуртків, у формі Козацької республіки (одна з форм самоврядування учнівського колективу) і класних козацьких загонів.

Позашкільна робота з козацько-лицарського виховання проводиться нами у формі діяльності дитячо-юнацької організації „Молода Січ” під патронатом паланкового (районного) та місцевого осередків Українського козацтва.

В. МЕТОДИ, ПРИЙОМИ

І. Родинно-дошкільне виховання козаченяти та леліяти (дошкільнята).

Родинно-дошкільне виховання здійснюємо через роботу з батьками дошкільнят та введенням спеціальних курсів до програм дитячого садка:

а) застосовуємо ідеї, методи і прийоми народної педагогіки. Мати і батько, всі рідні в родинному вихованні застосовують милозвучну і мелодійну, співучу рідну мову, фольклор. Рідне довкілля, зміст, форми і методи виховання створюють етнічне середовище, яке сприяє пробудженню природних задатків дітей. В таких умовах починає формуватися український характер і світогляд особистості;

б) виховуємо народними засобами глибокі родинні почуття, цінності, любов до Матері і Батька, Бабусі і Дідуся, Роду і Народу, України-Батьківщини;

в) пробуджуємо і виховуємо глибоку радість, впевненість дитини в найбільшій радості життя: „Мамо, тато і я – це моя сім'я”;

г) розповідаємо дітям міфи про походження землі, життя на ній, українців, України, стольного града Києва, козаків. Розповідаємо міфи і легенди про Око, Першоптаха, Першого Бога Сокола, Дуба-Стародуба, Сварога, Дажбога, перуна;

д) створюємо в уяві дітей привабливі образи героїв казок і легенд, пісень, колядок і щедрівок – образи богатирів, витязів, лицарів. У спілкуванні з матір'ю, батьком, працівниками дитячого садка, в ігровій діяльності діти захоплюються мужністю і відвагою, силою і розумом козаків – борців за свободу людини, волю України;

е) допомагаємо дітям у процесі бесід, ігор, вертепних дійств, драматизації, участі в дотриманні традицій і звичаїв народного календаря під керівництвом батьків, вихователів засвоїти зміст і дух козацько-лицарського життя. Під час художніх занять, вивчення віршів, розучування пісень, загадок, колядок і щедрівок, народних дитячих танців діти пізнають елементи історії, культури, художнього і військового мистецтва українських козаків;

е) розкриваємо в процесі відзначення дат, урочистостей, свят народного календаря, любов козаків до рідної землі, Матері-України;

ж) ознайомлюємо дітей з українськими етнічними, національними символами – білою хатою, калиною, вербою, тополею, лелекою, соняшником;

з) здійснюємо посвяту бажаючих дітей у козаченята. Здійснюємо виховання козаченят шляхом пробудження і утвердження в серці і душі радості і задоволення, сміху і веселощів, відчуття і розуміння краси і добра, порядку і дисципліни, ладу в усьому;

і) проводимо бесіди, розповіді на теми „Ми малята – козаченята”, „Зростаємо здоровими і дужими”, „Козацькому роду нема переводу”, „Козаки-вояки, оборонці України”. Проводимо ігри з ходою, бігом, рівновагою, козацькі забави на теми „Біжить до жовто-блакитного прапора”, „Знайди кольори прапора України”, „Знайди свій будинок”, „Вгадай, де був козак”, „Де тут козак, а де злі люди, недруги козаків”. Застосовуємо сюжетно-рольові, конструктивно-будівельні ігри, ігри-інсценівки, драматизацію і театралізацію;

й) пробуджуємо і виховуємо у козаченят бажання у чомусь хорошому бути першими, лідерами. Виховуємо в кожного з них почуття власної гідності, віри в свої сили, можливості;

к) сприяємо засвоєнню козаченятами елементів народної астрономії, біології, медицини, кулінарії;

л) виховуємо у кожного козаченяти бажання, уміння і навичок дотримуватися в житті і поведінці лицарських правил:

- старайся бути добрим і чесним, справедливим і правдивим, красивим;

- прагни бути першим у хорошій поведінці, добрих справах, праці;

-будь сміливим і розважливим, дисциплінованим і організованим, мужнім, долай труднощі на шляху до Добра, Правди, Краси;

-не заважай іншим дітям, не завдавай їм прикросів, шкоди і болі;

- люби рідну землю, батьківську хату, материнську мову і пісню, калинову Україну.

II. Родинно-шкільне виховання козачати та лелі (учні молодших класів).

У роботі з козацько-лицарського виховання з козачатами і лелями ми:

а) форми, методи і прийоми спрямовуємо на пробудження в дітей елементів національної свідомості і самосвідомості. Проводимо бесіди і розповіді дітям, читаємо книжки про Запорозьку Січ, героїчні подвиги лицарів України, зустрічі з представниками Українського козацтва, збагачуємо їх знання про історію козаків, їхню героїчну боротьбу за свободу і незалежність України;

б) формуємо історичну пам'ять культурно-історичних основ духовності козачат при сприятливих міфів про праукраїнців-предків козаків, їхні вірування і звичаї, сонцепоклонництво. Ознайомлюємо дітей із міфами про Білобога і Чорнобога, Коляду і Мару, Лада і Ладу, Велеса і Перуна. Розкриваємо в міфології, фольклорі, глибокі гуманістичні якості наших пращурів – любов до людини, доброта, правдивість, працелюбність, пошана до історії і культури рідного народу, зневага до всього потворного в житті, ненависть до ворогів-загарбників;

в) впроваджуємо в повсякденне життя і навчання козачат ідеї, правила, національні традиції родинності. Застосовуємо в процесі вивчення навчального матеріалу, в позакласній і позашкільній роботі козацьких ігор, в яких розкривається родинні цінності, ідеї української національної школи-родини;

г) пробуджуємо інтерес до історії українського козацтва, Запорозької Січі, Гетьманської України як форми національної державності шляхом участі козачат у дослідно-пошуковій роботі на теми „Жили собі запорожці та й на Запорожжі”, „Гей ви, хлопці, славні Запорожці”, „Запорозькі козаки-характерники”, „В похід сурмлять козацькі сурми”;

д) розкриваємо єдність змісту і форми, національної ідейності і художньої образності, символічності і духовності в процесі вивчення козацьких пісень і дум, легенд і історичних оповідей і виховуємо в кожного козачати почуття господаря на українській землі, володаря в рідному краї;

е) організовуємо і проводимо бесіди, ранки, вікторини, конкурси, заочні мандрівки на теми „Українські національні кольори”, „Українські образи і символи”, „Самобутність рідного

мистецтва”, „Чари писанкарства і рушникарства” тощо з метою розвитку емоційної сфери, почуття краси.

III. Родинно-шкільне виховання джури та дани (учні 5-8 класів).

У роботі з козацько-лицарського виховання з джурами та данами ми:

а) використовуємо методи фізичного загартування джур та дан. Організуємо на запорозьких – козацько-лицарських традиціях тіло виховання кожних джури та дани (засобами природи – води, сонця, снігу, системи вправ, видів козацької боротьби). Допомагаємо оволодіти народними методами лікування кашлю, нежиті, кровотечі, укусу змії, легкої рани;

б) спрямовуємо методики козацько-лицарського виховання джур та дан на створення умов, забезпечення активної участі кожного з них в крає-, народо-, українознавчій діяльності. Допомагаємо проводити практичні заняття в умовах сім'ї, школи, позашкільної роботи народною вишивкою, писанкарством, рушникарством, декоративно-ужитковим мистецтвом;

в) організуємо творчі пошуки, збирання в рідній місцевості, інших регіонах України і вивчення ідейно-духовного багатства пісень, дум, легенд, історичних розповідей та інших матеріалів про козаків. Застосовуємо проблемність, дискусійність, творчий обмін враженнями, думками в процесі вивчення ідей українських державотворців П.Сагайдачного, Б.Хмельницького, І.Виговського, І.Мазепи, керівників визвольних змагань нашого народу ХХ століття – М.Грушевського, В.Винниченка, С.Петлюри, С.Бандери, А.Мельника, Є.Коновальця, Р.Шухевича;

г) проводимо бесіди, збираємо матеріал для художніх і наукових робіт на теми „Хто ми? Яких предків діти?” „Трипільська культура і наші пращури”, „Оріана, Оранта, Русь-Україна і Козацька держава”, „За що ми різалися з ордами?” Проводимо диспути і дискусії, вільний обмін думками про співвідношення козацького минулого і сучасного, про сучасну козацько-лицарську духовність;

д) допомагаємо пізнавати культуру, мистецтво, освіту козаків в процесі проведення бесід, творчих діалогів, написання художніх творів і рефератів на теми „Козацька маршова музика”, „Закличні звуки козацьких сурми”, „Тужливий біль і переможний дзвін бандур козацьких”, „Серце й душу звеселяє козацьке мистецтво”, „Лицарський дух у кольорах і звуках”;

е) впроваджуємо в повсякденне життя джур та дан діяльність їхніх гуртків, куренів, кошів, паланок різноманітних елементів, засобів романтики і символіки, піднесеності й урочистості. Застосовуємо історичний підхід, методи порівняння, зіставлення культурно-історичних фактів під час вивчення символічного змісту тризуба – Малого Державного Гербу України, Державного Прапора України, козацьких прапорів, інших символів (булави, бунчука).

IV. Громадсько-родинне виховання козака та берегині (учні 9-11 класів).

У громадсько-родинному вихованні козака та берегині ми:

а) використовуємо методики, технології козацького навчання і виховання, які спрямовуються на пробудження і поглиблення життєстверджуючого, комфортного самопочуття молодих козаків у процесі занять, роботи. Надаємо психологічну, методичну допомогу козакові в опрацюванні і організації власної системи зміцнення і охорони свого здоров'я, а також пробудження в нього турбот про здоров'я інших людей;

б) створюємо організаційні, психологічні і педагогічні умови з метою утвердження гідності особистості козака та берегині, постійно зростаючої самостійності їх у навчально-пізнавальній, дослідно-науковій, виробничій діяльності, житті;

в) застосовуємо новітні педагогічні та інформаційні технології українознавчої роботи (педагогіки народного календаря, розвитку історичної пам'яті, формування національної свідомості і самосвідомості). Проводимо диспути і дискусії, проблемні обговорення, творчі зустрічі на теми „Світогляд українців: умови і шляхи формування, основні ідеї”, „Історія українського народу і його національний характер”, „Національний характер і мистецтво”;

г) ознайомлюємо молодь з архівними матеріалами, допомагаємо вивчати стародруки, писати реферати про культурні здобутки, духовні цінності рідного та інших

народів, оволодівати знаннями з народної математики, етнопедагогіки, медицини. Організуємо самостійні дослідницькі пошуки козаків та берегинь, вивчення ними європейських традицій в українській культурі, зв'язків України з Заходом і Сходом, Північчю і Півднем. Організуємо „круглі столи”, молодіжні наукові і науково-практичні конференції як фактор формування лицарської духовності;

д) забезпечуємо участь козаків і берегинь у заняттях в клубах „Моя Батьківщина – Україна”, „Планета”, „Політика”, „Держава та коріння нації”, „Людина та ідейні цінності” з метою вивчення української національної ідеології, її квінтесенції – ідеології державотворення як державної ідеології України, а також внутрішньої і зовнішньої політики Української держави;

е) формуємо готовність молодих козаків до служби в Збройних Силах України шляхами теоретичної і практичної підготовки, осмислення проблем „Покликання Збройних Сил України – захист миру, незалежності нашої держави”, „Слава козацькій зброї”, „Військові козацькі традиції і сучасність”, „Непорушність присяги воїна на вірність Україні”;

є) надаємо наукову і методичну допомогу козаку та берегині в справі організації самонавчання, самоосвіти, самовиховання, у формуванні власних поглядів, переконань та ідеалів громадянина України.

9. ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ Й ФОРМИ ЗАНЯТЬ З КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

А. КОЗАЧЕНЯТА ТА ЛЕЛІНЯТА (ДОШКІЛЬНЯТА)

1. КУЛЬТУРА ТІЛОВИХОВАННЯ:

1. Система здоров'я. Здоровий спосіб життя.

Дізнаються з бесід про значення фізичних вправ і режиму дня для здоров'я, праці людини.

Вчаться виконувати режим дня. Стежать за чистотою тіла й одягу. Розучують комплекси гімнастичних вправ, вчаться щоденно їх виконувати. У спортивному залі, на майданчику грають у рухливі ігри. Взимку ходять на лижах, бігають на ковзанах. Беруть участь у нескладних змаганнях.

Вчаться виконувати обов'язки санітара, чергового по класу, їдальні тощо.

Негативно ставляться до неохайності, до невиконання правил санітарної гігієни в школі й дома.

2. Козацька військова справа. Військово-патріотичне виховання.

Переглядають фільми, уривки з них про перемоги Армії України, козаків, про подвиги захисників Батьківщини. Читають вірші, співають пісні про Армію України.

II. ДУХОВНА КУЛЬТУРА

3. Родовід. Родинно-сімейне виховання.

Дізнаються про професії своїх батьків, розповідають про них на заняттях у позаурочний час. Влаштовують виставки малюнків "Праця наших рідних". Набувають умінь та навичок самообслуговування дома і в школі. Беруть посильну участь у прибиранні квартири.

4. Традиції. Моральне виховання.

Ознайомлюються з основними правилами поведінки у шкоді й громадських місцях. Вчаться розпізнавати гарні і погані вчинки.

Дістають початкові уявлення про природу рідного краю, вчаться розуміти його красу.

Засвоюють правила поведінки в колективі: оволодівають навичками ввічливо, уважно ставитися до товаришів і дорослих, не перекладати свою провину на іншого;

своєчасно і точно виконують доручення колективу. Вчать гратися дружно, не сперечаючись один з одним. Набувають досвіду працювати спільно, діяти злагоджено.

Виявляють доброзичливе ставлення до людей. Слухають і читають оповідання, вірші, байки про доброту і чуйність. Добирають нрислів"я про чесність, правдивість, скромність, справедливість. Захищають менших.

Вчать виконувати Правила для учнів на уроках, перервах, у їдальні, на вулиці, в громадських місцях; виявляють дисциплінованість і організованість.

Ознайомлюються з правилами ввічливості, першими вітаються з учителями, дорослими; дякують за допомогу, послугу; поступаються місцем старшим і маленьким; ввічливо прощаються. Беруть участь у заняттях з культури поведінки "Як поводитися в класі і дома", "Ми прийшли в їдальню", "Твій зовнішній вигляд" і т.п. На заняттях-іграх "Ми їдемо в гості", "Коли сидиш за святковим столом", "Ми їдемо в автобусі" вчать бути ввічливими.

Намагаються доводити почату справу до кінця. Стримують себе від поганих вчинків.

Набувають досвіду товариських стосунків між хлопчиками і дівчатками при спільних іграх, виконанні трудових завдань.

Засуджують порушників порядку і дисципліни на уроках, перервах, а також невиконання Правил для учнів, грубі, нетовариські вчинки, жорстоке ставлення до тварин.

5. Козацька культура. Художньо-естетичне виховання.

Вчать помічати прекрасне в навколишньому житті, в природі рідного краю. Переглядають фільми, репродукції про природу. Здійснюють прогулянки і екскурсії. Вчать помічати гарне у вчинках людей.

На музичних заняттях розучують пісні, відвідують спектаклі лялькового і дитячого театрів, дивляться телепередачі, слухають радіо і записи.

Малюють на вільні теми. Виступають на дитячих ранках, святах. Під керівництвом батьків і вчителів роблять карнавальні костюми для новорічного свята, прикраси для ялинки. Виготовляють іграшки з природного матеріалу, картону, пластиліну, вчать робити це акуратно. Добирають листівки, репродукції на теми: "Осінь", "Зима", "Весна", "Літо", розглядають їх і розповідають про красу природи в різні пори року.

Додержують чистоти й охайності в одязі, взутті, зовнішньому вигляді.

Засуджують неохайність.

III. КУЛЬТУРА ПРЕДМЕТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

6. Природа. Екологічне виховання.

На навчальних заняттях, екскурсіях, прогулянках вчать спостерігати за явищами природи, сезонними змінами в ній. Спостереження за природою в різні періоди порівнюють, узагальнюють; роблять висновки про ознаки весни, літа, осені, зими. Вчать пояснювати причини сезонних змін у живій природі залежно від сонячного світла і тепла. Ведуть календар природи.

Спостереження за природою в різні пори року зіставляють із спостереженнями за працею людей на полях, у садах, на шкільних ділянках.

7. Праця-навчання. Трудове навчання.

Беруть участь в екскурсіях по школі, мікрорайону, знайомляться з працею дорослих. Слухають їхні розповіді про роль праці в житті людей. Організують "господарчий куток" у класі. Працюють на шкільній ділянці. Допомагають один одному в роботі. Беруть участь у колективних іграх - "школа", "пошта" тощо. Розучують пісні й вірші про працю.

Набувають досвіду роботи в колективі, готуючи подарунки батькам, працівникам школи до 8 Березня, Дня Захисника Вітчизни /23 лютого/, 9 травня.

Вчать додержувати порядку на робочому місці: акуратно і швидко готувати підручники, посібники, інструменти для занять і своєчасно прибирати їх, тримати в чистоті парту.

Бережливо ставляться до результатів праці людей: шкільного майна, підручників, особистих речей, хліба. Беруть участь у шкільному святі "Наш урожай". Слухають розповіді дорослих про знатних хліборобів, трактористів, комбайнерів. Беруть участь у зустрічах з

відомими людьми свого села, міста. Вчатьс я бережливо ставитися до зелених насаджень, тварин.

Засуджують неохайність.

Набувають елементарних уявлень про роль знань у житті й діяльності людини.

Ознайомлюються з основними правилами навчальної роботи, виконують кожне завдання сумлінно, акуратно й самостійно.

Набувають досвіду сумлінного навчання в класі, а також уміння дружно і злагоджено працювати, подавати один одному допомогу, передавати товаришам свій досвід і уміння. Вчатьс уважно ставитися до товаришів, радіти їхнім успіхам у навчанні, не насміхатися з їхніх невдач.

Ознайомлюються з основними режимними моментами школярів і засвоюють їх. Вчатьс бережливо ставитися до підручників, книжок, навчальних посібників. Організують виставки книжок, зошитів, малюнків тощо. Беруть участь у ранках, бесідах "Свята книжки", "Зустріч Букваря", "Проводи Букваря", у святі "Тиждень дитячої книжки", в роботі "книжчиної лікарні".

Засуджують недбайливе ставлення до виконання навчальних завдань, неохайність у поводженні з підручниками і книжками, порушення Правил для учнів.

8. Наука-техніка. Сприяння творчому розвитку особистості.

Беруть участь у пізнавальних іграх, нескладних вікторинах, у відгадуванні загадок, в іграх на увагу і кмітливість.

1У. СОЦІАЛЬНА КУЛЬТУРА

9. Держава-нація. Громадянське виховання.

Набувають початкових уявлень про Батьківщину – Україну. Переглядають фільми, листівки, репродукції із зображенням столиці нашої Батьківщини - Києва, а також Прапора, Герба України.

Дізнаються про видатних діячів України. Знайомляться із творами художників із серії про видатних людей.

Слухаючи розповіді дорослих, виявляють інтерес до найважливіших подій у нашій країні. Дивляться фільми, телепередачі про життя людей, діляться враженнями.

Беруть участь у підготовці й проведенні ранків, присвячених датам календаря: розучують вірші, пісні.

Набувають досвіду громадської роботи в колективі, вчатьс сумлінно виконувати перші громадські доручення.

Засуджують прояви несумлінного виконання доручень і завдань колективу.

10. Історія козацтва. Превентивне виховання.

Дістають початкові уявлення про Козацьку Конституцію, Конституцію нашої Батьківщини з розповідей дорослих, з бесід, читання книжок. Дізнаються про правила праці й поведінки в школі, громадських місцях.

З бесід, спостережень дізнаються про роботу правоохоронних органів, про їх роль у додержанні порядку в громадських місцях. Читають книжки, оповідання про героїзм працівників міліції у боротьбі з правопорушниками.

Ознайомлюються з Правилами для учнів, Правилами дорожнього руху. Беруть участь у бесідах про правила дорожнього руху, в іграх-заняттях "Ми – пасажири", "Як іти по вулиці і переходити її", "Де можна гратися".

Вчатьс відповідати за виконання Правил для учнів і режиму дня перед батьками і вчителями.

Засуджують товаришів, які порушують порядок у школі й громадських місцях.

І. КУЛЬТУРА ПІЛОВИХОВАННЯ:

1. Система здоров'я. Здоровий спосіб життя. 2. Козацька військова справа. Військово - патріотичне виховання.

Беруть участь у бесідах про значення занять фізичними вправами і прогулянок на повітрі для зміцнення свого здоров'я, про те, як готуватися до праці й захисту Батьківщини /"Турбота про здоров'я людини", "Щоб бути до праці готовим, треба бути завжди здоровим", "Кожний знає, що режим необхідний всім", "Козачата - чисті, охайні хлоп'ята".

Виконують вправи основного комплексу гімнастики; учаться шикуватися, танцювати; виконують вправи для правильної постави; займаються рухливими іграми, лижною підготовкою, бігають на ковзанах; пізнають правила ігри та елементи спортивної етики; учаться погоджено колективно діяти. Проводять нескладні спортивні змагання /"Веселі старты"/, беруть участь у деяких загальношкільних спортивних змаганнях, у простих воєнізованих іграх /"Сокил"/; у секції загальної фізичної підготовки, спортивних секціях школи і позашкільних установ. Здійснюють прогулянки, екскурсії, одно-триденні туристські походи по рідному краю. Опановують елементарні туристські навички і беруть участь у змаганні з основ туристської техніки /"Козацьке таборування" - укладання рюкзака, розкидання намету, подолання перешкод/. Привчаються тримати в чистоті свою спортивну форму, одяг, стежити за чистотою тіла; привчаються раціонально користуватися сонцем, повітрям, водою; закріплюють знання та навички гігієни і санітарії; привчаються тримати в чистоті й порядку місця своїх спортивних занять.

Самостійне складають режим дня і контролюють його виконання, стежать за чистотою та порядком у приміщеннях; регулярно під керівництвом старших займаються ранковою гімнастикою, а в проміжках між навчальними заняттями і в процесі виконання домашніх завдань - проводять фізкультхвилинки. Виконують обов'язки чергових по класу. Організують і проводять нескладні змагання-конкурси по спорту й туризму. Виконують обов'язки фізоргів, капітанів команд, чергових по спортивному залу й спортивних майданчиках, допомагають учителям в прогулянках і походах по рідному краю.

Засуджують порушення занять фізичною культурою, випадки невиконання правил санітарії та гігієни в школі, вдома, у дворі, на спортивних майданчиках; засуджують недбале ставлення до спортивного інвентаря та обладнання.

В процесі уроків і позакласних заходів учні 1-4 класів знайомляться з прикладами з життя, праці й боротьби козаків за своє визволення, за зміцнення і захист України.

ІІ. ДУХОВНА КУЛЬТУРА:

3. Родовід. Родинно-сімейне виховання. 4. Традиції. Моральне виховання.

Привчаються виконувати Правила для учнів 1-4 класів, Правила козачат, Кодекс буття козаків. Вчать додержувати моральних принципів і правил; беруть участь у бесідах на моральні теми: "Про ставлення до Батьківщини і різних народів", "Про ставлення до праці, людей праці", "Про товариство і дружбу", "Про колективізм", "Про доброту, чуйність і скромність", "Про чесність і вміння додержувати слова", "Про справедливість", "Про ставлення до старших, молодших і ровесників", "Про непримиренність до зла і байдужості".

Дізнаються про рідний край, про життя дітей України та інших країн. Беруть участь у бесідах про нашу Батьківщину, про повагу до всіх національностей: "Ми ростемо, росте країна", "Кожний день і кожний час країна думає про нас" та ін.

Зустрічаються з ветеранами війни і праці. Проводять екскурсії по рідному краю, виконують завдання шкільного краєзнавчого музею. Дивляться та обговорюють фільми про героїв війни, про видатних учених і людей праці. Проводять збори й ранки : "Про нашу Батьківщину", "Жити - Батьківщині служити". Організують конкурси, виставки виробів, фотографій, малюнків "Тобі, країно рідна", читають казки, загадки, прислів'я народів різних країн. Беруть участь у шкільних святах.

Поглиблюють уявлення про колективізм. Читають статті, твори художньої літератури про справді товариські стосунки в дитячих колективах і розповідають про них на зборах. Учаться самостійно проводити збори, колективні ігри; намічають план роботи на

кілька днів, на тиждень, дбають про спільні інтереси колективу, виявляють ініціативу, відповідальність за доручену справу, стараються не підвести свій клас, загін. ВчатьсЯ діяти і працювати спільно, робити макети, виготовляти аплікації, матеріал для лічби, навчальні посібники, іграшки для дитячого садка; беруть участь у збиранні макулатури. Виявляють взаємну вимогливість і повагу один до одного.

Дістають перші уявлення про гуманні відносини людей у суспільстві, читають і обговорюють оповідання про доброту, доброзичливість, справедливість. Намагаються доброзичливо і чуйно ставитися до людей, справедливо оцінювати свої вчинки і вчинки товаришів, подавати посильну допомогу навколишнім. У міру своїх сил допомагають сім'ям ветеранів війни та праці, проводять волонтерську роботу. Дбають про молодших братів і сестер, грають з ними, відводять їх у дитячий садок. Читають казки, показують фільми дітям дитячого садка, організовують для них концерти художньої самодіяльності, показують п'єси в тійовому та ляльковому театрах.

Організують роботу „книжкової лікарні” в класній та шкільній бібліотеках, у бібліотеці дитячого садка. Уважно ставляться до батьків, допомагають їм у домашніх справах. Готують саморобні подарунки батькам до свят.

Учаться складати розпорядок дня і неухильно його виконувати, правильно використовувати свій вільний час.

Учаться додержувати порядку, дисципліни, організованості в школі, вдома, в громадських місцях. Проводять ігри-заняття з правил дорожнього руху: "Знай правила дорожнього руху, як таблицю множення", " Ми - пасажери", "Як поводитися на вулиці", "Мій шлях до школи", " Дорожні знаки і покажчики".

Дістають перші уявлення про взаємозв'язок зовнішньої і внутрішньої культури. Засвоюють правила ввічливості, точності, акуратності, охайності. Беруть участь у заняттях з культури поведінки: "Чарівні слова", "Поважай свій і чужий час", "Друзі Мойдодира", "Охайність та акуратність в одязі", "Як поводитися в театрі й кіно", "Ми йдемо в гості", "Як ми проводимо перерви". Організують під керівництвом джур, учителів заняття-ігри: "Екскурсія по школі", "Подорож по місту чемних", "Прогулянка по алеї дбайливих". Учаться приязно вітатися з учителями, працівниками школи, знайомими, товаришами, виявляти ввічливість і увагу до навколишніх. Засвоюють правила культури поведінки в школі, на вулиці, в громадських місцях.

Учаться долати труднощі у процесі засвоєння нових знань, виконання домашніх завдань, трудових і громадських доручень, не втрачати надії при невдачах. Прагнуть переборювати свої примхи, впертість, капризи, лінощі, поєднувати особисті інтереси з інтересами, справами колективу. Учаться розуміти справжній зміст понять "можна" і "не можна", "треба" і "не хочу", виконувати важку, нецікаву, але потрібну для колективу роботу, а також виявляти настирливість у змаганнях, оглядах, співпереживати радість перемоги і гіркоту невдач.

Хлопчики й дівчатка засвоюють позитивний досвід дружніх, поважливих стосунків у школі й поза школою, учаться переборювати скованість і настороженість у спілкуванні, допомагають одне одному; разом відзначають дні народження, поздоровляють із святом; дістають початкові уявлення про моральні відносини членів сім'ї, беруть участь у бесідах про сім'ю, про мам і тат, бабусь та дідусів: "Сім'я, в якій я живу", "Як ми проводимо вихідний день", і т.п.; дбайливо ставляться до своїх батьків і членів сім'ї.

Читають у газетах, книжках оповідання, вірші про конкретні приклади непримиренності в боротьбі з порушеннями правил поведінки, норм дружби і товарищескості. Учаться розуміти зміст і виступати на зборах проти наклепництва, жадібності, забіякуватості. Учаться не обходити погані вчинки товаришів, брати посильну участь в удосконаленні дійсності.

5. Козацька культура. Художньо - естетичне виховання.

Учаться помічати прекрасне в тому, що їх оточує: звертають увагу на красу шкільного приміщення, на рослини, які прикрашають школу, розглядають картини й виставки творчих робіт учнів. На екскурсіях учаться помічати красу міського й сільського пейзажів, спостерігати за виглядом і забарвленням неба в різні години, в різні пори року, а також за різним станом погоди. Вивчають вірші про природу і працю, вчатьсЯ розуміти поетичні образи, виразність означень і інтонацій, намагаються використати їх у власній мові.

Беруть участь у бесідах про прочитані книжки, теле і кінофільми. Здобувають початкові знання про спектаклі, теле і кінофільми як твори мистецтва. Знайомляться з кращими творами образотворчого мистецтва в музеях і на виставках; по репродукціях, діапозитивах, записах. Слухають записи музичних творів. Колективно переглядають кіно і телефільми, слайди, репродукції про рідний край, про тварин, школу, ровесників, про працю дітей.

Дають загальні емоційні оцінки художнім творам; ілюструють прочитані книжки, побачені спектаклі й фільми, прослухані музичні твори. Розповідають про свої найцікавіші „зустрічі з музикою”. Знайомляться з пам'ятниками культури і народного мистецтва, з місцевими майстрами-умільцями прикладного мистецтва, спостерігають за їх роботою. Шефствують над пам'ятниками культури поблизу школи.

Малюють на вільні теми, на музичних заняттях розучують пісні, займаються хореографією, беруть участь в іграх-танцях, у рольових іграх-виставах; у художніх і музичних школах розвивають свої здібності. Розучують пісні й танці, виступають на ранках, у шефів, у дитячих садках і сімейних вечорах з читанням віршів, інсценівками байок, шарад, епізодів з казок і художніх творів. Майструють іграшки з природного матеріалу /жолудів, качанів кукурудзи, горіхів, шишок та ін./, картону, пластиліну, вчать акуратно виготовляти їх; роблять аплікації, займаються вишиванням, випилюванням, випалюванням по дереву. Із пап'є-маше виготовляють персонажів, роблять прикраси до новорічної ялинки та інших свят. Випробовують свої сили в створенні казок, написанні віршів.

У класі, коридорах, удома і на вулиці підтримують чистоту й порядок. Беруть участь у художньому оформленні приміщень. Гарно оформляють зошити, суперобкладинки підручників і книжок, закладки для них, стежать за їх збереженням. Вирощують квіти, розводять квітники. Скромно й акуратно вдягаються, звертають увагу на охайність одягу. Беруть участь у бесідах: "Гарні і негарні вчинки", "Чим гарні люди навколо нас", "Наш дім" та ін.

Аналізують гарні і негарні вчинки. Переглядають і обговорюють малюнки, карикатури, фільми, де висміюються неохайність і нечепурність зовнішнього вигляду школярів. Учаться помічати недоліки в поведінці, зовнішньому вигляді негативних героїв казок, байок, оповідань та інших художніх творів.

III. КУЛЬТУРА ПРЕДМЕТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

6. Природа. Екологічне виховання. 8. Наука-техніка. Сприяння творчому розвитку особистості.

Школярі беруть участь у бесідах про роль знань у праці, освоєнні природи /"Наше навчання на користь Батьківщині" та ін./, добирають ілюстративний матеріал, беруть участь у дидактичних іграх; привчаються правильно оцінювати свої успіхи й успіхи товаришів. Беруть участь у зборах загону /"Ми тепер школярі", "Козачата - старанні хлоп'ята, добре навчаються, люблять школу", "Наша школа", "Умій учитися, щоб уміти трудитися"/, вивчають вимоги Правил для учнів до навчальної роботи школяра.

Розповідають про свої спостереження за погодою, змінами, які відбуваються в природі й праці людей у різні пори року, про прочитане, побачене в кіно, театрі, на виставці; ведуть щоденники природи та праці, самостійно знаходять відповіді на поставлені запитання; беруть участь у навчальній роботі класу, пізнавальних іграх, у нескладних вікторинах, відгадуванні загадок, в іграх на кмітливість. Вчать використовувати у відповідях знання та уміння, організують виставки книг, зошитів, виробів; готують гербарії, альбоми, беруть участь у ранках, бесідах "Книжкове свято", "Зустріч Букваря", "Прощання з Букварем", "Як робиться книжка", у святі "Тиждень дитячої книжки".

Обговорюють на зборах, нарадах ставлення товаришів до навчання, їхню неправильну поведінку; вчать чути і уважно ставитися до успіхів товаришів, досягнутих у навчанні. Допомагають один одному у виконанні завдань учителя, беруть участь у бесідах про прочитані книжки, радіо і телепередачі.

Знайомляться з основними правилами організації навчальної праці, беруть участь у роботі щодо опанування "Азбуки організованості", у спільній роботі щодо складання пам'яток правильної організації навчальної роботи; засвоюють правила поведінки з книжкою і користування шкільною бібліотекою; беруть участь в іграх на розвиток пам'яті, кмітливості.

Удосконалюють навички самостійного і старанного виконання завдань учителя, самостійно записують розклад уроків на тиждень і завдання додому на наступний день. Удосконалюють здобуті в школі знання через додаткове читання дитячої художньої літератури; застосовують у навчальній праці й пізнавальних іграх здобуті знання, засвоєні правила. Добирають матеріал і беруть участь у бесідах: "Повторення - мати навчання", "Підказ - поганий указ" та ін.

Засуджують на зборах порушення правил поведінки учнями, випадки несумлінного ставлення своїх товаришів до навчання; борються з неохайним поводженням з підручниками, навчальними посібниками.

Знайомство з громадським життям, участь в роботі класного і загальношкільного колективу, козацького загону. Слухають розповіді учителів і беруть участь у бесідах на теми "Як живуть і будуть жити люди у майбутньому". Знайомляться з біографіями козацьких героїв, з описом трудових подвигів людей, беруть участь у бесідах на тему "Передові люди нашого міста, села, краю, країни".

Разом із джурами та козаками беруть участь у пошуку "Козаки", узнають історію їхнього життя і боротьби, дістають перше уявлення про Герб і Прапор України. Знайомляться з Гімном України. Знайомляться з козацькими піснями, розучують деякі з них, дивляться фільми про козаків. Знайомляться з історією, теперішнім і майбутнім України, Молодої Січі Адамівки. Знайомляться з пам'ятними місцями свого міста, села, беруть участь в екскурсіях, збирають матеріали на теми "Наші новобудови". Складаючи завдання з математики, вчаться використовувати цифровий матеріал із місцевих газет. Беруть участь у подорожі в минуле, теперішнє і майбутнє рідного краю, в екскурсіях "Що будеться навколо нас", "Наш краєзнавчий музей", "Наша сільська рада", "Шефи школи". Беруть участь у зборах загону, здійснюють уявлені подорожі по країнах.

Беруть участь у загальношкільному святкуванні знаменних дат; готують трудові подарунки до цих свят, допомагають в оформленні шкільного будинку, беруть участь у парадах козацьких військ, проводять збори, розучують пісні й вірші, слухають і читають розповіді про історію всенародних свят і червоних дат календаря, про традиції, пов'язані з ними в сучасному житті, слухають розповіді учасників подій, воїнів, трудівників, поздоровляють з громадсько-політичними святами своїх шефів, батьків, вручають їм пам'ятні подарунки-саморобки, тематичні малюнки.

Козачата знайомляться з доступними їхньому розумінню подіями громадського життя з розповідей учителя. Джури читають і обговорюють з ними статті. Козачата створюють кутки, вміщують у них найцікавіші дописи про події, які відбуваються в нашій країні й за рубежом, роблять малюнки, що ілюструють окремі статті. Беруть участь у виставках малюнків, складають альбоми й монтажні на теми: "Козаки, козачата" та ін. Вдома розповідають старшим про події громадського життя, про які дізналися в школі, про козацькі справи. Знайомлять з цими справами молодших.

Першокласники знайомляться з Правилами козачат, вчаться їх виконувати, з історією козацтва, знайомляться з джурами. Дізнаються про зміст суспільно корисної діяльності козачат, привчаються колективно обмірковувати, як краще виконати завдання, вчаться виконувати доручення й оцінювати виконання конкретних суспільно корисних справ. Засуджують тих, хто не виконує доручень; добиваються сумлінного ставлення до громадських обов'язків.

7. Праця-навчання. Трудове виховання.

На уроках діти дістають уявлення про користь праці навколишніх людей. На екскурсіях по школі, навчально-дослідній ділянці й майстернях дізнаються, що в школі всі працюють: учні навчаються, учителі навчають дітей, технічні службовці стежать за чистотою і порядком.

Козачата допомагають старшим. На уроках читання і розвитку мови дізнаються про особливості праці в різні пори року. Знайомляться з картинами художників, що зображують рідну природу і працю людей; розучують пісні про працю. Слухають розповіді й беруть участь у бесідах на теми: "Усяка річ працюю створена", "Хто і де працює поблизу школи", "Учень - сам собі слугує, няні він не потребує", "Школяр - друг природи" та ін. Читають книжки і беруть участь у бесідах на теми "Усяка корисна праця почесна", дивляться фільми про працю.

Навчаються жити за трудовими правилами козачат. Готують альбоми на цю тему. Вдома діти привчаються обслуговувати себе: прибирають постіль; тримають у порядку свій робочий куточок і іграшки, стежать за чистотою своїх одягу і взуття, тримають їх у належному стані. Піклуються про старших членів сім'ї, їхній відпочинок; допомагають у прибиранні житла; миють столовий посуд, роблять дрібні покупки, піклуються про молодших, грають і гуляють з ними, виготовляють для них іграшки, доглядають за свійськими тваринами. Допомагають за доглядом за огородом, садом /пропслка, поливання/, у збиранні овочів, ягід, грибів, лікарських трав, насіння.

Загони козачат трудяться на загальну користь. Виконують обов'язки санітарів, господарників, квітників, чергових, бібліотекарів, допомагають в їдальні й т.д. Приводять у порядок підручники, бібліотечні книжки, навчальні посібники, складають колекції, гербарії, збирають природний матеріал для уроків праці та інших занять, працюють з природним матеріалом; виконують вироби з пластиліну, паперу і картону, конструюють найпростіші моделі. Загони допомагають підтримувати чистоту біля школи, охороняти зелені насадження. Роблять годівниці для птахів, збирають паперову макулатуру, полімерну сировину, металолом, дізнаються, як використовується утильсіровина. Дбають про маленьких, стариків та інвалідів. які потребують допомоги і проживають у мікрорайоні школи.

На уроках праці засвоюють найпростіші вміння та навички самообслуговування і побутової праці /догляд за одягом, взуттям, користування посудом/; вчать шити, вишивати; вивчають правила техніки безпеки в роботі з ручним інструментом, додержують гігієнічних вимог. На навчально-дослідній ділянці восени допомагають зібрати рештки рослин, а навесні відібрати краще насіння для висівання; на ділянці класу навчаються висівати насіння, доглядати за садами, поливають рослини, розпушують ґрунт. Влітку допомагають школі в догляді за садом, городом, квітниками, беруть участь у роботі "зелених патрулів", допомагають кооперативам, в доступних віку роботах на городах, у садах, у боротьбі з шкідниками рослин, збирають попіл, пташиний послід для добрив. Беруть участь у насадженні кущів і дерев, у догляді за ними. Беруть участь у розвідуванні корисних справ. Привчаються виконувати разом з товаришами громадські доручення, беруть участь у трудових змаганнях.

Вивчають і виконують Правила для учнів: "Бери участь у праці, в справах свого класу, допомагай товаришам краще вчитися і працювати", борються за додержання трудової дисципліни. Готують і вивішують у класі плакати з правилами, що стосуються техніки безпеки роботи з ручними інструментами, гігієни праці, організують контроль за виконанням цих правил. На заняттях з фізкультури закріплюють і розвивають потрібні для праці навички координації рухів, правильної постави під час роботи; відвідують технічні гуртки, виставки дитячої технічної творчості; на екскурсіях знайомляться з технікою промислових підприємств, із сільськогосподарською технікою.

На екскурсіях з теми "Хто працює навколо нас" знайомляться з роботою передових трудівників на підприємстві, на будівництві, в кооперативі, дізнаються про професії людей, які працюють на підприємствах поблизу школи. На уроках малювання навчаються замальовувати спостережувані картини праці, знаряддя. Організують у класі бесіди батьків про їхню працю, відвідують підприємства, де працюють батьки, влаштовують виставку малюнків "Наші мами і тата на роботі", участь у бесідах "Ким бути?", „Усі роботи хороші”.

Виконуючи Правила для учнів, навчаються бережливо поводитися з громадським майном, своїми речами й речами товаришів. Влаштовують виставку підручників у кінці року, змагаються, хто краще збереже свої підручники. Правило "Оберігай рослини і тварини" запроваджують у життя, беручи участь разом із джурами в роботі "зеленого патруля", у святах "День птахів", "День лісу". Взимку підгодовують птахів і тварин.

Вчать оцінювати вчинки товаришів, вести роботу з тими, хто лінується і псує речі, зелені насадження, кривдить тварин. Організують читання книжок, віршів, у яких засуджується недбайливі й ледарі.

1У. СОЦІАЛЬНА КУЛЬТУРА

9. Держава-нація. Громадянське виховання. 10. Історія козацтва. Превентивне виховання.

Додержують законів України, норм і правил співжиття, громадського порядку. Беруть участь у зборах на тему: "Конституція Батьківщини", "Громадянин України". Читають книжки, дивляться телепередачі про міліцію. Беруть участь у зборах і ранках на теми: "Це повинні знати всі", "Де можна грати", "Ми - пасажери"; добирають матеріал у газету на теми: "Ми йдемо до школи", "Для чого потрібні правила поведінки в школі й на вулиці" та ін. Виступають з читанням байок, шарад, епізодів з казок на теми: "П'ятачок згубив", "Узяти чуже без дозволу – ганьба". Вивчають і виконують правила дорожнього руху, беруть участь у рольових іграх-заняттях: "Поведінка на перерві", "На вулиці", "Світлофор". Слухають радіопередачі, дивляться телепередачі. Чергують по класу, підтримують порядок у школі, слухаються товаришів, звикають робити чесно, визнавати свою вину і не повторювати поганого.

Звертають увагу ровесників на неправильну поведінку, підтримують справедливі виступи, які засуджують вчинки товаришів, навколишніх, засуджують вияви грубості, брехні, зазнайства, допомагають виправитися тим, хто провинився. Виконують окремі, посылні завдання й доручення працівників відділу регулювання дорожнього руху в мікрорайоні школи.

В. ДЖУРИ ТА ДАНИ / УЧНІ 5 – 6 КЛАСІВ/

І. КУЛЬТУРА ТІЛОВИХОВАННЯ

І. Система здоров'я. Здоровий спосіб життя.

Розширюють свої уявлення про значення фізичної культури, спорту, туризму в житті, праці та захисту Батьківщини. Організують і проводять змагання та свята спорту й туризму, бесіди про фізичний розвиток і загартування організму: "Твоє здоров'я - багатство Батьківщини", "Спорт у житті видатних людей", "Сонце, повітря й вода - наші кращі друзі", "Туризм - кращий відпочинок джур та дан", "Роби зарядку кожний день - зникнуть втома, млявість, лень". Дізнаються із газет, журналів, радіо й телебачення про змагання, про визначні досягнення спортсменів. Переглядають та обговорюють фільми на спортивні теми. Колективно відвідують спортивні змагання. Читають популярну літературу про спорт, туризм, про загартування організму, про відомих спортсменів.

Додержують режиму дня, харчування та сну, правил особистої гігієни та громадської санітарії; роблять ранкову гімнастику, проводять загартувальні процедури. Займаються гімнастикою, легкою атлетикою, спортивними іграми, лижною підготовкою. Прагнуть одержати спортивні розряди. Закріплюють навички правильних постав, дихання, рухів; учаться виконувати гімнастичні, акробатичні, стройові й танцювальні вправи, освоюють техніку легкоатлетичних видів спорту /біг, стрибки, метання/, техніку пересування на лижах, техніку ігрових видів спорту. Беруть участь у виутрішкільних змаганнях та спартакіадах /Старти надій/. Виступають за спортивну честь школи на районних, міських, обласних змаганнях. Регулярно відвідують спортивні секції школи і позашкільних установ, секції загальної фізичної підготовки. Тренують дворові команди і секції на приз "Золота шайба", "Шкіряний м'яч", "Білий вовен", "Веселі старти" та ін. Готуються до туристських походів, учаться виконувати в них обов'язки членів групи, загону, дбайливо ставитися до природи. Здійснюють походи вихідного дня та багатоденні походи по рідному краю. Навчаться орієнтуватися на місцевості, розбивати бівуак, готувати їжу; регулярно навчаться в шкільному туристському гуртку або туристському гуртку при Центрі дитячої творчості, станції юних туристів; учаться надавати першу медичну допомогу. Організують і проводять туристські зльоти школи, змагання по туристській техніці та орієнтуванню на місцевості, козацькі таборування. Учаться вести краєзнавчу, пошукову роботу. Організують конкурси та змагання гри "Сокол" і беруть в них участь. Допомагають в організації, підготовці та проведенні різних спортивних заходів, у проведенні рухливих ігор з молодшими школярами /виконують обов'язки капітанів команд, помічників тренерів, командирів груп, спортивних суддів, членів бюро секцій, спортивних і

туристських гуртків; обов'язки відповідальних за інвентар та обладнання, за спортивні споруди; працюють фізоргами і туроргами класів.

Не порушують занятя фізичною культурою, спортом і туризмом, правил санітарії та гігієни в школі, вдома, у дворі, на спортивних майданчиках, чистоті та порядку на місцях спортивних занятя, в одязі та інвентарі.

2. Козацька військова справа. Військово-патріотичне виховання.

Беруть участь у роботі пошукових загонів; вивчають життя і діяльність героя, чие ім'я носить загін, проводять збори на тему: "Що значить любити Батьківщину", "В дружній сім'ї", " Дорогою подвигів батьків" та ін. Організують ранки і свята "Пам'ятай тих, хто леґендою овіяний", "Про мужність юних". Проводять уроки мужності. Оформляють альбоми, стенди, виставки "Наші земляки - герої", "Край мій? моя ти Батьківщина", "Пам'ятай їхні імена", "Природа наіогі краю", "Наше листування". Шефствують над вулицями, які носять імена героїв, борців за свободу і незалежність. Листуються із школярами других країн. Дивляться та обговорюють патріотичні фільми. Проводять збори на теми „З чого починається Батьківщина", "Про любов великих людей до своєї Батьківщини".

II. ДУХОВНА КУЛЬТУРА

3. Родовід. Родинно-сімейне виховання. 4. Традиції. Моральне виховання.

Знайомляться з конкретними прикладами високоморальних відносин людей; беруть участь у бесідах "Про дисципліну праці", "Про безкорисливість вчинку", "Відданість та взаємна вимогливість у дружбі", "Про принциповість та щирість", "Про силу колективної думки", "Боротьба з брехнею та обманом", "Непримиренність до відхилень від моральних норм колективу", "Працювати на совість", "Точність, ре-тельність і результативність праці". Учаться на ділі бути вірними своєму слову, обіцянкам, зобов'язанням. Розширюють свої знання про Україну, про її героїв, учаться наслідувати їх приклад. Проймаються почуттям любові до рідної природи, до народу України. Знайомляться з найважливішими фактами та подіями з історії Батьківщини, дізнаються про традиції народу в минулому і тепер, беруть участь у суспільно корисній праці на допомогу школі, місту /селу/, рідному краю.

Беруть активну участь у справах колективу класу, загону, школи, виявляють ініціативу, самостійність, творчість. Знайомляться з головними завданнями загальношкільного колективу на семестр та канікули. Планують завдання, справи класу, загону. Беруть участь у розвідуванні корисних справ для школи, міста, кооперативу. Знайомляться з подвигами героїв, роботою кращих учнів, привчаються наслідувати їхній приклад. Набувають уміння наказати товаришеві і підкоритися йому в трудових справах, громадській роботі, вчаться правильно реагувати на зауваження та оцінки громадської думки загону, класу. Розподіляють громадські доручення між усіма членами колективу, систематично обговорюють самозвіти про їх виконання. Обговорюють матеріали газет, журналів, творів художньої літератури, дивляться фільми на теми "Важко одному - під силу загону", "Чесно жити - народу служити". В суспільно корисній діяльності вчаться надати допомогу товаришу і прийняти її.

Поглиблюють уявлення про гуманні відносини людей у суспільстві. Допомагають учителям у роботі з козачатами. Шефствують над загonom козачат, дитячим садком. Вчаться робити добрі вчинки і справи "по секрету". Проводять збори "Я там, де потрібніший людям", "Ти не один на світі", "Мої батьки і я". Уважно ставляться до рідних, піклуються про них. Закріплюють і розширюють набуті в молодших класах навички шанобливого ставлення до батьків і старших, поваги до ровесників. Привчаються оцінювати свої вчинки і вчинки товаришів по совісті і справедливості. Ведуть роботу розвідників корисних копалин. Поздоровляють мешканців мікрорайону школи, ветеранів зі святами. Вступають у шкільне товариство ЮДПД. Беруть участь в охороні природи, зелених насаджень, птахів. Стають членами товариства охорони природи. Беруть участь у роботі шкільного лісництва.

Усвідомлюють необхідність дисципліни і самодисципліни як єдності старанності й ініціативи, підлеглості й самостійності. Додержують правил поведінки в шкалі, вдома, на вулиці, в громадських місцях, у таборі. Виконують доручення колективу на совість. Дивляться та обговорюють кінофільми, передачі про правила поведінки в громадських місцях, правила дорожнього руху. Створюють іґротeki настільних іґор з правил дорожнього руху.

Поглиблюють уявлення про єдність зовнішньої і внутрішньої культури поведінки. Закріплюють навички ввічливого поводження з молодшими і старшими, уміння уважно слухати, ввічливо слухати, відповідати, не перебивати інших під час розмови, не гарячитися, відстоючи свою точку зору. Стежать за правильністю мови, добиваються її виразності. Дбають про свій зовнішній вигляд. Тримаять у чистоті та охайності свою шкільну форму і верхній одяг. Допомагають молодшим оволодівати навичками культурної поведінки. Навчають малюків, молодших братів та сестер правил культурної поведінки. Стежать за поведінкою молодших у квартирі, у дворі, на вулиці, в кінотеатрі. Створюють наочні посібники з правил культурної поведінки.

Дістають перші уявлення про прийоми самовиховання, про складання особистої програми самовиховання. Оформляють куточки під девізом „Тим, хто працює над собою“, „Станемо кращими“, добирають оповідання про те, як працювали над собою великі люди, поради щодо самовиховання. Стараються об'єктивно оцінювати свої сильні сторони, бачити недоліки і знаходити шляхи їх усунення, прислухатися до зауважень товаришів і дорослих. Проводять збори „Вони були першими“, „Будьмо гідними імені героя“, „Герої серед нас“, „Про мене і про тебе“, „Я і мої справи“, „Боротися і шукати, знайти і не здаватись“. Мобілізують свої вольові зусилля на подолання труднощів в оволодінні знаннями, навичками громадської роботи. Учаться протистояти аморальним вчинкам ровесників, відвертати товариша від негідних дій та вчинку. Виступають на захист справедливості, захищають слабших, молодших за віком, учаться приймати самостійні рішення в складних умовах, у громадській роботі, колективних іграх.

Розширюють та закріплюють позитивний досвід спілкування між хлопчиками й дівчатками в навчанні, громадській роботі, творчості, відпочинку, спорті, переборюють негативізм, скованість і настороженість у спілкуванні з ровесниками іншої статі; активно беруть участь у підготовці та проведенні бесід про дружбу і товариство між хлопчиками й дівчатками „Хлоп'ятка - дівчатка, дівчатка – хлоп'ятка, нам всім подружитися час“, організовують колективний перегляд і обговорення кінофільмів та спектаклів для дітей; шефствують над молодшими, допомагають вихователям дитячих садків, грають з малюками, піклуються про них; розширюють знання та уявлення про моральний ідеал сім'ї, про значення для дітей і батьків міцної, дружньої, щасливої сім'ї, про сімейні ролі чоловіка й жінки, про наступність поколінь; чуйно ставляться до рідних і близьких.

Беруть участь у класних і козацьких зборах, присвячених справам, стосункам у дитячому колективі; обговорюють випадки недодержання Правил для учнів, невиконання Законів козачат. Допомагають товаришам уникнути недоліків у поведінці, подолати нерішучість, пасивність, сором'язливість, дратливість, прагнуть зрозуміти, розібратися в причинах та мотивах вчинків ровесників. Випускають сатиричні стінні газети та бюлетні „Не проходить мимо“, „Іжачок“, „Колючка“ та ін. Обговорюють фільми і спектаклі, матеріали газет, в яких засуджуються бездушність, упертість, прагнення до удаваного героїства, показної активності, спроба протиставити себе колективу. Учаться самокритичності, об'єктивності в оцінці заслуг і недоліків товаришів та своїх особистих.

5. Козацька культура. Художньо-естетичне виховання.

Пізнають красу рідного краю, привчаються самостійно бачити прекрасне на екскурсіях та в походах, роблять зарисовки, фотознімки. Знайомляться з художніми творами, з оповіданнями з історії України про самовіддану працю народу, засвоюють поняття про прекрасне в житті й праці. Звертають увагу на оформлення міста, сучасного селища, села. Колективно обговорюють побачене в музеях, на виставках, екскурсіях на виробництво.

Читають і обговорюють рекомендовану художню та науково-популярну літературу про різні види мистецтва. Колекціонують художні листівки, репродукції, значки, марки. Знайомляться за оригіналами, кіно, телефільмами, репродукціями і фотографіями з творчістю видатних художників, скульпторів, архітекторів. Добирають репродукції для уроків та бесід, для шкільної картинної галереї. Слухають розповіді про мистецтво, музичні передачі по радіо, телебаченні; відвідують театри, кіно, концерти, музичні вечори для школярів, художні музеї, виставки, архітектурні та скульптурні пам'ятки, музейні заповідники. Колективно обговорюють побачене в музеях, на виставках, екскурсіях, переглянуті спектаклі, кіно і телефільми, прослухані концерти. Знайомляться з творами сучасних письменників, поетів, художників, музикантів рідного краю, з працями творчих колективів, випускають стінні

газети, присвячені їхній творчості. Вивчають пам'ятники історії та культури рідного краю і охороняють їх.

Вивчають напам'ять вірші, уривки з прозових та драматичних творів. Працюють у гуртках малювання, ліплення, прикладного мистецтва, фото і кінолюбителів, художнього читання, в шкільних оркестрах, у різних колективах художньої самодіяльності; беруть участь у тижні музики, кіно, театру, в дитячих художніх виставках, у загальношкільних конкурсах на краще виконання пісень і танців; загонових пісні, вірша, оповідання; виступають у спектаклях лялькового та тіньового театрів. Малюють з натури на теми з навколишнього життя, на теми літературних і музичних творів; знайомляться з графічним оформленням книжок, зі шрифтовими працями; застосовують здобуті знання під час оформлення стінгазет, класних куточків, тематичних альбомів та щоденників у козацькому загоноі; придумують малюнки для нескладних вишивок; працюють над заданими композиціями. Влітку в козацьких загонах виконують розучені в школі вірші, пісні, танці; впровадять з молодшими сюжетні ігри, ставлять спектаклі, беруть участь у конкурсі образотворчого мистецтва.

Беруть участь в оформленні класу й школи, вдома допомагають прибирати кімнату, двір, намагаючись внести красу в домашній побут. Розводять квіти й доглядають за ними, беруть участь в організації та проведенні Свята квітів. Слухають бесіди про красиве в природі й мистецтві, про красиві вчинки та красу поведінки людей, красу їхньої праці. Художньо оздоблюють виготовлені іграшки, макети, муляжі, беруть участь в оформленні різних виставок. Беруть участь в операції "Живи, книго". Організують змагання, огляди за краще збереження підручників, книжок.

Засуджують недбале ставлення до книжок, випускають "блискавки", стінні газети. Слухають розповіді, бесіди, що дають початкове уявлення про основні елементи доброго смаку в літературі, мистецтві, в костюмі, манері поведінки. Переглядають кіно й телепередачі, фільми, відвідують спектаклі ТЮГів та дядькових театрів, слухають радіопередачі, в яких засуджують негідну поведінку і утверджують норми етики. Складають та розігрують маленькі п'єси, сценки, діалоги та монологи, в яких засуджується негарна поведінка. Проводять у підшефних класах з козачатами сюжетно-рольові ігри про красу поведінки. Читають літературу, діляться своїми враженнями про вчинки героїв, їхній зовнішній та внутрішній вигляд.

III. КУЛЬТУРА ПРЕДМЕТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

6. Природа. Екологічне виховання. 7. Праця-навчання. Трудове виховання.

На заняттях глибше вивчають роль праці в житті суспільства й окремої особи, дізнаються про працю людей в умовах різних суспільних систем, про будівництво нових міст, промислових підприємств, сільськогосподарських об'єктів, про трудові подвиги. Здійснюють екскурсії на заводи, фабрики та інші підприємства, в кооперативи, ферми та майстерні. Слухають радіопередачі, дивляться і обговорюють кінофільми та спектаклі, що розкривають роль праці, суть ставлення до праці. Читають книжки, статті в газетах та журналах про працю та людей праці. Роблять зарисовки картин праці за своїми спостереженнями; знайомляться з картинами художників про працю людей в наші дні. Ведуть щоденник зустрічей з людьми праці, беруть участь в організації шкільного музею трудової слави.

Вивчають і виконують Правила для учнів "Працюю на загальну користь у школі й удома", "Бери активну участь у громадській роботі класу і школи". Чергують по класу, беруть участь у чергуванні по школі. Прибирають клас, прикрашають і озеленяють його. Працюють у живому куточку, доглядають за рибами в акваріумі, підгодовують зимуючих птахів. Беруть посильну участь у заготівлі палива для школи, в ремонті шкільної огорожі, в zalиванні ковзанки і льодової гірки, в обладнанні літнього фізкультурного майданчика. Беруть участь у роботі загальношкільних бригад на шкільній ділянці, в шкільних будівельних загонах, шефствують над дитячими садками, ведуть систематичну роботу у складі патруля з економії електроенергії в школі.

Беруть участь у технічних гуртках. Виготовляють для школи макети рельєфу місцевості, колекції "Корисні копалини", "Вироби із скла", "Що виробляють із піску та глини", роблять моделі; виготовляють найпростіші прилади для уроків природознавства, посібники з мови, математики, історії; самостійно заготовляють і обробляють природний матеріал для уроків праці.

Беруть участь у впорядкуванні садиби школи, працюють у зоні дії козацького загону /організація відпочинку дітей у дворах, догляд за скверами, допомога місцевому клубу, відділу зв'язку, збирання макулатури, металобрухту/. Вдома допомагають купувати продукти, учаться готувати прості страви. Миють посуд, сервірують стіл. Допомагають виховувати молодших. Влітку за завданнями козацького загону працюють на навчально-дослідній ділянці школи, в кооперативах, беруть участь у вирощуванні овочів, фруктів, ягід; доглядають за домашньою птицею, молодняком худоби; допомагають у боротьбі з шкідниками рослин, у збиранні врожаю. Беруть участь у козацьких таборуваннях, учаться розкидати намети, розпалювати вогнище; готувати на вогнищі їжу. На уроках, у позакласних та позаурочних заняттях, у роботі козацької організації підлітки вдосконалюють навички спільної праці. Відповідно до трудового завдання й часу, що відводиться на його виконання, розробляють плани роботи. Учаться працювати добре, швидко й дружно, об'єктивно оцінювати результати своєї праці й праці товаришів. Удосконалюють рухові навички, окомір, необхідні для трудових операцій; додержують техніки безпеки, правил гігієни; змагаються в праці, допомагаючи одне одному.

Знайомляться з використанням людиною сил природи /води, пари, вітру, корисних копалин, лісу і т.п./; систематизують знання про різні галузі промисловості /машинобудування, деревообробка, добування руди, нафти, вугілля, торфу, соді/ та сільського господарства /рільництво, садівництво, тваринництво/. В навчальній та позакласній діяльності використовують знання про працю людей, про роботу машин, транспорту, зв'язку. Беруть участь у роботі технічних гуртків, читають науково-популярну літературу про сучасне виробництво, фантастику, про техніку майбутнього, проводять конкурси на кращий фантастичний проект; на екскурсіях дізнаються про культуру праці робітників, про НОП; організують конкурси на кращу раціоналізаторську пропозицію щодо роботи майстерні, виставки робіт технічної творчості. Стежать, щоб у процесі виконання трудових завдань і практичних робіт суворо додержувалися правила техніки безпеки.

Знайомство з масовими робітничими професіями свого району; бесіди за книжками про робітників; розповіді батьків про свою роботу, про свою професію. Екскурсії на сусідні підприємства. Збори "Ким я мрію стати"/уявлення про вимоги професії до людини/. Бесіди "Де буде потрібна наша праця", "Наш район у майбутньому", "Ми - робітнича зміна", "Нові професії".

Бережуть шкільне майно, стежать за збереженням підручників, опрацьовують книжки в шкільній бібліотеці.

Читають і обговорюють книжки про природу, ведуть щоденник спостережень за природою, за життям тварин. Організують роботу свого колективу за правилами: "Бережи народне добро", "Акуратно поводься з речами, ехороняй природу, додержуй чистоти". Шефствують над зеленими насадженнями у дворах, організують "зелений патруль" на вулицях, охороняють місце гніздування птахів.

Обговорюють факти недисциплінованого ставлення до праці, недбалого ставлення до громадського добра, з шкільним майном, а також пошкодження зелених насаджень, жорстокості щодо тварин, птахів. Учаться помічати і давати відсіч тим, хто не хоче працювати, відмовляється від трудових доручень.

8. Наука - техніка. Сприяння творчому розвитку особистості.

Проводять збори, беруть участь у бесідах, ранках "Чому сучасному виробництву потрібні освічені робітники", "Наша наука служить людині", "Навчання - наша головна праця", "Чи знаєш ти про наукові відкриття українських учених?". Знайомляться з життям і діяльністю видатних вітчизняних учених минулого і сучасного. Здійснюють екскурсії на підприємства, знайомляться з технологією виробництва, продукцією, виробничими зв'язками, роблять записи, зарисовки, фотографії, оформляють альбоми, виставки. Здійснюють екскурсії "Минуле і майбутнє рідного краю", "Багатства нашої землі" та ін.

Беруть участь у пошуковій роботі, збирають матеріали для шкільних музеїв. Навчаються з гуртків за інтересами, звітують перед загonom, класом про свої успіхи в навчанні. Проводять дослідні насадження на городі, в садку, на полях кооперативу, учаться порівнювати свої спостереження із спостереженнями та висновками вчених. Приходять ранки і вечори "Моя улюблена справа", "Світ моїх захоплень", ілюструють свої розповіді показом моделей, виробів, колекцій, гербаріїв. Беруть участь у тривалих пізнавальних іграх-

подорожах "У світі дивовижних, захоплюючих, цікавих наук". Організують колективне читання і обговорення матеріалів газет, учаться писати відгуки на статті і книжки, оформляють виставки малюнків. Відвідують музеї та виставки для розширення і поглиблення знань. Беруть участь у підготовці та проведенні олімпіад, конкурсів. Проводять турніри кмітливих, беруть участь у роботі клубу дитячих читачів. Організують загонові огляди індивідуальних колекцій /марок, листівок, репродукцій/, виставки "Мої улюблені книжки", демонстрування приладів та моделей, виготовлених руками дітей. Беруть активну участь у створенні класної загонової бібліотеки, в проведенні Тижня дитячої книжки, допомагають шкільній бібліотеці, проводять захисти формулярів прочитаних книжок. Читають і обговорюють книжки художньої літератури, науково-популярну літературу, статті в дитячих науково-популярних журналах. Дивляться і обговорюють науково-популярні фільми.

Учаться порівнювати свої відповіді з відповідями інших, помічати сильні та слабкі сторони відповідей товаришів. Допомагають товаришам у виконанні домашніх завдань. Беруть участь у колективних пізнавальних іграх, які організують редакції газет, у класних і козацьких зборах, присвячених успіхам і недолікам у навчанні й навчальній дисципліні.

Готують і беруть участь у бесідах "Умій цінувати час", „Як скласти і виконувати режим дня" та ін., складають орієнтовний розпорядок дня, удосконалюють навички самостійної роботи, складають пам'ятки і настанови щодо раціональних способів пізнавальної діяльності на уроці й у процесі виконання домашніх завдань. Удосконалюють техніку читання і переказу, складають прості плани оповідей і статей, складають оповідання з власного досвіду, з життя школи, удосконалюють уміння та навички роботи з книжкою, журналом; учаться узагальнювати і робити висновки, виділяти головне, вести щоденник прочитаного. Складають план оповідання за матеріалами підручника, вчаться обрнутувати висновки і виписувати читати, які підтверджують основні думки; рецензують відповіді товаришів, учаться виділяти ознаки предметів у певній послідовності, відрізняти істотне від неістотного, читати схеми, таблиці; учаться узагальнювати і систематизувати результати спостережень. Знайомляться з призначенням записної книжки, учаться нею користуватися; учаться оформляти ділові папери; тренуються у виступах з короткими повідомленнями, доповідями. Знайомляться з різними типами словників, з енциклопедіями та іншими довідковими виданнями. Ведуть словнички важких слів та слів, які рідко вживаються. Виконують установлений режим занять, праці й відпочинку. Стежать за порядком у своєму робочому куточку /куточку школяра/. Зберігають у чистоті свої підручники та навчальне приладдя, своєчасно їх ремонтують. Активно борються з порушеннями навчальної дисципліни, створюють громадську думку, спрямовану на засудження недбайливого ставлення до навчання, випадків підказувань, списування, невиконання домашніх завдань, недбалого поведіння з підручниками та навчальними посібниками.

ІV. СОЦІАЛЬНА КУЛЬТУРА

9. Держава - нація. Громадянське виховання.

Слухають розповіді та беруть участь у бесідах про плани розвитку народного господарства України, про майбутнє свого села, району, міста. Беруть участь у бесідах на теми "За рядом Конституції", "Про життя цілком хороше", "Що скільки коштує". Відвідують виставки досягнень народного господарства. Беруть участь у підготовці і проведенні свят, знайомляться з їх історією, святкуванням у других країнах. Здійснюють екскурсії та походи по рідному селу, місту, краю, знайомляться з історичними місцями, пам'ятниками, з життям і діяльністю видатних земляків, розвитком господарства і культури рідного краю. Дізнаються про минуле і сучасне мікрорайону школи; свого міста, села, району, своєї області, про передові виробничі колективи, відвідують заводи, фабрики, кооперативи. Зустрічаються з ветеранами війни і праці, з передовиками виробництва. Знайомляться з працею молоді підприємства-шефа школи. На основі зібраних матеріалів оформляють тематичні альбоми "Наш край", "Наше місто", "Наш кооператив", "Один день виробництва", "Вчора і сьогодні мого села". Допомагають шефам у пошуках матеріалів і створенні музеїв бойової та трудової слави, виконують посилені трудові завдання, виступають з концертами. Беруть участь у зустрічах з депутатами місцевих рад. Встановлюють зв'язки із військовими частинами, знайомляться з історією Збройних Сил України, з родами військ. Організують у загонах тематичні інформації, привчаються регулярно читати газети та журнали, слухати радіо й

телепередачі на підліткові теми, виступають на тематичних інформаціях з невеликими повідомленнями. Обговорюють матеріали, посилають у редакції колективні відгуки й кореспонденції. Читають рекомендовану класним керівником науково-популярну й політичну літературу.

Беруть участь у суспільній роботі загону, працюють у зоні дії козацького загону, беруть участь у розвідуванні корисних справ, надають росильну допомогу в справах дорослих, виконують завдання. Активно беруть участь у шефській роботі з козачатами, готують козачат до вступу у джури, передають їм свій досвід громадської роботи. Знайомлять козачат з державними символами, Гербом, Прапором, Гімном України. Беруть участь у шкільних виставках "Моя країна бореться за мир", "Краю мій, моя ти Батьківщина", "У нас друзі на всій планеті". Організують збори, присвячені виконанню Законів козачат, добиваються виконання їх кожним джурую. Проводять класні й загонні збори, присвячені обговоренню актуальних питань життя і праці свого колективу. Розповідають удома про своє життя в школі й загоні, про те, що нового дізналися про події громадсько-політичного життя. Узнають про дитинство батьків, про зміни освітнього, професійного і культурного рівня членів сім'ї, про зростання сімейного добробуту. Беруть участь у роботі загонів слідопитів, збирають документи й факти з життя ветеранів. Вивчають життя та діяльність героя, чиє ім'я носить загін, зав'язують дружбу з колективами навчальних закладів, заводів, фабрик, кооперативів, військових частин, що носять ім'я цього героя.

Обговорюють на зборах факти несумлінного ставлення до виконання доручень, вимог, які ставляться законами козачат.

10. Історія козацтва. Превентивне виховання.

Підтримання громадського порядку. Готують матеріал і беруть участь у бесідах на теми " Конституція України - Основний Закон нашої країни", "Право плюс обов'язок", "Як одна сім'я", читають статті в газетах та журналах про необхідність існування правил поведінки в суспільстві, знайомляться з прикладами доблесті і героїства працівників міліції, дивляться і обговорюють фільми на правові теми.

Беруть участь у підготовці правовій рубрики "Азбука права" в стінній газеті, знайомляться з найважливішими правовими документами, бувають присутні на усних журналах "Право в твоєму житті", "Тобі про закон", "Моє і наше".

Оформлюють стенди й куточки на теми "Можна і не можна", "Статут школи - основний закон шкільного життя", " Для чого потрібні правила поведінки учнів". Допомагають учителеві роз'яснювати козачатам правила поведінки в школі, вдома, на вулиці та навчати їх користуватися цими правилами.

Організують чергування в шкільному "столі знахідок", беруть участь у діяльності "зелених патрулів", систематично займаються посильною правоохоронною діяльністю в мікрорайоні школи, беруть участь у зустрічах з інспекторами в справах неповнолітніх.

Засуджують вчинки однокласників, допомагають їм зрозуміти небезпечність будь-яких порушень правил поведінки, виробляють звичку засуджувати порушення норм співжиття.

Г. ДЖУРИ ТА ДАНИ /УЧНІ 7-8 КЛАСІВ/

І. КУЛЬТУРА ТІЛОВИХОВАННЯ

1. Система здоров'я. Здоровий спосіб життя. 2. Козацька військова справа. Військово-патріотичне виховання.

Організують і проводять бесіди, лекції та вечори. Присвячені фізичній культурі, спорту, туризму; зустрічаються з відомими спортсменами, спортивними суддями, тренерами, лікарями. Дізнаються з газет, журналів, радіо й телепередач про змагання, про визначні досягнення українських і зарубіжних спортсменів. Переглядають та обговорюють кінофільми на спортивні теми. Колективно відвідують спортивні змагання. Читають популярну літературу про спорт, туризм, про загартування організму, про відомих спортсменів.

Учаться складати правильний режим занять фізичною культурою, спортом, туризмом. Добирають вправи для спеціалізованої зарядки відповідно до вибраних видів спорту.

Виробляють правильну поставу та координацію. Займаються гімнастикою, легкою атлетикою, лижною підготовкою, спортивними іграми; регулярно займаються вибраними видами спорту й туризму в секціях та гуртках школи, Будинків творчості, дитячо-юнацьких спортивних шкіл та станцій юних туристів. Беруть участь у проведених шкільних спартакіадах та естафет, виступають за честь школи в районних, міських та обласних змаганнях. Готуються та складають норми атестації, прагнуть одержати юнацькі спортивні розряди, активно беруть участь у заняттях дворових команд та секцій, у змаганнях "Золота шайба", "Шкіряний м'яч", „Білий човен", "Сніжинка", в змаганнях "Старти надій". Ведуть краєзнавчу, пшукову роботу в місцевих і далеких туристських походах та екскурсіях, подорожах і експедиціях. Удосконалюють туристську техніку. Беруть участь у шкільних, районних, міських та обласних зльотах і змаганнях юних туристів. Активно зберігають рідну природу. Ведуть роботу за завданням шкільного музею. Учаться основних правил цивільної оборони. Беруть участь у конкурсах та змаганнях гри "Сокіл".

Виконують вимоги особистої та громадської гігієни, підтримують чистоту й порядок на своєму робочому місці в класі. Учаться надавати першу медичну допомогу потерпілим. Оволодівають навичками самоконтролю в ході спортивних занять.

Проводять зарядку та фізкультхвилинки з молодшими школярами. Здійснюють спортивне суддівство змагань у класі й школі. Ведуть роботу старост спортивних секцій, громадських інструкторів по спорту, фізоргів класів, капітанів команд, спортивних організаторів роботи з козачатами. Організують і проводять шкільні спартакіади; походи по рідному краю, туристські зльоти та змагання. Як інструктори допомагають учителям фізвиховання, класним керівникам, учителям, туристському організаторові школи проводити заняття в туристські-краєзнавчих гуртках школи. Обладнують спортивні майданчики та стежать за утриманням інвентаря, за чистотою майданчиків. Беруть участь в організації роботи спортивно-трудового й туристсько-трудового табору школи; проводять збори, бесіди, показові спортивні виступи молодших школярів. Створюють громадську думку, спрямовану проти порушень занять фізичною культурою, спортом і туризмом, проти порушень спортивної етики, випадків невиконання правил гігієни та санітарії, не допускають неохайного ставлення до спортивного інвентаря.

II. ДУХОВНА КУЛЬТУРА

3. Родовід. Родинно-сімейне виховання. 4. Традиції. Моральне виховання.

Вивчають зміст і усвідомлюють значення моралі. Знайомляться з єдністю прав, свобод і обов'язків громадян. Словом і ділом, своїм особистим прикладом утверджують норми моралі. Визначають конкретні шляхи втілення моральних знань у дії та вчинки. З'ясовують на уроках, бесідах і диспутах такі поняття, як громадянський обов'язок перед Батьківщиною, активна життєва позиція, моральний ідеал. Проводять класні години, збори на теми "Тобі до всього справа", "Слово кріпи справами своїми". Беруть участь у бесідах і диспутах "Наступає твоя громадянська зрілість", "Правда від усього дерожча". Слухають лекції на теми "Мораль і право", "Закон і совість". Читають і обговорюють статті в журналах та газетах на морально-етичні теми. Учаться аналізувати конкретні факти і явища повсякденного життя, робити моральний вибір у різних життєвих ситуаціях. Беруть активну участь у громадському і трудовому житті класу, школи, міста /села/, виконують доручення, завдання органів учнівського самоврядування.

Працюють у туристсько-краєзнавчих гуртках, ходять у походи, виконують слідопитську роботу, вивчають минуле, сучасне і майбутнє свого міста /села, району, області/, дізнаються про життя і діяльність видатних земляків. Беруть участь в охороні природи рідного краю та його культурно-історичних пам'яток. Створюють шкільні краєзнавчі музеї, виставки, кутки; складають альбоми та фотомонтажі на теми "Моя Батьківщина", "Наш край", "Наше село", беруть участь у грі "Сокіл". Виступають з концертами художньої самодіяльності, беруть участь у початковій військовій підготовці допризовної молоді, беруть участь в урочистих проходах юнаків у Армію України, у шануванні ветеранів; проводять зустрічі з колишніми випускниками школи, нині солдатами Армії України, під

девізом "Спасибі тобі, солдат!"; проводять у школі свята, присвячені Армії України. Вивчають особливості життя і побуту різних народів, переписуються з учнями других країн, проводять заочні змагання з ними, збори, обмін делегаціями; організовують заочні мандрівки по Україні. Підтримують зв'язок з зарубіжними друзями. Проводять збори "Бійці згадують минулі дні", "Іхній подвиг живий", "Бійці невидимого фронту", беруть участь у вечорах "Ми славимо подвиг ваш", "Дочки України", "Країна моя, доля моя". Випускають усні журнали "Ради життя на землі", "Візьми собі за приклад героя", "Чи знаєш ти героїв свого краю?".

Нагромаджують досвід колективних відносин. Беруть участь у різних формах урочної та позаурочної роботи, сприяють утвердженню в класному колективі відносин ділової залежності й відповідальності. Беруть активну участь в усіх колективних справах класу, школи. Керують козацькою громадою, працюють вожатими в загонах козачат, беруть активну участь у учнівському самоврядуванні, організовують колективне самообслуговування. Учаться співробітничати, виконувати та організовувати колективні справи і керувати ними. Готують та проводять збори, колективно обговорюють свою роботу, намічають плани, розподіляють доручення, критично оцінюють зроблене, приймають рішення, контролюють їх виконання. Беруть активну участь у бесідах і диспутах на теми "Відвага, щирість, спайка, завзяття, у кожного іскорка, разом багаття!", "Яким я хотів би бачити свого товариша?", "Щоб мати друга, треба бути ним", "У дружбі - сила".

Засвоюють основні принципи гуманізму, учаться додержувати їх у відносинах з дітьми. Удосконалюють своє уявлення про добро і зло, мужність і благородство, формують моральний ідеал. Спостерігають за поведінкою людей у різних життєвих ситуаціях, пізнають їх почуття і переживання, порівнюють їх зі своїми, розвивають у собі здатність уходити в становище іншої людини, співпереживати, співчувати, поділяти чужі радості і горе. Беруть участь у волонтерській та шефській роботі; закріплюють благородні звички поведінки щодо людей, нагромаджують досвід чуйності й душевної чולості. Піклуються про батьків, членів сім'ї, учителів і знайомих; турбуються про хворих друзів, відвідують їх, подають їм необхідну допомогу; оточують увагою людей похилого віку, малюків та інвалідів, уміло подають посильну допомогу навколишнім. Вчаться бути добрими і великодушними в спілкуванні з учителями школи.

Проводять збори на теми "Найкраща посада бути на землі людиною", "Людей нецікавих на світі немає", "Умій відчувати поряд із собою людину", "Школяр - друг природи, друг звірів і птахів", беруть участь у бесідах і диспутах на теми "Що залишає людям кожний твій прожитий день?", "Що означає жити по совісті?", "Честь і людська гідність. Чим вони відрізняються від самолюбства?", "Добра справа дорожча від багатства". Беруть участь в операціях "Подаруй людині радість", "Добрі справи людям". Беруть участь у десантах "Зелена аптека", "Озеленимо наше місто". Виробляють навички й звички правильної поведінки в школі, громадських місцях та вдома. Допомагають учительському колективу та органам учнівського самоврядування запроваджувати в життя єдині вимоги до учнів. Беруть участь у бесідах про Правила для учнів, аналізують факти з життя класу, школи. Конкретизують вимоги до поведінки на основі типових Правил для учнів. Пропагують Правила для учнів, роз'яснюють своїм товаришам доцільність їх суворого виконання. Готують тематичні класні збори "Правила для учнів - закон шкільного життя", беруть участь у бесідах і диспутах "Для чого потрібна людині дисциплінованість?", "Організуй себе!", "Мистецтво керувати собою", "Поведінка наодинці із самим собою", "Красота починається з порядку". Активно беруть участь у шкільному й класному чергуванні, в рейдах "З фотоапаратом по школі", у патрулях щодо охорони громадського порядку в школі й за її межами; організовують допомогу козакам. Оформляють тематичні стенди, газети, кутки, готують радіопередачі на теми "Можна і не можна", "Що ми побачили в нашій школі".

Усвідомлюють визначальну роль внутрішньої краси людини і її культури. Учаться відрізнати моральну красу людини від зовнішньої красивості, внутрішнє благородство - від вишуканих манер, розширюють свої знання про правила етикету, застосовують їх у повсякденному житті. Привчають себе бути втриманим у стосунках з людьми, виробляють вміння бути уважними слухачами та цікавими співрозмовниками. Розвивають у собі почуття міри, уміння знаходити межу розумного в поведінці, побуті, одязі. Удосконалюють свій смак, з належною повагою ставляться до смаків, звичок інших людей. Слухають лекції про культуру поведінки, про виховання смаку. Учаться культури танцю. Збагачують свій словниковий запас, звільняються від слів-паразитів. Стежать за змістом і чистотою своєї мови. Беруть

участь у бесідах, диспутах і вечерах на теми "Про культуру справжню й удавану", "В чому краса людини?", "В людини має бути все прекрасне: і обличчя, і одяг, і душа, і думки", "Що означає бути сучасним?", "Бути, а не здаватися", "Про скромність і про гордовитість", "Почуття і речі", "Немає більшої розкоші, як розкіш людського спілкування", "Ніщо не коштує нам так дешево і не цініться так дорого, як ввічливість", "Час, смак, стиль, мода".

Організують книжкові виставки з добром відповідної літератури, оформляють стенди, кутки, газети на теми "Наші смаки", "Етика поведінки", "Ставлення до природи - показник твоєї культури".

Організують вечори відпочинку, бали, карнавали, учаться додержувати звичаїв гостинності.

Морально вдосконалюють свою особистість, намічають конкретну програму самовиховання, гартують волю, учаться керувати собою. Вчаться бачити за конкретними вчинками вияви певних якостей особистості. Вивчають біографії великих людей, героїв війни та праці, на їх прикладі вчаться виховувати в собі країчі риси людини. Розвивають свої здібності, навчаються в гуртках, секціях, клубах. Працюють у підшефному загоні: керують гуртками, виступають з доповідями, проводять бесіди й збори, передають свої трудові вміння та навички молодшим; виховуючи їх, виховуються самі. Учаться відстоювати свою точку зору, терпеливо переконувати товаришів, відверто зізнаватися в своїх помилках. Проводять збори на теми "Про шляхя, що ведуть до мужності", "Твоя програма самовиховання", "Мужність виховується з дня в день у наполегливому подоланні труднощів". Беруть участь у бесідах "Воля та праця людини дивні дива творять", "Хочу, треба - ось де виявляється твій характер", "Що означає знайти себе?", "Чому говорять: неробство та лінь псуєть людину", "Як перемогти слабості та недоліки свого характеру", оформляють стенди, кутки, газети, готують радіопередачі "Для тих, хто працює над собою", "Великі люди про самовиховання", "Словник моралі".

На основі спільної діяльності розширюють позитивний досвід моральних відносин між юнаками й дівчатами; дістають виразні уявлення про фізичні й психолічні особливості підлітків, а також про особливості їхньої поведінки; виробляють нетерпимість до легковажних поглядів на любов та дружбу, грубість та цинізм у стосунках між статями, юнаки ввічливо та дбайливо ставляться до дівчат і жінок; готують бесіди, диспути, обговорюють статті, книжки, кінофільми й вистави, в яких порушуються питання взаємовідносин юнаків і дівчат; розширюють та поглиблюють уявлення та знання про сім'ю і її функції, про роль та значення сім'ї для особи й суспільства, про демографічну політику держави, про моральну красу й моральне обличчя сім'ї; знайомляться з основними положеннями законодавства про шлюб і сім'ю.

Засуджують аморальні вчинки людей, борються з негативними явищами в житті. Виражають непримиренне ставлення до зла й жорстокості, ненависть до всякого виду приниження людей. Виступають проти виявів егоїзму й утриманства, байдужості й пристосовництва. Виявляють високу вимогливість до себе, до своїх друзів і товаришів, до всіх членів колективу, непримиренність до будь-яких порушень норм співжиття; виступають з критикою і самокритикою. Ведуть непримиренну боротьбу з грубістю, лихослів'ям, курінням. Активно вступають у боротьбу із споживацьким ставленням до життя, рослинного та тваринного світу. Беруть участь у рейдах щодо перевірки порядку в класах, у школі, у дворах жилих будинків, у підліткових клубах. Не дозволяють ровесникам зневажливо ставитися до старших, ображати молодших, робити аморальні вчинки в школі, вдома, в громадських місцях.

Беруть участь у класних зборах: „Бій байдужості“, „Обережно! Міщанство і вульгарність“, у бесідах і диспутах : „Щастя в боротьбі: з ким і за що?“, „Як протистояти міщанству?“, „Чим відрізняється справжня дружба від кругової поруки?“ та ін.

Оформляють стенди, вітрини, бюлетні й стінгазети: „Вікна сатири“, „Не проходите мимо“, „Крокодил“.

Активно беруть участь в русі школярів за охорону тваринного й рослинного світу, створюють бригади охорони природних багатств.

5. Козацька культура. Художньо-естетичне виховання.

Пізнають прекрасне в навколишній дійсності: в природі й місті, в сучасних технічних спорудах, у найновіших машинах. На екскурсіях спостерігають за працею майстрів. Свої

враження про прекрасне в житті й праці передають у малюнках, фотографіях, аматорських фільмах, у творах. Читають і обговорюють твори літератури й мистецтва, учаться оцінювати їх, відстоювати свою думку, переконливо обґрунтовувати її. Беруть участь в експедиціях школярів, виконують завдання музеїв з вивчення творів народної творчості, пам'яток історії та культури рідного краю, монументального сучасного мистецтва.

Знайомляться з Основами законодавства про охорону історичних пам'яток; відвідують музеї, виставки, картинні галереї; знайомляться з архітектурою, з прикладним мистецтвом та народною творчістю; збирають літературно-краєзнавчий матеріал; випускають бюлетні, альбоми, присвячені майстрам мистецтв. Знайомляться з життям і творчістю видатних художників, композиторів та письменників; читають книжки про мистецтво; беруть участь у створенні малих картинних галерей, у роботі клубів за художніми інтересами. Переглядають та обговорюють фільми, присвячені проблемам мистецтва й етики. Слухають музичні твори в записах, по радіо й телебаченню, роблять до них ілюстрації. Зустрічаються з майстрами мистецтв. Допомагають молодшим школярам розвивати почуття й розуміння прекрасного в природі, навколишній дійсності, у стосунках між людьми, бачити зв'язок літератури, музики й живопису.

Працюють у факультативах художнього циклу, гуртках з різних видів мистецтв та художнього конструювання. Поглиблено займаються одним з видів мистецтва, беруть участь у художній самодіяльності. Малюють на основі спостереження, з пам'яті і з натури; беруть участь у конкурсах. Оволодівають умінням говорити точно й виразно. Беруть участь у дитячих художніх виставках, влаштовують їх обговорення; керують у школі художніми гуртками. Проводять конкурси, фестивалі, обговорення, конференції, присвячені культурі й мистецтву; є членами журі різних конкурсів художньої самодіяльності; беруть участь у заняттях клубів за художніми інтересами.

Беруть участь у художньому оформленні школи та шкільної ділянки. Намагаються скромно й зі смаком одягатися. Знайомляться із зразками сучасного одягу на виставках, у будинках моделей, організовують зустрічі з модельєрами. Беруть участь у козацьких зборах. Диспуатах, присвячених проблемам естетики („Що означає бути красивим?“, показують молодшим, як можна із смаком одягатися).

Випускають стінні газети, що критикують вияви міщанства, грубості, неохайності та негарної поведінки. Проводять диспути, збори: „Міщанин сьогодні, який він?“, „Про смаки сперечаються“, „Про вульгарність і несмак“.

III. КУЛЬТУРА ПРЕДМЕТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

6. Природа. Екологічне виховання. 7. Праця-навчання. Трудове виховання.

Знайомляться з працею на підприємствах. Організують і проводять за допомогою вчителів та інших дорослих екскурсії на передові підприємства, виставки. Знайомляться на місцях з прикладами високопродуктивної праці, зустрічаються з ветеранами праці, з молодими трудівниками міста й села, в тому числі з випускниками своєї школи. Знайомляться із стилем роботи, способом життя й системою стосунків у трудовому колективі. Засвоюють кодекс честі робочої людини. Беруть участь у бесідах і диспуатах, пов'язаних з питаннями свідомого ставлення до праці: «Праця — основа життя», «Трудовий героїзм», «Людське щастя в праці», «Праця і науково-технічний прогрес» тощо.

Працюють у гуртку «Умілі руки», гуртках юних натуралістів, юних техніків. Знайомляться з конструкцією сільськогосподарських машин, працюють на них під керівництвом та наглядом спеціалістів, привчаються до праці механізаторів, оволодівають автосправою. Виконують виробничі замовлення школи і підприємств, виконують обов'язки обліковців та контролерів ВТК, комірників, відповідальних за обладнання та матеріали, ланкових і бригадирів. Проводять дослідницьку роботу на шкільній ділянці, беруть участь у насаджуванні лісу, захисних лісосмуг, закладанні парків та алей, розсадників плодоягідних культур, оранжерей. Шефствують над молодняком робочої та продуктивної худоби, заготовляють корм для нього, допомагають розводити рибу в місцевих водоймах, свійську птицю; доглядають за бджолами на колективних пасіках. Беруть участь у заготівлі лікарських трав, грибів, ягід. Проводять масові свята праці, свято першої борозни, День урожаю, свято «За честь школи», «Тиждень саду» та ін.

У трудовій діяльності завжди додержують Правил для учнів. Виконуючи трудові завдання і практичні суспільно корисні справи, додержують правил техніки безпеки і гігієни праці, виконують технічні умови, передбачені змістом і характером роботи. Активно беруть участь у роботі органів учнівського колективу: організовують чергування по класу і школі, беруть безпосередню участь у ньому. Організують у класі й у школі змагання із суспільно корисної праці, очолюють бригади молодших школярів, зведені трудові групи, беруть участь у керівництві трудовими колективами учнів. Проводять розвідування корисних справ, працюють у зоні дії козацького загону, допомагають у бібліотеках, кімнатах-музеях, клубах, поштових відділеннях зв'язку. Організують і проводять волонтерську роботу. Беруть участь у суботниках на виробництві, у будівництвах, у сільськогосподарських підприємствах, у мікрорайоні школи. Організують збирання вторинної сировини, самі беруть у ньому активну участь. Здійснюють самообслуговування в школі й удома: самостійно прибирають класні кімнати, квартиру, шкільну ділянку, двір, чистять одяг, взуття, перуть і прасують білизну, учаться готувати, купувати продукти, накривати стіл; ремонтують речі домашнього вжитку, побутову техніку.

Під керівництвом учителів, спеціалістів підприємства-шефа, батьків і громадськості беруть участь у створенні груп, які цікавляться певною професією, вибирають факультативи відповідно до своїх нахилів та інтересів. У навчальних кабінетах, кутках профорієнтації оформляють стенди: «Працівників яких професій потребує ваш район?», «Як продовжити освіту і здобути професію?», «Кого готують ПТУ нашого міста?», «Професія будівельника», «Професії сфери побутового обслуговування», «Робоча професія» та ін. Обладнують пересувні виставки літератури, що розповідають про професійно-технічні училища, про спеціальності та спеціалістів, яких вони готують. Беруть участь у бесідах і обговореннях за темами: «Що значить правильно вибрати професію?», «Обов'язок та інтерес при виборі професії», «Шляхи, які ми вибираємо» та ін. Організують збирання матеріалів, що висвітлюють основні вимоги до людини, які ставляться різними професіями. Беруть участь у зустрічах з людьми робочих професій.

Знайомляться з Основами законодавства про охорону природи.

Бережуть народне добро, акуратно поводяться з шкільним майном, речами, підручниками; охороняють природу, додержують чистоти. Беруть участь у боротьбі за економію матеріалів та електроенергії, за краще утримання і збереження шкільного обладнання, машин, верстатів, інструменту. Організують охорону зелених насаджень та водойм, беруть участь у роботі «зеленого» і «голубого» патрулів. Допомагають знищувати бур'яни, шкідників полів, садів та городів. Виявляють потреби школи, знайомляться з перспективним планом її благоустрою, беруть участь у будівництві фізкультурних майданчиків, гео- і метеомайданчиків, теплиць та оранжерей, у будівельних та ремонтних роботах у школі; виготовляють нескладні інструменти, сільськогосподарський і спортивний інвентар.

Допомагають місцевим органам влади, дружинникам підтримувати громадський порядок, охороняти зелені насадження, тварин, виявляти браконьєрів, порушників громадського порядку, розкрадачів власності та природних багатств; беруть участь у роботі загонів юних друзів природи, юних друзів прикордонників, юних друзів міліції. Беруть участь у бесідах і диспутах про непримиренність до дармоїдства й утриманства, організують громадську думку колективу проти недбалості та безвідповідальності; вживають заходів громадського впливу на учнів, які несумлінно виконують свої трудові обов'язки.

8. Наука-техніка. Сприяння творчому розвитку особистості.

Вивчають державні документи про оволодіння знаннями та всім багатством світової культури, положення Конституції України про необхідність оволодіння глибокими і міцними знаннями. Проводять козацькі збори: «Право на освіту в Україні гарантується Конституцією», «Знання потрібні, як гвинтівка в бою», «НТР та наша навчальна праця». Слухають лекції, переглядають та обговорюють кінофільми про найважливіші досягнення нашої науки («Космічна епопея», «Вітчизняна наука і космос», «Наука на службі миру», «Наука і мужність»). Проводять зустрічі з передовиками виробництва, науки, культури; беруть посильну участь у пошуково-дослідній та раціоналізаторській діяльності з підприємствами — шефами, радгоспами, колгоспами, навчальними закладами; навчаються в гуртках «Юний винахідник», «Математика і виробництво», «В світі техніки». Беруть участь у роботі шкільних

лекторіїв, розповідають ровесникам і молодшим товаришам про вимоги до освітнього рівня молоді, про роль науки в сучасному суспільстві. Визначають свої нахили, здібності, вибирають один з можливих шляхів здобуття середньої освіти (загальноосвітня школа, середній спеціальний навчальний заклад, професійно-технічне училище), знайомляться з потребами свого району в різних професіях; вивчають ту галузь виробництва, в якій збираються працювати. Беруть участь у зустрічах із спеціалістами промислового та сільсько-господарського виробництва, транспорту, сфери обслуговування, з учнями та викладачами технікумів і професійно-технічних училищ.

Створюють інформаційні центри «В світі цікавих фактів», «Це цікаво»; оформляють стенди, випускають усні журнали; проводять вечори наукової фантастики, конкурси захисту фантастичних проєктів, предметних газет та бюлетенів, вечори розгаданих і нерозгаданих таємниць, запитань і відповідей; навчаються в предметних гуртках, клубах за інтересами; беруть участь у роботі дитячих технічних станцій, лабораторій. Удосконалюють навички роботи з топографічною картою, користуються різними видами карт, складають економіко-географічні характеристики галузей народного господарства України, районів, міст. Використовують місцевий географічний матеріал, аналізують та обробляють дані, пов'язані з його економікою, місцевими географічними природними умовами. Креслять діаграми, графіки та схеми виробничих зв'язків, картосхеми промислових і транспортних вузлів з позначенням вантажопотоків. Ведуть щоденники екскурсій, походів, беруть участь у козацьких зборах («Як ти організуєш свою навчальну працю вдома», «Світ твоїх інтересів»); беруть участь у гуртках і семінарах з наукової організації праці «Учись учитися»; знайомляться з літературою народів України; вивчають та аналізують її найбагатші національні традиції; дивляться телепередачі «Винахідник», «Українська мова», «Книга в твоєму житті» та ін. Проводять олімпіади з навчальних предметів, виготовляють навчальні посібники для шкільних кабінетів, вивчають фотоапарат, проєкційний ліхтар, епідіаскоп, кіноапарат, кінокамеру, магнітофон, комп'ютер; керують технічними та предметними гуртками, пізнавальними іграми учнів молодших класів. Проводять у загонах олімпіади, конкурси юних знавців фізики, історії, географії, любителів природи тощо, організують вечори цікавої науки; знайомляться з життям та діяльністю вчених України, інших країн, з їхніми видатними науковими відкриттями; готують огляди робіт юних натуралістів. Оформляють стенди «Хочу все знати», «Новини науки і техніки»; набувають навичок групової роботи при розв'язуванні завдань підвищеної складності; беруть участь в охороні природи, рослин і тварин.

Беруть участь у підготовці та проведенні громадських оглядів знань, у змаганнях між класами за право рапортувати трудовим колективам про успіхи в навчанні; використовують раніше набуті вміння та навички у процесі розв'язання колективних пізнавальних завдань; беруть активну участь у роботі органів учнівського самоврядування, спрямованій на організацію пізнавальної діяльності в позаурочний час; наслідують девіз козацької організації «Жодного відстаючого поряд»; зустрічаються з учнями, представниками підприємств промисловості, сільського господарства, сфери обслуговування; звітують перед трудовими колективами про взяті зобов'язання. Ведуть у колективі активну боротьбу за знання, допомагають відстаючим.

Учаться раціонально організувати навчальну працю; удосконалюють навички складання математичних розрахунків, різних вимірів та геометричних побудов; оволодівають технікою проведення фізичного, хімічного, біологічного експерименту. Учаться застосовувати здобуті знання під час розв'язання завдань, виконання найпростіших розрахунків практичного характеру. Готують повідомлення за джерелами, письмово та усно рецензують роботи товаришів; самостійно записують основні положення розповідей та лекцій учителя, вчать ся виділяти і запам'ятовувати головне з прочитаного; розв'язують пізнавальні завдання; учаться встановлювати причинно-наслідкові залежності, аналізувати факти, знаходити закономірності, вникати у предмети або явища, що вивчаються, виявляти їх особливості, йти від фактів до висновків. Пишуть твори на матеріалі прочитаного та на власному життєвому досвіді, удосконалюють культуру усної та писемної мови; виступають з доповідями й повідомленнями, знаходять необхідну літературу в каталогах, складають бібліографічні довідки. Роблять виписки, складають відгуки про прочитане, обговорюють рекомендовані для позакласного читання книжки, складають бібліографію книжок і статей, учаться конспектувати статті, беруть участь у роботі клубів любителів книжки, обговорюють рекомендовані питання «Як правильно читати книжки», «Як навчитися правильно знаходити потрібну літературу».

Учатся самостійно здобувати знання, користуючись книжками, довідниками, графіками, таблицями та іншими джерелами; учать скласти усні й письмові звіти про виконання навчальних та позанавчальних завдань; самостійно складають і виконують план домашнього читання, читають спеціальні журнали.

Формують громадську думку колективу класу, козацької групи, класної козацької організації, спрямовану на запобігання недисциплінованості й засудження її, виховують нетерпиме ставлення до пропускання уроків та факультативних занять, порушень режиму дня, невиконання домашніх завдань, недбалого поведіння з підручниками, навчальними посібниками.

IV. СОЦІАЛЬНА КУЛЬТУРА

9. Держава-нація. Громадянське виховання.

В процесі уроків, позакласних заходів, роботи козацького загону та джурової організації учні знайомляться з подіями громадсько-політичного життя в Україні та за рубежом. Знайомляться із суспільним та державним устроєм України. Проводять свята, бесіди, екскурсії та зустрічі, присвячені єдності трьох поколінь козацького руху.

На уроках, тематичних інформаціях, бесідах знайомляться з постановами держави й уряду, підсумками виконання народногосподарських планів, із завданнями річних планів розвитку народного господарства, з перспективами розвитку свого міста, села, району, підприємства-шефа. Продовжують вивчати історію свого краю, збирати історичні документи; записують спогади старожилів, зустрічаються з ветеранами боротьби і праці, з керівниками трудових колективів, передовиками виробництва. Збирають факти про втілення в життя планів розвитку нашої країни.

Беруть участь у створенні шкільних краєзнавчих, історичних музеїв та експозицій, проводять екскурсії, виступають з повідомленнями в молодших джурових загонах і групах. Вивчають діяльність Рад місцевих депутатів, виконують їх завдання. Знайомляться з практикою роботи рай(міськ) суду, виборчої дільниці. В період виборчої кампанії до Рад місцевих депутатів, до судових органів чергують на виборчих дільницях, допомагають випусками стінної газети, бюлетенів, поздоровляють молодих виборців, беруть участь в організації святкових концертів. Слухають розповіді та беруть участь у бесідах на теми «Майбутнє, яке починається сьогодні»; дивляться фільми, спектаклі й телепередачі, слухають радіопередачі про бойові подвиги і славні трудові справи людей України, про козацькі організації. Продовжують вивчати історію Гімну, Прапора, Герба України і знайомлять з нею джур, суворо виконують зв'язані з ними ритуали. Знайомляться з творами літератури, музики, живопису, скульптури про українську дійсність і про героїчне минуле нашого народу. Активно допомагають трудящим рідного краю в їхніх справах на благо Батьківщини.

Знайомляться з внутрішньою та зовнішньою політикою України, з видатними особами, лауреатами Державних премій, з досягненнями промисловості й сільського господарства, науки і культури; поглиблюють свої уявлення про ідейність літератури і мистецтва; читають книжки й журнали, дивляться кінофільми і спектаклі про українську молодь. Обговорюють порушені в них питання громадсько-політичного життя, оцінюють події. Організують наочну агітацію в коші: випускають інформаційні бюлетені, «блискавки», агітплакати. Беруть участь у діяльності джурового лекторію; виступають з тематичними інформаціями перед ровесниками і молодшими джурами та козачатами; допомагають поширювати серед населення суспільно-політичну літературу. Допомагають вихователям проводити інформації, бесіди, обговорення матеріалів газет «Річ про Адамівську Січ», «Річ про Буджацьку Січ», складають пам'ятки для юних читачів газет. Оволодівають уміннями та навичками, необхідними для екскурсиводів шкільного музею. Проводять доступну віковій агітаційно-масову роботу серед населення: поздоровляють кращих працівників підприємств, які шефствують над школою, з одержанням нагород, з перемогою в трудовому змаганні. В дні знаменних дат поздоровляють ветеранів війни і праці, жителів мікрорайону, розповідають їм про свою участь у громадсько-політичному житті школи, села, міста, області, краю, країни. Вдома в сім'ї знайомлять молодших з різними подіями громадсько-політичного життя в країні й за рубежом, привчають їх регулярно знайомитися з матеріалами дитячих журналів та газет. Разом з дорослими дивляться, слухають, обговорюють радіо- й телепередачі на суспільно-

політичні теми. Знайомляться з трудовою та бойовою біографією батьків, родичів, сусідів, їхньою громадсько-політичною діяльністю.

Активно виконують заклики Українського козацтва, беруть участь у Всеукраїнських джурових акціях. Готуються до вступу в козацтво: вивчають Статут Українського козацтва, його історію, документи й матеріали Великих та крайових Рад. Знайомляться з традиціями і справами козацької організації своєї школи, підприємства-шефа, із сьогоденними справами козацтва. Зустрічаються з ветеранами козацтва. Виконують доручення шкільної джурової організації. Беруть участь у відкритих козацьких зборах, диспутах. Здобуті знання використовують для бесід з молодшими товаришами. Активно працюють в органах самоврядування школи і Ради Джур та Дан. Організують роботу школи козацького активу. Виступають організаторами й активними учасниками роботи музеїв, політичних клубів. Проводять у коші конкурси політичного малюнка й плаката, організують підготовку та проведення політичних акцій і кампаній. Допомагають вести ідейно-виховну роботу в козацьких загонах. Беруть участь у навчанні та вихованні джурових загонів. Знайомлять молодших козачат з традиціями коша, навчають їх планувати роботу, проводити збори, лінійки, свята, колективні трудові операції, суспільно-політичні секції. Дбають про залучення всіх ровесників та молодших до участі в громадсько-політичному житті свого колективу, рідного села, міста, країни. Допомагають товаришам оволодівати вміннями та навичками, необхідними для успішної громадсько-політичної діяльності. Принципово оцінюють вклад кожного в громадсько-політичну роботу. Збирають матеріали, випускають «блискавки» та бюлетені, беруть участь у мітингах протесту, мітингах солідарності, в збиранні коштів для подання допомоги народам, які борються із гнобленням, в зустрічах з їх представниками.

На тематичних інформаціях, козацьких та джурових зборах, мітингах засуджують політику расизму, неофашизму. Обговорюють та принципово оцінюють факти ідейної незрілості, громадської пасивності, що трапляються в навколишньому житті, відображаються на сторінках періодичної преси.

10. Історія козацтва. Превентивне виховання.

Підтримання громадського порядку. Проводять джурові й козацькі збори на теми: «Конституцію треба знати, її треба додержувати», «Наступає твоя громадянська зрілість». Беруть посильну участь у конференції, яку організують старшокласники: «Закон на варті інтересів Батьківщини», готують окремі повідомлення про гуманну спрямованість українських законів. Переглядають та обговорюють кінофільми й вистави, присвячені роботі працівників міліції. Беруть участь у читацькій конференції на тему «Працівники міліції в творах українських письменників». Збирають матеріал про відважних міліціонерів району, міста.

Знайомляться з постановами державних органів та громадських організацій про поведінку неповнолітніх. Готують питання на правові теми, збирають та аналізують висловлювання великих людей про закони суспільства, їх важливість і необхідність. Знайомляться з Основами законодавства про охорону здоров'я, охорону природи, про охорону історичних пам'яток. Читають та обговорюють твори на ці теми.

Проводять тематичні вечори: «Ти і закон», «Закон і совість», вечори запитань і відповідей на правові теми з участю народних дружинників, депутатів місцевих Рад, працівників суду, прокуратури, міліції. Випускають газету, усний журнал «Людина і закон»; готують виставку книжок на правові теми. Беруть участь у конкурсі на кращий альбом—збірник прислів'їв і приказок про ставлення до закону. Дивляться телепередачі щодо курсу «Основи правознавства».

Вчать самостійно оцінювати вчинки людей і свою поведінку з погляду вимог українського законодавства. Беруть участь у діяльності загонів (клубів) юних друзів міліції, «голубих патрулів». Допомагають козачатам III—IV класів вивчати правила поведінки й додержувати їх, виховувати в собі відповідальне ставлення до громадських доручень, почуття колективної та особистої відповідальності (за свою поведінку й поведінку інших), звичку дбайливо ставитися до громадської власності. Допомагають дружинникам і місцевим органам влади підтримувати порядок, охороняти природу; беруть участь у чергуваннях та патрулях охорони громадського порядку в школі й за її межами, організують допомогу джур «Козацькому прожектору».

З'ясовують випадки порушення дисципліни в школі, громадського порядку на вулиці; виступають на джурових, козацьких і класних зборах, перед товаришами з критикою

власних вчинків, намічають конкретні шляхи їх усунення. Оцінюють дисципліну в класі, школі, засуджують випадки порушення дисципліни, правил поведінки, несумлінного ставлення до навчальних і громадських обов'язків, псування майна. Не дозволяють ровесникам робити погані вчинки, порушувати правила громадського співжиття; не проходять повз антигромадські дії навколишніх.

Д. МОЛОДІ КОЗАКИ ТА БЕРЕГІНИ (УЧНІ 9 – 11 КЛАСІВ)

І. КУЛЬТУРА ТІЛОВИХОВАННЯ

1. Система здоров'я. Здоровий спосіб життя. 2. Козацька військова справа. Військово-патріотичне виховання.

Організують і проводять вечори, бесіди, лекції та конференції про спорт і туризм, зміцнення здоров'я, загартовування, про важливість фізичного виховання для формування гармонійно розвиненої особи; зустрічаються з відомими спортсменами, тренерами, спортивними суддями, спортсменами, медичними працівниками та працівниками фізичної культури й спорту.

Постійно стежать за розвитком фізичної культури, спорту й туризму в нашій країні та за рубежом по газетах і журналах, радіо й телебаченню. Переглядають та обговорюють кінофільми на спортивну тематику, відвідують спортивні змагання; читають спеціальну й художню літературу про спорт, туризм, фізичний розвиток людини, про видатних спортсменів, тренерів і спортивних суддів, про те, яке місце займають фізична культура, спорт і туризм у житті багатьох видатних людей.

Складають самі правильний режим дня, план занять фізичною культурою, спортом і туризмом, та додержують їх. Суворо додержують правил особистої та громадської гігієни і санітарії. Удосконалюються у вибраному виді спорту, прагнуть до досягнення високих результатів, відстоюють спортивну честь колективу на загальношкільних змаганнях. Беруть участь у спортивних змаганнях, спартакиадах школи, захищають честь колективу школи на районних, міських, обласних змаганнях; складають норми комплексу "Козацьке здоров'я", виконують нормативи спортивних розрядів у вибраних видах спорту. В школі й у позаурочний час удосконалюють техніку виконання вправ у спортивній гімнастиці, легкій атлетиці, лижній підготовці, удосконалюють техніку й тактику в спортивних іграх. Беруть участь у Всеукраїнських експедиціях по місцях революційної слави Козацтва; виконують нормативи на значок « Юний турист » і на спортивні розряди по туризму. Ведуть краєзнавчу і пошукову роботу згідно із завданнями туристських гуртків та шкільних музеїв. Оволодівають початковою військовою підготовкою. Беруть участь у роботі гуртків та секцій військової справи, у змаганнях та конкурсах, які входять до гри «Джура». Беруть участь у роботі оборонно-масових гуртків та секцій ДТСААФ, в олімпіаді ПВП, табірних зборах. Подають першу медичну допомогу, запобігають спортивному травматизму, удосконалюють навички самоконтролю в процесі занять спортом.

Проводять роботу інструкторів на громадських засадах за вибраними видами спорту з молодшими школярами та підлітками, організують і проводять з ними зарядку, фізкультхвилинки. Допмагають готувати молодших школярів і підлітків до складання норм комплексу "Козацьке здоров'я".

Організують будівництво спортивних споруджень на шкільній території та в дворах, стежать за дисципліною, порядком і чистотою на спортивних майданчиках. Проводять заняття в туристських гуртках; організують походи, екскурсії з молодшими школярами та підлітками по місцях слави Козацтва; працюють помічниками керівників походів — молодшими інструкторами по туризму. Організують і проводять туристські зльоти та змагання. Проводять роботу гуртків і секцій військової справи.

Організують і проводять змагання та конкурси, що входять в ігри «Джура» та «Сокіл», олімпіаду ПВП. Особистим прикладом показують молодшим школярам та підліткам правильне ставлення до фізичної культури, спорту й туризму, до громадської санітарії та гігієни.

II. ДУХОВНА КУЛЬТУРА

3. Родовід. Родинно-сімейне виховання. 4. Традиції. Моральне виховання.

Вивчають питання Програми та Статуту Українського козацтва, рішення Рад Українського козацтва та Молодої Січі про виховання молоді; поглиблюють уявлення про принципи й норми загальнолюдської моралі; засвоюють суть основних етичних категорій. Готують і проводять конференції на теми: «Норми загальнолюдської моралі» та ін. Пишуть реферати, твори, роблять огляди матеріалів преси з питань моралі: «Сенс життя—в чому ти його бачиш?», «Про почуття громадського обов'язку», «Образ молодого робітника в художній літературі», «Твоя перепустка в завтра—твої сьогоднішні справи», «Що означає будувати життя і влаштуватися в ньому?». Засвоюють вимоги загальнолюдської моралі про необхідність особистого практичного внеску кожної людини в розбудову держави та громади. Аналізують конкретні факти і явища повсякденного життя; виявляють принципи та норми загальнолюдської моралі в передових колективах фабрик, заводів, установ, знайомляться з моральною атмосферою цих колективів, їх прогресивними рухами та починаннями, пізнають суть ставлення до суспільства, колективу, праці; вчаться у трудових колективів створювати високоморальні стосунки в шкільному колективі. Керуються принципами морального кодексу в навчанні, праці, у взаємовідносинах з людьми.

Беруть участь у Всеукраїнському поході по місцях слави козацтва, здійснюють експедиції по рідному краю і країні, разом з козацькою організацією шефського підприємства вивчають минуле, сучасне і майбутнє свого краю (міста, села, району, області), зустрічаються з ветеранами воєн і праці. Беруть участь в охороні природи рідного краю та примножують її багатства, створюють шкільні краєзнавчі музеї, виставки, кімнати бойової слави, беруть участь у воєнно-спортивній грі «Джура». Беруть активну участь у воєнній початковій підготовці допризовної молоді. Організують урочисті проводи випускників школи у Армію України, шанування ветеранів; проводять зустрічі з колишніми випускниками школи, нині солдатами, під девізом «Спасибі собі, солдат!». Проводять у школі дні й фестивалі дружби, присвячені школярам зарубіжжя. Продовжують вивчати бойові подвиги учасників руху Опору. Вивчають особливості життя та побуту різних народів, переписуються із зарубіжними учнями, проводять заочні змагання, обмінюються делегаціями.

Проводять козацькі збори, організують лекції, диспути, виставки на героїко-патріотичні теми. Організують шкільні вечори: «Моя Вітчизна—Україна», «Це потрібно живим», «Чи готовий ти до захисту Батьківщини?», «Герої не вмирають», «Про тих, хто вистояв і переміг», «Ніхто не забутий, ніщо не забуто», «Бути солдатом, офіцером Збройних Сил України —висока честь» і т. п. Організують читацькі конференції за книгами про військовослужбовців. Створюють кіноклуби старшокласників «Служу Україні». Беруть участь у збиранні коштів на спорудження пам'ятників воїнам-героям, допомагають споруджувати ці пам'ятники. Несуть почесну варту біля Вічного вогню.

Знайомляться із змістом моральних норм, у яких виражений принцип колективізму; підготовляють та проводять бесіди: «Яким я хочу бачити свій колектив?», «Що дає колектив мені—що йому?», «Принцип колективізму—могутня зброя і сила трудящих людей!» Проводять козацькі збори: «Якими нормами живе наш колектив?», «Чому важливо берегти честь колективу та виховувати в собі риси колективіста?» Аналізують життя в колективі, складають портрети свого класного та шкільного колективів (дружба й товариство в колективі, взаємна відповідальність і допомога, традиції колективу). Переглядають та обговорюють кінофільми, спектаклі, книжки, статті про товариськість і дружбу; роблять висновки про те, кого можна вважати справжнім товаришем; в чому суть приятельських, товариських і дружніх стосунків; що зміцнює та що послаблює дружбу; чи може егоїст бути товаришем, другом; чим дружба відрізняється від кругової поруки; від чого залежить тривалість дружби; чи можуть дружити люди, різні за характером, різні за переконаннями. Проводять збори: «Чого ми навчаємо молодших товаришів та який досвід передаємо їм?», «Про шефську роботу нашого класу». Проводять для молодших школярів та підлітків бесіди про колективізм, дружбу і товаришування; допомагають їм установлювати товариські стосунки, організувати діяльність, згуртовувати колектив. Виявляють ініціативу та відповідальність у колективних справах класу, школи.

Пізнають суть гуманізму як норму способу життя, активно утверджують його своїми діями та вчинками. Виявляють, у чому полягає гуманістична суть Конституції України. Проводять бесіди, організують лекції на теми: «Гуманізм—принцип моральний і політичний», «Людина — вінець усього живого», «Людина — це звучить гордо». У доповідях, бесідах і повідомленнях використовують матеріал про гуманістичну суть сучасного українського суспільства. Добирають з художньої літератури, періодичної преси конкретні факти й приклади ставлення до людини в суспільстві розвинутого гуманізму. Аналізують і виявляють гуманістичний смисл своїх прав та обов'язків (право на середню освіту та ін.). Переглядають та обговорюють кінофільми й спектаклі, радіо- й телепередачі, присвячені проблемі гуманізм — антигуманізм. Навчаються гуманістично розв'язувати конфліктні ситуації. Добирають літературу, віршки з газет та журналів з проблемами любови людство й любити людину, використовують їх у диспуті «Любити людство—легко, любити людину—важко». Обговорюють і розв'язують питання; чи вміємо ми берегти гідність людини, свою особисту гідність; критикуємо людину чи її ставлення до навчання, праці, людей; оцінюємо людину чи її справи; боремося з людиною чи за людину та інші. Проводять козацькі збори: «Критика — допомога. Критика — зброя», «Вимогливість до людини — повага до неї». Керуючись принципом «людина людині — друг, товариш і брат», прагнуть бути скромними, уважними, ввічливими із старшими, ровесниками, молодшими. Проводять для молодших товаришів бесіди про гуманізм, самі показують приклад гуманних стосунків. Запозичують досвід у трудових колективах.

Свідомо виконують правила поведінки. Проводять лекції, бесіди на теми: «Дисципліна в нашому суспільстві—це явище моральне і політичне» (А. С. Макаренко), «Дисципліна колективу та дисципліна в колективі»; диспути: «Дисципліна — свобода чи необхідність?», «Дисципліна та самодисципліна». Пропагують Правила для учнів, зразки дисциплінованості; утверджують у школі традиції дисциплінованої поведінки; добиваються підвищення дисципліни серед ровесників, молодших школярів та підлітків.

Засвоюють суть єдності внутрішньої та зовнішньої культури. Вивчають норми та правила культури спілкування з людьми; з художньої літератури, газет та журналів добирають матеріали і проводять заняття на теми: «Історія розвитку етикету», «Гуманізм—принцип загальнолюдської культури поведінки», «Про єдність внутрішньої та зовнішньої культури», «Учіться володіти собою». «Будьте великодушні», «Про ввічливість, скромність та послужливість», «Так і делікатність», «Точність і пунктуальність», «Міміка, жест, тон, мова — основа естетичного стилю». Вчать слухати, розмовляти, заперечувати, переконувати та сперечатися. Стежать за своїм зовнішнім виглядом, вчать бути елегантними. Проводять бесіди, лекції, диспути: «В людині все повинно бути прекрасним», «Чого ніхто не повинен бачити», «Час, смак, стиль», «Про смаки сперечаються». Вносять культуру та естетику в повсякденне життя; розширюють свої уявлення про естетику побуту, культуру поведінки в сім'ї, в місцях розваг, праці й відпочинку; пізнають та застосовують правила гостинності, поздоровлення, листування; правила бути глядачем і слухачем; навчаються культурі танцю; беруть участь в організації та проведенні вечорів відпочинку, розумного й цікавого дозвілля в школі та її мікрорайоні. Додержують культури поведінки в школі, у виробничому та громадському житті. Пропагують норми культури поведінки серед молодших школярів та підлітків, навчають їх організовано, відповідно до правил громадського співжиття, проводити своє дозвілля, у всіх сферах життя додержувати засвоєних правил культури поведінки.

Розширюють свої уявлення про способи самовиховання моральних якостей. Приймають особисті плани самовдосконалення та виконують їх. Дискутують на теми: «Ким бути та яким бути?», «Робити життя—з кого?», «Чи можна змінити свій характер?», «Як виховувати в собі риси справжньої людини?», «Як стати врівні з віком?», «Твій ідеал — який він?», «Подвиг— це надзвичайність чи будні?», «В житті завжди є місце подвигам». Систематично обговорюють характеристики на кожного члена колективу (що нового з'явилось у поведінці, як ставиться до навчання, праці, громадського життя, до колективу, до себе і людей, які якості в собі виробляє); дають принципову оцінку своєї поведінки та поведінки товаришів. Добирають приклади складних моральних ситуацій, обговорюють шляхи їх розв'язання, обмінюються, з товаришами досвідом, як керувати своїми бажаннями, вчинками, створюють громадську думку навколо позитивних вчинків та дій.

Розвивають і поглиблюють дружні й товариські стосунки, прагнуть уносити в них душевну чуйність і благородство, моральну красоту й естетику, будують їх, виходячи з

правильних уявлень про мужність та жіночність; поважають людську гідність і честь кожного, діють відповідно до цих етичних принципів; тонко розуміють особливості почуттів і переживань юнаків та дівчат; виявляють чутливість та делкатність до почуттів товаришів і подруг; пізнають взаємозв'язок любові й духовної культури людини; вчать ся цінувати дружбу й любов, керувати своїми почуттями, виявляти непристойність до хамства, непристойності, вульгарності або легковажності у взаєминах, активно беруть участь у підготовці та проведенні диспутів і бесід з питань взаємин статей, підготовки молоді до сімейного життя. Обговорюють статті, книжки, кінофільми, спектаклі з даної проблематики, наслідують у житті моральний ідеал сім'ї, внутрішньосімейних стосунків.

Борються з фактами порушень правил громадського співжиття, з виявами бездуховності, цинізму, з пияцтвом та хуліганством, нетовариським ставленням до дівчини, жінки, з виявами несправедливості й черствості, кар'єризму, нечесності, дармоїдства. Створюють «Козацький прожектор», оформляють «Вікна сатири» та вітрини «Не проходите мимо». Допомагають постам і групам сприяння громадського контролю; запобігають аморальним вчинкам навколишніх, допомагають виправитися тим, хто їх допускає. З принципових позицій оцінюють негідні загальнолюдського способу життя дії та вчинки, виявляють причини та добиваються їх усунення як у шкільному й класному колективах, так і в навколишній дійсності. Проводять диспути, бесіди: «З якими труднощами зустрічаємося в житті? Як з ними боремося?», «Що допомагає та що заважає мені й моїм товаришам наслідувати принципи морального кодексу?», «Вчинки, які завдають шкоди колективу, особистості», «Чого я не хочу брати на майбутнє?», «Куріння та пияцтво—чи тільки особиста справа?» та інше. Створюють негативну громадську думку навколо випадків аморальності.

5. Козацька культура. Художньо-естетичне виховання.

Вивчають основи естетики та мистецтвознавства, переконуються в тому, що в основі мистецтва лежить наполеглива творча праця. Розширюють знання про мистецтво, його суть і роль у формуванні світогляду, про естетичні ідеали та художній смак; спостерігають за красою трудової діяльності кращих виробників, пізнають естетику праці, вчать ся красиво, натхненно працювати. Сприймаючи красу природи, праці людини, сучасної міської культури, передають свої враження в різних видах творчих робіт—малюнках, фотографіях, віршах і т. п.

Знайомляться з багатонаціональною естетичною культурою українського народу на лекціях, концертах, зустрічах з майстрами мистецтв. Слухають лекції та читають літературу про сучасне українське і зарубіжне мистецтво. Відвідують театри, музеї, картинні галереї, виставки, знайомляться з пам'ятками мистецтва. Слухають та аналізують музичні твори композиторів, виконання сучасних українських та зарубіжних музикантів, вчать ся правильно оцінювати сучасну естраду й джазову музику. Вивчають класичну й сучасну хореографію. Дивляться та обговорюють телепередачі, присвячені питанням естетики; роблять огляди книжок з мистецтвознавства, читають і обговорюють кращі твори сучасної вітчизняної та зарубіжної літератури різних жанрів; беруть участь у конкурсах пісні, музики, танцю та інших видів художньої самодіяльності. Стежать за обговоренням новинок художньої літератури на сторінках газет, журналів.

Обговорюють нові спектаклі, кінофільми, радіо й телепередачі. Вчать ся самостійно аналізувати художні твори, розбиратися в творчих методах і стилях; беруть участь в охороні та впорядкуванні парків, музейних заповідників, пам'яток культури, народної творчості. Беруть участь у фольклорних експедиціях, у пошуковій роботі, знайомляться з фондами краєзнавчих музеїв, місцевих бібліотек, архівів, приватних зібрань та колекцій.

Удосконалюють свої знання, уміння та навички в улюбленому виді художньої творчості, навчаються в мистецтвознавчих гуртках, на факультативах художнього циклу, у клубах любителів мистецтв. Пишуть твори, пов'язані з історією театру, кіно, живопису, музики, архітектури; розкривають різноманітні зв'язки різних видів мистецтв; самостійно проводять мистецтвознавчі та літературознавчі дослідження, вивчають критичну літературу.

Організують виставки репродукцій та фотографій видатних творів мистецтв, випускають класні літературні журнали, плакати, альбоми, стінні газети, присвячені окремим майстрам та художнім колективам. Проводять агітпоходи, концерти художньої самодіяльності в сільських школах.

Керують у школі художніми гуртками, організують шкільні університети культури, концерти, фестивалі та дні мистецтв, вечори дружби народів, конкурси; беруть участь у лекціях-концертах, музичних вікторинах, фестивалях. У своєму та підшефному класах, у бібліотеках організують і проводять літературно-музичні вечори, пов'язані з пам'ятними датами життя різних діячів мистецтв. Працюють екскурсоводами в місцевих та шкільних музеях, пропагують естетичні й мистецтвознавчі знання, а також художні твори у своєму та підшефному класах, у бібліотеках, ЖЕКах, на виробничих підприємствах; оволодівають мистецтвом розповіді, умінням добирати факти, працювати самостійно. Організують виставки дитячої творчості в школі й на шефському підприємстві, в ЖЕКах.

Пояснюють молодшим школярам, що красиве в людини, в її праці, побуті; допомагають художньо оформити інтер'єри, створювати альбоми, монтажі, картинні галереї. Розбивають квітники і клумби на шкільній ділянці, в мікрорайоні школи, за місцем проживання. Утверджують норми загальнолюдського етикету, проводять заняття з молодшими школярами з культури поведінки, проводять бесіди про красу праці.

Слухають лекції, доповіді про сучасне мистецтво. Самостійно аналізують ідейно-художній зміст творів. Роблять огляди книжок в галузі естетики; переглядають і обговорюють діафільми, альбоми та інші матеріали, присвячені естетиці.

Виступають на диспутах, обговореннях спектаклів, кіно- й телепередач. Беруть участь у боротьбі з міщанством та вульгарністю в побуті, у взаєминах між юнаками та дівчатами, у спілкуванні. Випускають бюлетені, газети, плакати, що висміюють вульгарні смаки та моди.

III. КУЛЬТУРА ПРЕДМЕТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

6. Природа. Екологічне виховання. 7. Праця-навчання. Трудове виховання. 8. Наука-техніка. Сприяння творчому розвитку особистості.

Вивчають державні документи, статті Конституції України про освіту і науку, про перспективи та завдання удосконалення освітнього рівня школярів, беруть участь у пропаганді основних положень цих документів серед ровесників та молодших товаришів; виступають з доповідями, лекціями, повідомленнями на тему «Розвиток творчих сил, здібностей і обдарувань людини — закон життя, гарантований Конституцією України». Проводять козацькі збори, вечори, конференції про роль наукових знань: «Наука на службі промисловості й сільського господарства», «Наука в дальшому вдосконаленні сучасного виробництва», «Шляхи, які ти вибираєш»; проводять бесіди з людьми різних професій, з викладачами вузів і технікумів, знайомляться з вимогами до рівня освітньої підготовки сучасного робітника, трудівника сільськогосподарського виробництва, абітурієнта вищих та середніх спеціальних навчальних закладів.

Обговорюють питання про значення самоосвіти, аналізують читачькі інтереси ровесників, свою працю і працю товаришів у предметних гуртках, шкільних наукових товариствах; знайомляться з науковими відкриттями видатних учених, лауреатів Державної премії України, Нобелівської премії. Слухають лекції з різних галузей науки й культури, здійснюють екскурсії в музеї, на виставки, на великі промислові та сільськогосподарські підприємства, у наукові центри, у вищі, середні спеціальні навчальні заклади, лабораторії; беруть участь у всесоюзних тижнях науки, техніки й виробництва для дітей та юнацтва, у профільних школах юних при вузах; організують конкурси робіт за предметами різних циклів. Розвивають свої здібності в різних видах творчості; беруть участь у роботі шкільних гуртків, в очно-заочних школах, наукових товариствах юних, що діють на базі наукових центрів, підприємств, дослідних станцій, вузів, позашкільних установ; організують конференції, вечори, диспути («Людина в світі знань», «Світ знань та знання про світ», «Роль знань в умовах науково-технічної, революції» і т. п.). Дивляться та обговорюють телепередачі: «Життя науки», «Книга у твоєму житті», «Очевидне — неймовірне», «Клуб кіноподорожей». Беруть участь в очних та заочних предметних олімпіадах, у вечорах запитань і відповідей, у теоретичних конференціях, різних читаннях, присвячених датам червоного календаря, видатним науковим відкриттям вітчизняних та зарубіжних учених, у творчих конкурсах на кращий реферат, доповідь, повідомлення. Організують у школі дні науки, техніки, виробництва з включенням до них лекцій, бесід, зустрічей, виставок, науково-популярних фільмів; навчаються на факультативах з різних предметів. Вивчають та пропагують досягнення української науки і техніки, літератури народів України; готують спе-

ціальні огляди в стінній пресі та випусках радіопередач, усні журнали, організують тижні й декади науки та літератури в школі.

Організують читацькі конференції для молодших школярів, беруть участь у проведенні Тижня дитячої книжки, організують огляди робіт з книжкою. Виконують обов'язки лаборантів, асистентів, бібліотекарів; створюють козацькі лекторії, готують лекції з різних проблем науки і техніки, виступають з ними перед своїми ровесниками, молодшими товаришами, шефами. Допомогають школярам підшефного класу в навчанні, організації консультацій, діляться досвідом організації самостійної роботи; проводять олімпіади для середніх та молодших класів, ведуть різні предметні й творчі гуртки; керують гуртками з виготовлення навчально-наочних посібників, організують вікторини з різних галузей знань, конкурси, олімпіади, випускають шкільні та класні рукописні журнали. Проводять диспути на теми, пов'язані з обов'язком українського школяра в навчанні: «Навчання—чи це тільки твоя особиста справа?», «Добре навчатися — це обов'язок і радість». Організують консультації для молодих робітників і колгоспників, які здобувають середню освіту без відриву від виробництва. Виконують складні групові завдання пізнавального характеру, беруть участь у підготовці та проведенні навчальних зустрічей з предмета, організують підготовку і проведення конференції, консультантів, навчального активу, звітують про виконання комсомольських доручень, пов'язаних з організацією допомоги, в навчанні.

Вивчають основи НОП та вимоги до культури розумової праці; знайомляться з тим, як працювали видатні вчені, письменники, діячі мистецтв; організують пропаганду знань про елементи наукової організації праці, проводять бесіди «Про наукову організацію розумової праці», «Про режим дня та контроль за його виконанням»; беруть участь у циклах лекцій про культуру та гігієну розумової праці. Створюють семінари «Учись учитися»; використовують стінну пресу та шкільне радіо, виставки книжок, посібників, фотомонтажів, плакатів для пропаганди способів раціональної організації робочого часу; організують та проводять заняття з молодшими школярами в гуртках «НОП учня»; готують та проводять козацькі збори з обговоренням питань наукової організації праці старшокласника; організують лекторій «Самоосвіта школяра»; проводять обмін досвідом раціональної організації пізнавальної діяльності; удосконалюють навички самостійної організації: конспектують першоджерела, складають тези доповідей, рефератів, продумують плани й послідовність етапів викладу, засоби, методи і прийоми виконання роботи, розраховують час, організовано виконують намечений план, критично аналізують та оцінюють якість виконаної роботи, порівнюють цілі й результати, застосовують логічні операції: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, конкретизацію, індуктивний та дедуктивний способи побудови міркувань, доказів та спростувань, установлюють різні види зв'язку й залежності явищ. Оволодівають основами бібліотечно-бібліографічних знань; знайомляться з публічними та науково-технічними бібліотеками; вивчають історію виникнення книжки, роль книжки в нас, за рубежом; уважно стежать за міжнародними виставками книжок, знайомляться з їх тематикою, мистецтвом і технікою оформлення, висновками журі за оцінками книжки, із зберіганням книжок, їх видачею читачам, з роботою бібліографічного відділу, читального залу, міжбібліотечного абонементу. Навчаються користуватися каталогами, бібліографічними довідниками й покажчиками, допомагають бібліотекам організовувати інформацію про літературу, яка виходить; готують анотації на новини художньої, науково-популярної літератури. Знайомляться з методами й способами найпростіших наукових досліджень, аналізують ситуації, вичленюють пізнавальні завдання, мобілізують свої знання і життєвий досвід, прагнуть самостійно знайти новий метод розв'язання, роблять висновки відповідно до нового випадку, використовують ці висновки на практиці, набувають уміння працювати з приладами, науковою літературою; виконують практичну роботу в лабораторіях згідно із завданнями вчених, виробничників; ведуть пошукову роботу в геологорозвідувальних партіях, археологічних, етнографічних, фольклорних експедиціях, а також організують діяльність кабінетів технічної творчості.

Формують громадську думку козацького й класного колективів, спрямовану на рішуче засудження безвідповідального ставлення до окремих шкільних предметів, нерегулярності й штурмівщини в навчанні, недооцінки НОП, байдужості, безвідповідальності до навчання своїх товаришів, недооцінки самостійної роботи і самоосвіти.

Вивчають Конституцію України та знайомляться з основами трудового законодавства. Вивчають основи сучасного промислового й сільськогосподарського

виробництва, принципи планування господарства. В процесі вивчення основ наук і трудового навчання набувають необхідних для праці політехнічних знань, умінь та навичок. Беруть участь у систематичній продуктивній праці на промислових та сільгоспідприємствах, навчально-дослідних господарствах, учнівських виробничих бригадах, лісництвах, у таборах праці й відпочинку, на міжшкільних та навчально-продуктивних комбінатах, у шкільних майстернях. У спільній продуктивній праці з колективами підприємств сприймають передові трудові традиції, наслідують їх у житті, показують приклад молодшим товаришам.

Знайомляться з досягненнями новітньої техніки, способами підвищення продуктивності праці, оволодівають основами НОП та загальною культурою виробництва. В навчальній процесі, в екскурсіях на промислові підприємства, в безпосередній продуктивній праці дістають уявлення про енергетичні й технічні основи сучасного виробництва, вчать технічно мислити, читати креслення та схеми. Оволодівають умінням та навичками технічного моделювання й конструювання в гуртках і секціях радіоелектроніки, автоматики й технічної кібернетики, малогабаритної техніки, картингу, авіа-, судно- й автомодельовання тощо. Читають журнали: «Юний техник», «Техника молоді», «Моделіст-конструктор», науково-популярну й технічну літературу; беруть участь у конкурсах та оглядах технічної творчості, виставках моделей. Проводять обговорення на теми: «Технічний прогрес», «Техніка майбутнього», «Три покоління ЕОМ», «Космічна техніка» та інші. Випускають шкільну стінгазету «Юний техник», проводять технічні вікторини, зустрічі й вечори.

В суспільне корисній продуктивній праці виконують Правила для учнів, додержують норм трудового законодавства для неповнолітніх, правил техніки безпеки. Керують усією суспільне корисною діяльністю учнівського колективу в школі та поза школою. Навчають молодших товаришів відповідально виконувати обов'язки в органах учнівського самоврядування, правильно ставитися до критики, підкорятися прийнятим рішенням; удосконалюють методи козацького керівництва джурами в суспільно корисній діяльності, показують особистий приклад ретельності, відповідальності й ініціативи в праці. Активно беруть участь у складанні планів діяльності органів самоврядування, в організації перевірки їх виконання та безпосереднього втілення в життя школи. Планують та здійснюють систему чергувань по школі, розподіляють пости чергових, складають графіки чергувань та стежать за їх виконанням. Беруть участь у складанні планів суспільно корисної та продуктивної праці, в розподілі завдань по класах, в оформленні необхідної документації, організації виставок, складанні звітів, підведення підсумків праці. Організують громадське змагання в праці, активно беруть участь у розробці умов та системи обліку показників. Допомагають учням УІІ-VІІІ класів організувати трудові справи, ведуть технічні гуртки в школі, очолюють роботу шкільного бюро винахідників і раціоналізаторів, беруть участь у роботі заводських клубів юних техніків, у юнацьких організаціях Всеукраїнського товариства винахідників і раціоналізаторів. Активно допомагають батькам у домашніх справах, у догляді за молодшими та в їх вихованні.

Організують у школі й на виробництві зустрічі з передовиками та новаторами, представниками масових робітничих професій. Організують збирання інформації про перспективи розвитку та потреби в кадрах різних галузей народного господарства в місті, районі. Оформляють кутки профорієнтації та виставки «Все про професії», обладнують стенди з інформацією про середні спеціальні та вищі навчальні заклади. Беруть участь у бесідах з представниками навчальних закладів різного профілю, відвідують ці заклади в «день відкритих дверей». Зміцнюють зв'язки з профтехучилищами, з козаками шефських підприємств. Разом з батьками й учителями обговорюють перспективи праці за професією, яка цікавить, навчаються тверезо оцінювати свої потреби та приводити їх у відповідність з особистими даними та об'єктивними потребами міста, району. Поглиблюють спеціальні знання, необхідні для професії, що вибирається, на факультативних заняттях відповідного профілю, перевіряють свою придатність до праці за вибраною професією, переконаються в тісному зв'язку загальноосвітніх і професійних знань. Вивчають професійні права та обов'язки у професії, що вибирається, співвідношення із загальними правами та обов'язками українських громадян.

Дбають про збереження та примноження народного добра, багатств рідної природи. Очолюють діяльність учнівських організацій у боротьбі за збереження шкільного майна, обладнання кабінетів, підручників, за краще збереження верстатів та машин,

іструменту в шкільних майстернях, у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, а також робочих місць на підприємствах. Керують роботою «зеленого» та «голубого» патрулів в охороні лісу, парків, скверів, водойм. Беруть участь у козацьких рейдах боротьби за економію матеріалів, сировини, електроенергії; складають перспективний, план упорядкування ніколи, шкільної ділянки, мікрорайону та беруть участь у його виконанні. Виявляють ініціативу в організації недільників по обладнанню дитячих та спортивних майданчиків, створенню необхідних умов для ігор, відпочинку і занять дітей. Разом з молоддю підприємств беруть участь у рейдах «Козацького прожектора». Організують зимові і літні табори праці й відпочинку, беруть участь у літній трудовій чверті, в будівництві, ремонті, оснащенні й оформленні шкільних будинків та в оформленні шкільних кабінетів, бібліотек, ремонті меблів тощо.

Активно борються з безгосподарністю, марнотратністю, з проявами безвідповідального ставлення до трудових обов'язків у школі та поза її межами. Створюють у колективі атмосферу нетерпимого ставлення до недбалості, виявляють корисливих настроїв, обивательської моралі, відкрито обговорюють подібні факти в колективі. Організують загонами джур для охорони громадського порядку за місцем проживання, допомагають дружинникам у роботі на пунктах охорони порядку. Активно беруть участь у діяльності загонів юних друзів міліції. Разом з козацькою організацією підприємства виявляють факти крадіжок, дописок, допомагають органам державного контролю боротися з цими негативними явищами.

ІУ. СОЦІАЛЬНА КУЛЬТУРА

9. Держава-нація. Громадянське виховання.

Учні ІХ—ХІ класів оволодівають основами філософської теорії, приводять у систему політичні погляди, закріплюють здобуті знання, уміння та навички в процесі різноманітної громадської роботи в козацькій організації та загально-шкільному колективі, беруть участь у розв'язанні загальнонародних завдань. Молоді козаки всіляко допомагають козацькій організації школи, педагогічному колективові розвивати в учнів глибокий інтерес до суспільно-політичних знань, підвищувати відповідальність за оволодіння суспільними дисциплінами. Старшокласники вивчають історію козацтва, традиції Українського козацтва, його історичну роль. Працюють з першоджерелами: Конституцією України, Програмою розвитку Українського козацтва, документами Генеральної канцелярії, уряду, Молодого Січі, окремими творами теоретиків козацтва, учаться їх конспектувати. Слухають лекції, проводять бесіди «Про зростання ролі козацтва в розбудові незалежної України», «Про сучасні завдання джур та молодих козаків»; організують вечори запитань та відповідей про найважливіші політичні події. Вчать застосовувати вивчені теоретичні положення для аналізу, оцінок не тільки історичних фактів, а й сучасного суспільного розвитку.

Добиваються підвищення політичної, трудової та громадської активності кожного старшокласника, глибокого засвоєння козацької теорії та практичної участі в розбудові державності, у виконанні рішень козацьких рад, створюють у колективі атмосферу принципової вимогливості до кожного козака. Вивчаючи козацьку спадщину, організують козацькі уроки, конференції за працями теоретиків козацтва, конкурси рефератів. Знайомляться з діяльністю місцевих Рад народних депутатів, профспілкових та інших громадських організацій. У період підготовки до виборів допомагають виборчим комісіям та агітаторам. Створюють козацькі лекторії та агітбригади, виступають з лекціями і концертами в школі, мікрорайоні, в підшефному підприємстві, перед батьками. Беруть участь у Всеукраїнській туристсько-краєзнавчій експедиції, у поході козаків і молоді по місцях слави козацтва. Здійснюють походи та поїздки по козацьких місцях, містах-героях, рідному краю, збагачують експозиції шкільних історичних, краєзнавчих музеїв, удосконалюють їх роботу. Організують виставки, присвячені героїчному минулому та сучасному свого краю, історії виробничих колективів, героїчному шляху козацтва. Регулярно поповнюють знання про діяльність підприємства-шефа. Беруть участь у громадсько-політичній та культурно-масовій діяльності трудового колективу. Спільно з козаками-шефами проводять уроки мужності. Козацькі читання, козацькі збори, тематичні вечори, суботники; беруть участь в урочистих засіданнях колективів-шефів, у церемоніях посвячення в робітничий клас, у мітингах та демонстраціях. Козаки-старшокласники виконують найважливіше доручення Українського козацтва — керівництво джуровою організацією. Працюють загоновими козацькими

вожатами, керівниками гуртків та секцій, клубів за місцем проживання, передають козачатам свій досвід громадсько-політичної діяльності; керують діяльністю політінформаторів, редколегій стінних газет і радіогазет, запрошують козачат на усні журнали, вечори запитань і відповідей, навчають їх організувати роботу козацьких лекторіїв, агітбригад. Готують джур до прийому в козаки: проводять заняття в гуртках «Закон козацького життя», «Наше Українське козацтво». Роз'яснюють козачатам роль Українського козацтва у житті українського суспільства, розповідають про героїчний шлях козацтва та Молодої Січі, про історичні перемоги, здобуті Українським козацтвом.

Систематично знайомляться з періодичною пресою, радіо - й телепередачами, що відображають найважливіші проблеми громадсько-політичного життя в країні та за кордоном. Своєчасно відгукуються на події, які відбуваються в світі. Оперативно організують наочну інформацію в школі; випускають інформаційні бюлетені, «блискавки», агітплакати, присвячені громадсько-політичному життю, ювілейним датам. Беруть участь у підготовці передач шкільного радіо «Світ за тиждень». Організують екстрені повідомлення про найважливіші події громадського життя, досягнення шефського підприємства, про його кращих людей. На оглядових і тематичних інформаціях обговорюють проблеми громадсько-політичного життя, оцінюють. Беруть участь у диспутах на теми: «Хто ми? Тільки майбутні будівельники чи сьогоднішні учасники?» та ін. Регулярно організують огляди журналів, щотижневиків, займаються самоосвітою, освоюють методи самостійного навчання. Проводять теоретичні конференції на козацькі теми. Виступають з повідомленнями на суспільно-політичні теми. Навчаються на факультативах із суспільних наук та в політичних гуртках. Беруть участь у оглядах творів учнів на суспільно-політичні теми. Вивчають життя й громадсько-політичну діяльність найвидатніших представників світового козацького руху. Знайомляться з рухом прихильників козацької ідеології, діяльністю організацій, які поділяють її; беруть участь у мітингах, фестивалях, акціях солідарності з козацтвом зарубіжжя. Систематично інформують товаришів та молодших школярів про роботу козацтва по розбудові державності. Проводять вечори, присвячені життю й діяльності видатних козаків, лауреатом козацьких премій. Організують роботу клубу козацької дружби, встановлюють і підтримують зв'язки з козацтвом інших країн.

Не допускають формалізму в громадській діяльності, вчать критично оцінювати її результати, регулярно контролювати виконання рішень зборів, подають конкретну допомогу товаришам у виконанні громадських доручень, запобігають помилкам та недолікам у роботі. На тематичних інформаціях, диспутах, зборах, у повсякденному спілкуванні з людьми активно використовують засвоєні громадсько-політичні знання, оцінюють факти і явища громадського життя з позицій національного козацтва, вчать розпізнавати будь-які форми, способи й методи антикозацької пропаганди, спрямованої на молодь, давати їм аргументовану відсіч.

10. Історія козацтва. Превентивне виховання.

Підтримання громадського порядку. Беруть участь у семінарських заняттях: «Конституція України про законність та охорону правопорядку», «Походження держави та права»; проводять бесіди на теми: «Держава та особа», «Громадянином бути зобов'язаний», «Про шкідливість куріння та алкоголю» і т. п. Організують бесіди на теми: «Чи все в житті стосується тебе?», «З чого починається ледар, дармоїд?» тощо. Вивчають Конституцію України, найважливіші нормативні постанови державних органів; обговорюють книжки. Проводять у школі вечори: «Право та мораль», «Наш закон», «Українська міліція», «Героїзм працівників міліції».

Стежать за публікацією найважливіших нормативних актів. Роблять огляди журналу «Людина і закон», випускають бюлетень «Ти і закон», проводять тижні, декади, місячники пропаганди основ юридичних знань, обладнують вітрини, стенди з питань права.

Беруть участь у підготовці до урочистого акту вручення паспорта учням школи. Проводять конкурси на краще знання висловів, афоризмів великих людей про честь, правдивість, повагу й додержання законів, читацькі конференції та бібліографічні огляди літератури, добирають матеріал для книжкових виставок на правові теми. Колективно переглядають та обговорюють фільми, спектаклі, телепередачі, присвячені працівникам міліції, суду, прокуратури. Знайомляться з діяльністю суду, прокуратури, міліції, відвідують

окремі показові судові процеси. Беруть на громадське збереження шкільне обладнання, навчальну літературу тощо.

Організують штаби порядку, загони (клуби) юних друзів міліції, козацькі оперативні загони, групи, проводять навчання членів загонів та груп, установлюють контакти, зв'язки з державними органами.

Допомагають добровільним народним дружинам, постам і групам сприяння громадського контролю, громадським радам та інспекціям у боротьбі з аморальними виявленнями, безгосподарністю, правопорушеннями. Беруть шефство над молодшими школярами, допомагають їм в охороні природи. Ведуть шефську роботу з педагогічно запущеними учнями.

10. ВИСНОВКИ. ЩО ДАЛІ?

„ Цілі віки наш народ витворював, вивершував, фізично, морально і духовно плекав та удосконалював своє козацтво, своє степове лицарство, свою незламну могутню вольницю, та так захопився висвяченням національного козацтва, що й не помітив, як і сам перетворився на козацьку націю! ”

Б.Сушинський.

1. Труднощі та проблеми сільської школи впливають із сучасних труднощів села: економічних, демографічних, соціальних.

2. Термінове розв'язання всіх проблем сільської школи у наш час неможливо (особливо соціально-економічних, фінансових, частково методичних), але проблеми виховного характеру ми повинні вирішувати негайно. Основне завдання сільської школи на сучасному етапі – протистояння бездуховності, руйнації національної моралі.

3. Село живе й розвивається доти, доки в ньому живе багатим духовним життям школа, тому сільська школа повинна і може стати осередком духовності, берегинєю духу села; для цього вона повинна стати відкритим навчально-виховним закладом з громадсько-державним управлінням.

4. Один з шляхів вирішення проблем сучасного виховання учнів сільської школи – національне виховання у формі козацько-лицарського (“українця можна виховати лише виховуючи українця”) та розумні ідеологізація і політизація виховного процесу (формування патріота, громадського діяча починається з його участі в дитячих і юнацьких громадських організаціях).

5. Неможливо виховати особистість тільки в школі; школа виховує разом із сім'єю, родиною, виробничим колективом, громадою.

6. У вихованні національно свідомих козака та берегині є три ступеня (етапи):

а). Родинно-дошкільне виховання козачати та лелі.

б). Родинно-шкільне виховання джури та дани.

в). Громадсько-родинне виховання козака та берегині.

7. Кожен з етапів козацько-лицарського виховання має свої особливості і проводиться:

А). Родинно-дошкільне – через роботу з батьками дошкільнят та введенням спеціальних курсів до програми дитячого садочка.

Б). Родинно-шкільне – у формі роботи школи козацько-лицарського виховання:

а). Класна робота за рахунок шкільного компоненту з основних дисциплін козацько-лицарського виховання.

б). Позакласна робота за рахунок годин гуртків, у формі Козацької республіки (одна з форм самоврядування учнівського колективу) та класних козацьких загонів.

в). Позашкільна робота у формі діяльності дитячо-юнацької організації „Молода Січ” Українського козацтва.

В). Громадсько-родинне – у формі діяльності Адамівського куріня Українського козацтва та місцевого осередка жіночої громади Українського козацтва.

8. Основна мета сучасної школи козацько-лицарського виховання – формування в родині, школі і громадському житті творчу особистість козака-лицаря, захисника рідної землі з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самосвідомістю, світоглядом і характером, високою мораллю і духовністю.

9. У період розбудови незалежної України у громадському, шкільному і родинному житті нам потрібен насамперед культ лицарства; лицарський дух не дасть нудити у духовній нищості, історичному безпам'ятстві. Тому включення потенціалу козацько-лицарської духовності у виховний процес значно полегшить формування вільної, з стійкими морально-вольовими якостями, силою духу особистості.

10. Українська козацька духовність – це історично сформована система духовних багатств лицарської верстви рідного народу, яка виробила і в своєму бутті, способу життя відобразила найвищі цінності його національної душі, філософії, характеру, світогляду, моралі, правосвідомості, естетики. Це лицарська духовність, компоненти якої розвиваються у напрямі довершеності, найглибшого відображення потреб, інтересів української нації, держави.

11. Практичний досвід стверджує, що сільська Адамівська школа козацько-лицарського виховання може (і повинна!) бути центром духовного життя, берегинею духу села, але для цього їй потрібно бути національнім, мати національно налаштовані кадри, лицарів духовності у самій школі, а в підґрунті – сформовану громадську думку та козацькі звичаї і традиції села.

Процес становлення та розвитку Адамівської школи козацько-лицарського виховання описана у багатотомнику „Адамівська Січ” (загальним об'ємом більше 5 тис. сторінок), який випускався у самодруку зовсім малим накладом (тиражем): т.І. Хроніка Адамівської школи. 1998-2001., т.ІІ. Сучасне козацько-лицарське виховання., т.ІІІ. Хроніка Адамівської школи. 2001-2002., т.ІV. Педагогічний колектив школи., т.У. Керівники Адамівської школи., т.УІ. Преса про Адамівську школу., т.УІІ. Випускники Адамівської школи., т.УІІІ. Адамівська школа сьогодні., т.ІХ. кн.1. Хроніка Адамівської школи. Січень-квітень 2003., кн.2. Хроніка Адамівської школи. Травень-листопад 2003., кн.3. Хроніка Адамівської школи. Грудень 2003., кн.4. Хроніка Адамівської школи. Грудень 2003., т.Х. Адамівська школа козацько-лицарського виховання. Теоретичні засади., т.ХІ. Адамівська Січ. Книга-рукопис., т.ХІІ. кн.1. Адамівська громада. Преса про громаду., кн.2. Адамівська громада. Постаті. Педагоги., кн.3. Адамівська громада. Постаті. Влада. Інтелігенція. Сільгосп., т.ХІІІ. Козаки. 1.Місто Білгород-Дністровський. 2.Білгород-Дністровський район. 3.Адамівський курінь., т.ХІV.кн.1. Козацьке тілодуховиховання. Підручник., кн.2. Козацьке військове мистецтво. Підручник., кн.3. Козацький Родовід. Підручник., кн.4. Психологія духовного розвитку. Підручник., кн.5. Козацькі традиції. Підручник., кн.6. Історія козацької культури. Підручник., кн.7. Козацька екологія. Підручник., кн.8. Козацьке фермерство. Економіка. Фінанси. Облік. Підручник., кн.9. Козацьке фермерство. Рослинництво. Підручник., кн.10.Козацьке фермерство. Тваринництво. Підручник., кн.11.Козацька наукова діяльність. Підручник., кн.12.Основи техніки. Підручник., кн.13.Історія українського козацтва. Підручник., кн.14.Козацька Конституція. Підручник. т.ХV. Адамівська школа козацько-лицарського виховання. Збірка. І в планах ще півтора десятка підручників, методичних посібників та ін.

А що далі? Як буде жити Адамівська Січ? Буде продовжувати працювати Адамівська школа в напрямку козацько-лицарського виховання? Чи з уходом її директора, полковника Українського козацтва Тимофєєва В.Я., козацько-лицарська ідея тихо сконає, як не раз вже було в історії нашої української школи?.. На жаль, запитань набагато більше, ніж відповідей...

ДЖЕРЕЛА ШКОЛИ КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ. ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.

I. Офіційні документи:

1. Про відродження історико-культурних та господарських традицій Українського козацтва. Указ Президента України від 4 січня 1995 року № 14 /1995.
2. Про день Українського козацтва. Указ Президента України від 7 серпня 1999 року № 966/1999.
3. Про державну підтримку козацтва. Закон України. Проект. Освіта, № 40, 18-25 серпня 1999.
4. Про Координаційну раду з питань розвитку Українського козацтва. Указ Президента України від 6 жовтня 1999 року № 1283/1999.
5. Про Національну програму відродження та розвитку Українського козацтва на 2002-2005 роки. Указ Президента України від 15 листопада 2001 року № 1092/2001. Офіційний вісник України. № 47, 2001.
6. Методичні рекомендації педагогічним колективам закладів освіти України по відродженню історико-культурних та господарських традицій Українського козацтва. Інформаційний збірник Міністерства освіти України. № 11, червень, 1995.

II. 3 історії козацької педагогіки:

1. Кононенко П. Українське козацтво: шляхи розвитку, традиції виховання молоді. Освіта, № 41, 21-28 серпня 2003.
2. Олійників О. Козацька читанка. Радянська школа. № 4, 1989.
3. Охримович А. Січковий рух в Галичині. Відродження козацько-лицарських традицій виховання молоді. Освіта, № 44, 15-22 серпня 2001.
4. Орієнтовний зміст виховання школярів. Рекомендації щодо організації системи виховної роботи загальноосвітньої школи. За ред. І.С.Мар'єнко. Київ. Радянська школа. 1982.
5. Руденко Ю. Історія козацької педагогіки. Програма для педагогічних вузів, факультетів. Освіта, № 44, 15-22 серпня 2001.
6. Сушинський Б. Лицарі Приморського степу. Одеса. 2000.
7. Ткачук В. Феномен козацької республіки. Рідна школа, № 6, 1995.
8. Цьось А. Бойовитість духу, порив до життя. Система фізичного і психофізичного виховання запорізьких козаків. Рідна школа, № 1, 1995.

III. Козацька педагогіка в системі сучасної освіти:

1. Александрова В. Наша цілісна система виховання. Досвід виховання учнів на ідеях козацької педагогіки СШ № 93 м. Києва. Освіта, № 41, 21-28 серпня 2002.
2. Алексюк А. Реабілітоване слово „лицар”. Освіта, № 34, 30 серпня 1995.
3. Біленька Г. Методичні матеріали до програми „Сучасне козацько-лицарське виховання дітей і юнацтва України”. Освіта, № 40, 18-25 серпня 1999.
4. Бурлака Я. Лицарська духовність. Освіта, № 50/51, 6 грудня 1995.
5. Галактіонова О. З Україною – в серці. Досвід виховання на козацько-лицарських традиціях у СШ № 21 м.Кіровограда. Освіта, № 44, 15-22 серпня 2001.
6. Губко О. Осередок одностудії. Козацькі клуби м.Києва. Освіта, № 21, 21-28 серпня 2002.
7. Губко О. Пропагувати козацькі ідеали. Освіта, № 44, 15-22 серпня 2001.
8. Денисенко О. І б'ють джерела у козацькій державі. Дитячо-юнацька асоціація в м.Ізмаїлі, Одеської області. Освіта, № 16, 2-9 квітня 2003.
9. Залізко В. Молоді – лицарську духовність. Виховання молоді на традиціях Українського козацтва. Освіта, № 44, 15-22 серпня 2001.
10. Каюков В. Животворящий дух козацького виховання. Освіта, № 23/24, 18-25 квітня 2001.
11. Кононенко П. Звернення до державних політичних діячів, працівників науки, культури, освіти, всієї громадськості України. Освіта, № 44, 15-22 серпня 2001.

12. Кононенко П. Козацька педагогіка в системі сучасної освіти. Директор школи, № 34, вересень, 2000.
13. Марченко Р. Дітям – історичну пам'ять, лицарську духовність. Козацько-лицарські традиції виховання у СТТТ № 9 м.Киева. Освіта, № 40, 18-25 серпня 1999.
14. Невгодовський А. Сучасна українська козацька педагогіка та українознавство. Директор школи, № 35, вересень, 2000.
15. Основи національного виховання. Концептуальні положення. Інститут системних досліджень освіти. За заг. ред. В.Г.Кузя, Ю.Д.Руденка, З.О.Сергійчук. К., Ін форм. – видав. Центр „Київ”, 1993.
16. Підлубний П. Від „козацької родини” – до козацької України. Козацькі організації. Освіта, № 41, 21-28 серпня 2002.
17. Подберезький М. Утвердження козацьких ідей на Слобожанщині. Освіта, № 41, 21-28 серпня 2002.
18. Попович А. Національні види бойових мистецтв. Освіта, № 41, 21-28 серпня 2002.
19. Потапов С. Наукові основи лицарського гарту. Освіта, № 41, 21-28 серпня 2001.
20. Програма Всеукраїнської дитячо-юнацької і молодіжної організації „Молода Січ”. Освіта, № 19/20, 31 березня – 7 квітня 1999.
21. Руденко Ю. Виховання в учнів лицарської духовності. Рідна школа, № 7, 1996.
22. Руденко Ю. Прагнуть навчатися в козацьких колегіумах. Заклик до створення козацького колегіуму. Освіта, № 41, 21-28 серпня 2002.
23. Руденко Ю. Програма Всеукраїнської дитячо-юнацької і молодіжної організації „Молода Січ”. Освіта, № 7/8, 3-10 лютого 1999; № 19/20, 31 березня – 7 квітня 1999.
24. Руденко Ю. Сучасне козацько-лицарське виховання дітей і юнацтва України. Програми для педагогічних вузів, факультетів. Освіта, № 65/66, 24 вересня – 1 жовтня 1997.
25. Руденко Ю. Українська козацька педагогіка. Відродження, пошуки, перспективи. Рідна школа, № ,1994.
26. Скрипиць М. Ростимо патріотів України. Козацька Республіка СШ № 235 м.Киева. Освіта, № 40, 18-25 серпня 1999.
27. Статут дитячої, юнацької і молодіжної організації „Молода Січ”. Освіта, № 41/42, 25 серпня – 1 вересня 1999.
28. Тимофєєв В. Школа козацько-лицарського виховання – берегиня духу села. Наша школа, № 5-6, 2000.
29. Тимофєєв В. Річ про Адамівську Січ. Білгород-Дністровський. т.1. 2001, т.2. 2002 т.3. 2003.
30. Тимофєєв В. Організація учнівського самоврядування в школі козацько-лицарського виховання. Наша школа, № 2, 2002.
31. Тимофєєв В. Адамівський курінь „Молодої Січі”. Школа козацько-лицарського виховання. Освіта, № 52, 6-13 листопада 2002.
32. Тимофєєв В. Адамівська громада. Білгород-Дністровський. тт.1,2. 2003.
33. Усатенко Т. Лицар – козак – монах – джентльмен. Освіта, № 44, 15-22 серпня 2001.

ДОДАТКИ

І. ДЕЯКІ ОФІЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ АДАМІВСЬКОЇ СІЧІ.

Доки Україна мала козацтво, доти вона була або незалежна, або автономна.

Оволодіваючи козацькою духовністю і вступаючи до лав козацтва, українці ставали славним і звияжним братством лицарів волі, чесних власників, палких патріотів і повноправних господарів рідної землі. Це був не лише волелюбний військовий орден, що постійно стояв на чатах своєї материзни і дідизни, охороняв рідну мову, культуру, духовність, етнічну територію від ворожих навал. Козаки були землеробами і хліборобами, митцями і вченими, культурними і державними діячами, тим соціальним станом, який на своїх могутніх раменах зберігав і плекав українську націю, державу. Козацтво було невечернім джерелом української еліти, яка виконувала історичну націю і державотворчу місію.

Видатні козацькі державотворчі, гетьмани, полковники, кошові отамани С.Наливайко, П.Сагайдачний, І.Сірко, І.Богун, Б.Хмельницький, І.Виговський, М.Кривоніс, І.Мазепа, П.Калнишевський завжди залишалися в національній свідомості як високі взірці відваги і звияжги, синівської любові, вірного служіння інтересам Матері-України.

Історична доля вибрала для українства найбільш адекватну його природі козацьку форму і сама в козацькому способі життя українській національній психології дала власний розвиток.

І результати, рятівні для нації, не забарилися. Високого рівня розвою набули козацька філософія, ідеологія, мораль, характер, світогляд, національна свідомість і самосвідомість. Видатні вчені, державні діячі багатьох країн світу Г.Боплан, Й.Гердер, Вольтер, Кромвель, П.Халебський, Ж.Шерер та ін., захоплювалися героїзмом і звияжгою, кмітливістю і винахідливістю, підприємливістю і витривалістю, військовою доблестю і демократичними засадами життя козаків. Іноземці часто називали Україну „Козацькою республікою”, „Країною козаків”, „Козацькою землею”, а українців – „козацькою нацією.”

Для всіх народів миру козацтво стало найбільшим символом волелюбства, незламності національного духу українців. Козацько-лицарські традиції завжди були і будуть могутньою силою, яка з'єднує весь український народ. Ідеї, цінності козацтва становлять серцевину історичної естафети наступності і спадкоємності поколінь нашого народу, є золотим фондом сучасної національної ідеології державотворення...

Увазі читача пропонуються декілька документів Адамівської Січі: модель та програму трансформації, модель самоврядування (до речі, цю неординарну модель признано однією з кращих моделей учнівського самоврядування навчальних закладів України – громадсько-політичний щотижневик „Освіта” №52 6-13 листопада 2002 р.), навчальний план школи козацько-лицарського виховання, положення про козацьке таборвання.

1. МОДЕЛЬ ТРАНСФОРМАЦІЇ АДАМІВСЬКОЇ ШКОЛИ В ШКОЛУ КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ.

Міністерство освіти і науки України.
Інститут

українознавства.

Інститут змісту і методів навчання.

Інститут удосконалення вчителів.

Головне управління освіти.

Інноваційні курси
перепідготовки
вчителів за

лицарського спеціальними
виховання, спеціальними
програмами.
Самоосвіта.

Проблеми трансформації.

Кадри.

Науковий, українознавчий

зміст.

Посібники, збірки
з українознавства,
козацько-

Методи навчання і виховання.
Переосмислення мети та
завдань навчання і виховання
громадянина.

валеології:
а) для вчителів;
б) для учнів;
в) для батьків.

Фінансування.

Державна підтримка і сприяння життєдіяльності школи козацько-лицарського виховання.

Закони, що стимулюють меценатство, спонсорство.

Правовий статус школи козацько-лицарського виховання.

Природо-екологічна, психовалеологічна освіта.

Експериментальний навчально-виховний план

Бази:

Державний стандарт освіти.

1. Географічна

Культурно-екологічний тип освіти.

(геополітичне положення України, клімат).

Інтегрування знань.

2. Біологічна, психологічна, екологічна, трудова,

Формування цілісної картини світу.

школи

Українознавство, валеологія, родинність - проблеми української національної

родинна криза

козацько-лицарського виховання.

(в природі, духовна).

Концентри лицарства. Козацькі цінності особистості.

Абсолютні, вічні.

Громадянські.

Сімейного життя.

Національні.

Творчі майстерні вчителів.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Підприємства.

Довкілля.

Культурні заклади, зарубіжні школи,

Школа козацько-лицарського виховання

установи, інші навчальні заклади.

стає духовним, культурним, освітнім центром мікрорайону.

Центр дитячої творчості.

Спілкування в полікультурному просторі.

Суб'єкт-об'єктні стосунки. Взаємодія. Співпраця.

Діти. Вчителі. Громадськість. Батьки. Меценати, друзі, спонсори, козаки.

Науково-методичне і технічне забезпечення.

Концепції, розробки, програми, навчальні машини, комп'ютери, технології, лабораторії, підручники, посібники, хрестоматії, збірки, бібліотека школи. Банк матеріалів школи козацько-лицарського виховання.

Творчі майстерні вчителів.

1. Від козацьких секретів тіловиховання – до олімпійських вершин.
  2. Козацькому роду нема переводу.
  3. Козацька наша слава не вмре, не поляже.
  4. Плекати український храм Природи.
5. Всеукраїнська толока, особиста праця – тобі, державна Україно.
  6. Науку і техніку – на службу нації, Україні.
  7. Любіть Україну, як сонце любіть.
8. Козацькими шляхами – до висот української духовності.
  9. В душі і серці кожного з нас – Соборна Україна.
  10. Рідну Україну захищай по-лицарському, до загину.

2. ПРОГРАМА ТРАНСФОРМАЦІЇ АДАМІВСЬКОЇ ШКОЛИ У ШКОЛУ КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ.

Виконавці: колектив Адамівської загальноосвітньої школи I-II ступенів Білгород-Дністровського району Одеської області.

Учасники: відділ освіти Білгород-Дністровської райдержадміністрації, Адамівська сільська рада, сільськогосподарські кооперативи: ім. Т.Г.Шевченка, „Едем”, „Фенікс”, „Промінь”.

Наукове керівництво: Одеський інститут удосконалення учителів.

Наукове консультування: Київський інститут історії козацтва.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОГРАМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Вражаючи досягнення технократичної цивілізації загрожують людству екологічним самознищенням. Однак труднощі розв'язання глобальних проблем (можливість ядерного конфлікту, забруднення біосфери тощо) зумовлені не лише рівнем технічного оснащення чи налагодження добросусідських взаємин. Основоположна проблема – спосіб світосприймання, що відображає буденні, почасти примітивні потреби, думки і дії людини технократичної цивілізації.

Маємо парадоксальне зміщення вектора основоположних проблем з техніки і технології на людину та її певним чином наповнений внутрішній світ. Сучасні мислителі переважно сходяться на тому, що в третьому тисячолітті саме людина буде в епіцентрі найскладніших, найглобальніших проблем Землі. Її догматичний практицизм у контексті широких обривів духовної досконалості, примітивність психічного життя за повноти форм і способів гуманного соціального утвердження, матеріальне і духовне споживацтво у ситуації безмежних можливостей творення добра і краси продукують той напружений простір, у якому тільки і може бути розв'язана проблема людини як особливої чотириєдності – культурного універсуму, гуманної особистості, дієвого суб'єкта і духовної індивідуальності.

Отже, щоб стабільно прогресувати у своєму розвитку, а не тільки вижити, людство має зробити істотні кроки від технократичної цивілізації до гуманістичної, від культури споживання до культури творення, від владного творіння (агресія, насильство тощо) до творення гуманного, звеличного, мудрого. Первинно – це поступ національних систем освіти, спочатку в експериментальних варіантах, а з появою належних результатів – масовий. Очевидність цього факту не підлягає сумніву: система освіти – це галузь найважливішого духовного виробництва будь-якого суспільства, що покликана готувати громадянина з певним рівнем національної свідомості, інтелектуальної і розумової зрілості, духовного творення довілля.

Саме в контексті розв'язання глобальних проблем людства, освіти, людини і створюється програма трансформації Адамівської школи в школу козацько-лицарського виховання, котра науковими засобами описує освітньо-виховний процес як культурне і духовне явище, шкільне середовище – як психогенний етнонаціональний фактор духовного еднання учасників навчального процесу, а психосоціальний розвиток особистості – як неперервне зростання її фізичного, розумового, емоційного, морального і духовного потенціалу в ході чуттєво-смыслового занурення у культуроємні пласти етнонаціонального досвіду і психоемоційне звільнення в духовних переживаннях, помислах, учинках.

ОСНОВНА ПРОБЛЕМА ТРАНСФОРМАЦІЇ

Сучасна система шкільної освіти в Україні готує громадянина-інтелектуала, тобто особу, котра володіє основами наук і здатна розв'язувати складні суспільні проблеми і завдання, послугуючись науковими підходами. Із здобуттям Україною державного суверенітету та поступовим її входженням ускладнюється місія національної освіти й, зокрема, загальноосвітньої школи. Відтепер вона має готувати ще й людину висококультурну, зорієнтовану на канонізований етнонаціональний і духовний досвід. Іншими словами, масова загальноосвітня школа має бути перетворена з науково-освітнього закладу на таку соціально-культурну інституцію, яка б готувала не тільки грамотну, а й культурну, ментально зорієнтовану і духовно розвинену особистість.

Системоутворюючим соціально-культурним чинником соціальної зрілості особи є духовність, зокрема, лицарська духовність. Складність соціально-психологічного дослідження цього феномена (універсального явища) спричинена, з одного боку, його буттєвою всезагальністю, що повно не може бути пізнана науково, з іншого – індивідуальною унікальністю форм духовності і душевних станів, які важко розпізнати, відстежити, а тим більше спрогнозувати чи спеціально відтворити. Найкраща умова для організованого плекання лицарської духовності створюються за експериментального впровадження козацько-лицарської системи виховання та навчання, квінтесенцією якої є психолого-мистецькі технології: чуттєво-естетична, установчо-мотиваційна, змістово-наукова, контрольно-рефлекторна, адаптивно-перетворювальна, системно-узагальнююча, лицарсько-духовно-естетична.

Отже, запропонована модель загальноосвітньої школи козацько-лицарського виховання покликана перетворити навчально-виховний процес з інформаційно-пізнавального факту на соціально-культурне явище високого духовного насичення. Вона науково проектується за психодідактичними схемами розливної міксуб'єктної взаємодії і здійснюється за методами і техніками режисерського мистецтва. Тоді етносоціальний і загальнолюдський досвід, зосереджуючись у ідеях, законах, категоріях, кодексах, переконаннях тощо постає в кожному учню як власна драма пошуку істини, ідеалу, гармонії.

Основна проблема Програми полягає у тому, щоб за допомогою фундаментального соціально-психологічного дійства домогтися відповідності між науковим обґрунтуванням проблеми розвитку духовної, ментально зорієнтованої освіти і наслідками його практичного втілення в життя сучасної загальноосвітньої школи. Звідси, власне, й визначення об'єкта, предмета, завдань, гіпотези і загальної методології Програми.

ПРИЗНАЧЕННЯ ПРОГРАМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Науково спроектувати інноваційну модель національної загальноосвітньої школи (у формі школи козацько-лицарського виховання), яка б характеризувалася перевагою:

1. Духовних і гуманістичних цілей та завдань над технократичними, антиприродними, примітивно практичними.
2. Соціально-культурного і мистецького змісту над науково-технічним.
3. Динамічно відкритих форм козацько-лицарського виховання та навчання над статичними і закритими, також і традиційними уроками.
4. Психолого-мистецьких інваріантних технологій і методів виховання та навчання над пояснювально-ілюстративними та розвивально-декларативними.
5. Об'єктно-психологічних і критеріально-змістовних систем оцінювання над суб'єктно-емпіричними, догматично-вишковими.

Пропонована Програма трансформації покликана комплексно спроектувати ментально зорієнтовану, гуманістичну школу козацько-лицарського виховання, яка б повно реалізувала національні інтереси в галузі освіти, системи державотворення та готувала духовно розвинену особистість.

ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ ШКОЛИ КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Особистість лицаря – мета школи козацько-лицарського виховання. Плекати мудрого і волелюбного громадянина незалежної України з національною самосвідомістю, гуманними цінностями, культурою мислення і перспективами духовного самовдосконалення.

ЗАВДАННЯ ШКОЛИ КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Центруються на особистості вчителя і учня, якій повною мірою притаманні:

1. Національна самосвідомість як родовідна причетність особи до ментальної непересічності етносу.
2. Гуманістична спрямованість і позитивне сприймання природи людини, її психосоціального розвитку та життєвідчуження.
3. Культура поведінки як моральний імператив (кодекс) вчинку, еталонне нормотворення та морально-етична діяльність.
4. Духовне життя як прогресуючий внутрішній розвиток, усезростаюча віра, добродійна любов і життєдіяльне самотворення.
5. Ментальна мудрість як буттєве синергічне поєднання особистістю кращого національного досвіду, розумінневих здібностей, моральної виваженості і духовно-естетичної досконалості.

ОБ'ЄКТ ПРОГРАМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Експериментальне моделювання духовно збагаченого, ментально зорієнтованого соціально-культурного простору школи козацько-лицарського виховання як саморозвивальної освітньо-виховної інституції.

ПРЕДМЕТ ПРОГРАМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Психомистецькі технології і методи духовно-лицарського єднання вчителя та учня як активних носіїв соціально-культурного досвіду, що внутрішньо досягається кожним у ході оволодіння навчальними курсами для школи козацько-лицарського виховання та навчання.

ЗАВДАННЯ ПРОГРАМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

1. Загальнонауковий (міждисциплінарний) аспект: створити та соціально адаптувати концепцію відродження національної школи козацько-лицарського виховання.
2. Філософський аспект: дослідити історичні типи освітництва та обґрунтувати методологічну модель наукового проектування соціальнокультурного простору школи.
3. Соціологічний аспект: обґрунтувати та експериментально дослідити теорію лицарсько зорієнтованої освітньої діяльності особистості-професіонала – вчителя, учня, психолога, соціолога тощо.
4. Психологічний аспект: виявити, обґрунтувати й експериментально впровадити систему психомистецьких технік духовного єднання вчителів і учнів школи.

НОВИЗНА ПРОГРАМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Уперше науково (концептуально і методологічно) проектується нова освітньо-виховна система життєдіяльності загальноосвітньої школи козацько-лицарського виховання, що професійно зорганізовує духовно збагачений, ментально зорієнтований соціально-культурний простір школи, стрижнем якого є психомистецькі технології і методи козацького духовного єднання.

ТЕОРЕТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРОГРАМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Засобами теоретичного аналізу і міжнаукової рефлексії обґрунтовуються:

1. Концепція відродження національної школи козацько-лицарського виховання.
2. Теорія життєстверджуючої освітньої духовної діяльності.
3. Інноваційні козацько-лицарські технології шкільної освіти.
4. Система психомистецьких технік козацького духовного єднання особистостей.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРОГРАМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Адамівська школа козацько-лицарського виховання як саморозвивальний духовно збагачений освітньо-виховний заклад інноваційного типу має стати наочним зразком нової національної школи, що вказуватиме один з вірогідних шляхів входження України до європейського соціально-культурного простору.

СТРОКИ ВИКОНАННЯ ПРОГРАМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Початок – 1998 рік, закінчення – 2009 рік.

ЕТАПИ:

I. Підготовчий – 1998 - 1999 роки.

1. Розробка і затвердження програми трансформації Адамівської школи у школу козацько-лицарського виховання.
2. Розробка посібника „Філософія козацько-лицарського виховання в школі. Концептуальні засади.”
3. Розробка моделі трансформації Адамівської школи в школу козацько-лицарського виховання.
4. Навчальні тренінги, групове та індивідуальне консультування адміністрації та вчителів школи з проблем теорії і практики козацько-лицарської системи навчання в школі цього типу.

II. Концептуально-проектно-діагностичний – 2000 – 2001 роки.

1. Комплексна діагностика розумового та особистісного розвитку вчителів і учнів школи.
2. Написання Концепції школи нової генерації – української національної школи козацько-лицарського виховання.
3. Розробка Положення про школу козацько-лицарського виховання.
4. Розробка Статуту школи козацько-лицарського виховання.
5. Розробка Навчального плану школи козацько-лицарського виховання.
6. Розробка орієнтовного переліку курсів (студій) школи козацько-лицарського виховання.
7. Розробка навчальних програм за напрямками школи козацько-лицарського виховання.
8. Розробка Положення про класний козацький загін.
9. Розробка Положення про Козацьку республіку – Конституцію Козацької республіки (самоврядування).
10. Розробка Статуту Адамівського курія дитячо-юнацької організації Українського козацтва „Молода Січ”.
11. Розробка структури та посадових обов'язків осіб керівного складу „Молодої Січі”, Козацької республіки, класного козацького загону.
12. Розробка Програми розвитку козацати, Моделі випускника школи.

III. Організаційно-прогнозуючий – 2002 – 2003 роки.

1. Цілісне впровадження системної диференціації та індивідуалізації навчання. Підготовка посібника „Форми, методи, прийоми козацько-лицарського виховання”.
2. Впровадження інноваційної козацько-лицарської організації навчально-виховного процесу в школі козацько-лицарського виховання (розклад навчальних занять, граф-схеми навчальних курсів тощо).
3. Підготовка учителями школи авторських варіантів граф-схем навчальних курсів та наукових проєктів змістовного модуля.

4. Відбір та апробація системи психодіагностичних методик, за якими визначається моральний потенціал особистості вчителя і учнів школи.
5. Експериментальне впровадження козацько-лицарської системи виховання та навчання.
6. Реалізація програми дистанційної підготовки педагога як психолога і дослідника на базі Адамівської школи.
7. Створення авторських варіантів дидактичних модулів з основних навчальних предметів для школи козацько-лицарського виховання.
8. Написання психолого-мистецької моделі школи козацько-лицарського виховання.
9. Написання методологічної моделі школи козацько-лицарського виховання.
10. Розробка та апробація вчителями школи варіантів проблемно-модульних програм з основних предметів школи козацько-лицарського виховання.
11. Розробка Моделі життєдіяльності школи козацько-лицарського виховання.
12. Розробка експериментального навчального плану школи козацько-лицарського виховання.
13. Комплексне психолого-педагогічне вивчення особистості вчителя й учня.
14. Практичне оволодіння вчителями психолого-мистецькими технологіями духовного єднання вчителів і учнів, щонайперше на духовно-естетичному рівні.
15. Підготовка та апробація учителями школи пробних варіантів сценаріїв занять з курсів козацько-лицарського виховання та навчання..
16. Впровадження спецкурсу „Психологія лицарського розвитку” з 1-го по 9-й класи.

IV. Розвивально-формувальний – 2004 – 2007 роки.

1. Цілісне впровадження козацько-лицарської системи виховання як послідовності духовно зорієнтованих, психомистецьких технологій і методик.
2. Моніторинг рівня духовного розвитку учнів різних вікових категорій.
3. Розробка та реалізація програми поглиблення лицарської духовності педагога.
4. Організація змістовної роботи мережі студії національно-культурного центру „Оберіг”.
5. Повноцінний розвиток духовного потенціалу школярів через ментально спроектований, естетично насичений соціально-культурний простір школи.
6. Наукова і практична експертиза вдосконалення граф-схем і наукових проєктів навчальних курсів для школи козацько-лицарського виховання.
7. Підготовка та апробація навчальних сценаріїв як докладного опису психомистецьких технологій.
8. Розробка та експериментальне вдосконалення учителями школи розвивальних міні-підручників.
9. Підготовка та апробація пробних програм самореалізації особистості учня на основі навчальних курсів.
10. Кадрове, матеріально-технічне, організаційно-технологічне і психолого-дидактичне забезпечення фундаментальної соціально-психологічної Програми трансформації Адамівської школи в школу козацько-лицарського виховання.
11. Систематичне відстеження ефективності психомистецьких технологій за критеріями духовної вартості (значення, цінність, рівень тощо).
12. Мобілізація соціально-культурних та психологічних чинників оптимізації духовного взаємозбагачення учасників навчального процесу.

У. Результативно-узагальнюючий – 2008 – 2009 роки.

1. Науково-фактуальний, статистичний і якісний аналіз результатів фундаментального соціально-психологічного експерименту – школа козацько-лицарського виховання.
2. Порівняльна характеристика версії системи козацько-лицарського виховання та навчання з версіями традиційного та експериментального навчання і виховання.
3. Науково-практична акредитація ментально перевіреної, духовно збагаченої системи освітньо-виховної роботи Адамівської школи козацько-лицарського виховання та вироблення рекомендацій щодо її масового впровадження у шкільну практику.
4. Теоретично-методологічний аналіз результатів виконання Програми трансформації Адамівської школи у школу козацько-лицарського виховання, системна оцінка її наукового і практичного значення та оформлення здобутих результатів у вигляді наукових звітів і методичних рекомендацій (посібники, підручники, програми, статті, доповіді, тези).
5. Розробка нової, науково і практично досконалої Програми продовження трансформації Адамівської школи в школу козацько-лицарського виховання, що започаткує наступний етап фундаментального соціально-психологічного розвитку особистості козачати.

КРИТЕРІЇ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ВИКОНАННЯ ПРОГРАМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

1. Духовна особистість козацати як універсум, суб'єкт та індивідуальність з чітко сформованими гуманістичними орієнтаціями, національною самосвідомістю, культурою мислення і ментальною мудрістю.
2. Духовне єднання учасників освітнього процесу в ході неперервної розвивальної взаємодії, яка організується за принципом наступності під час проходження учнями навчальних курсів.
3. Соціальна ефективність і духовна ємність психолого-мистецьких технологій і методик, які організуються за психомистецькими технологіями цілісного козацько-лицарського виховного процесу.
4. Самореалізація особистістю фізичного, розумового, емоційного, морального і духовного потенціалу в ході неперервної розвивальної взаємодії із соціально-культурним довкіллям школи.
5. Ідеї, принципи та умови ефективного впровадження козацько-лицарської виховної системи.
6. Зміст, структури і характеристика духовно зорієнтованого, високорозвивального соціально-культурного простору школи козацько-лицарського виховання.
7. Рівні і психологічні засоби духовного розвитку особистості, перспективи її духовного самовдосконалення і самоактуалізації.

ПОЗИТИВНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

1. Висока національна свідомість і самосвідомість, патріотизм і відданість ідеалам українського державотворення, демократичного суспільства, етнонаціональна злагода.
2. Ефективність моделі школи козацько-лицарського виховання щодо розумового, соціального і духовного зростання учнів та реалізація їхнього емоційного, нормотворчого і ціннісно-естетичного потенціалу.
3. Висока результативність науково спроектованого соціально-культурного простору школи щодо духовного розвитку і етнонаціонального збагачення ментального досвіду вчителів та учнів.
4. Очевидний конструктивний вплив системи козацько-лицарського виховання на психосоціальний і духовний розвиток особистості, її національну самосвідомість, культурне зростання та навчальну успішність.
5. Ефективна реалізація духовно-ментального потенціалу експериментального освітнього процесу в благодатному емоційно-психологічному полі їхнього культурного життя.
6. Позитивне сприйняття соціально-культурним оточенням інноваційних, психолого-дидактичних та організаційних змін у школі козацько-лицарського виховання.
7. Неперехідне значення у духовному розвитку школярів системи творчих студій шкільного національно-культурного центру „Оберіг”.
8. Інтенсифікація процесів духовного єднання учасників освітнього процесу, що виявляється у повазі, довірі, взаємодопомозі, щирих взаєминах між педагогами і школярами.
9. Віра, національна самосвідомість, благодатна любов, соціальна творчість і ментальна мудрість – основні риси духовно розвиненої особистості – випускника Адамівської школи козацько-лицарського виховання.

МОЖЛИВИЙ НЕГАТИВНИЙ ПРОГНОЗ

1. Незначний загальнокультурний і духовний розвиток учителів і учнів школи козацько-лицарського виховання наприкінці трансформації порівнянно з вихідними даними її констатуючої частини або з результатами діяльності масових загальноосвітніх шкіл.
2. Істотне розходження між теоретико-прикладними здобутками фундаментальної соціально-психологічної практики і соціально-культурним та професійно-пошуковим досвідом роботи педагогічного колективу школи козацько-лицарського виховання.
3. Не відстежені важливі експериментальні умови (щонайперше соціально-психологічні та організаційно-технологічні), що робить неможливим досягнення високих результатів експериментальної роботи.
4. Не створені об'єктивні (валідні, надійні тощо) методи соціальної і психологічної діагностики змін у духовній сфері особистості, не відстежена динамічна картина психосоціального і духовного зростання особистості вчителів і учнів школи.
5. Пересічний рівень методологічної або психологічної культури основних виконавців Програми трансформації.
6. Нестача сприятливих управлінських, фінансових, психологічних умов для виконання Програми трансформації у повному обсязі.

3. МОДЕЛЬ САМОВРЯДУВАННЯ АДАМІВСЬКОЇ ШКОЛИ КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ.

**За допомогою тільки школи неможливо побудувати світ,
Але побудувати світ без допомоги школи теж неможливо...**

Учніське самоврядування – це здійснюване самими школярами управління справами своїх колективів. У школі воно охоплює всі первинні, проміжні та загальношкільні учнівські колективи, товариства, клуби, інші об'єднання учнів.

Самоврядування учнів – це форма демократичної побудови життя учнівського колективу, яка передбачає:

- широку участь учнівських самодіяльних організацій та їхніх виборних органів в управлінні найважливішими питаннями своєї життєдіяльності з урахуванням інтересів учнів різних вікових груп;
- формування високих моральних якостей, інтелектуальних та організаторських здібностей;
- удосконалення практичних умінь та навичок у процесі колективного визначення важливих цілей із подальшою їх реалізацією.

Самоврядування – дієвий спосіб поєднання теорії та практики у вихованні громадянина демократичного суспільства, своєрідна практична частина громадянської освіти та виховання. Учні на практиці засвоюють свої права та обов'язки.

В Адамівській школі козацько-лицарського виховання Білгород-Дністровського району Одеської області вже декілька років функціонує модель учнівського самоврядування, яка базується на традиціях лицарської верстви українського народу (козацтва).

Спостерегаючи розвиток сучасного українського суспільства (зокрема, нашої Адамівської територіальної громади – я 6 років проробив сільським головою), бачу, що відбувається „звужування” держави – громада все більше перебирає на себе її функції; громадяни все частіше спільно вирішують проблеми, не звертаючись по допомогу до державних органів. Це пов'язано із загальною тенденцією до автономізації регіонів – переходу від державного до державно-громадського управління.

Ефективність нової схеми державно-громадського управління буде визначатись рівнем громадянської культури всіх членів суспільства і тому (у теперішніх складних умовах державотворення) школа повинна йти попереду політиків, керуючись принципом пріоритету прав особистості над інтересами суспільства і держави, гуманізму, свободи, демократії, громадянського миру, національної злагоди, надаючи дитині, підлітку, юнаку (юній) ще в школі навичок громадського самоврядування, виховуючи лідера XXI століття, людину, яка б змогла приймати, виконувати доленосні рішення в житті громади, регіону, держави і відповідати за них.

Проблема визначення універсального типу самоврядування, який забезпечував би позитивний результат, хвилює педагогів давно – в педагогіці спостерігалось немало спроб зробити самоврядування схожим на якісно працюючий механізм (ми пам'ятаємо учнівські комітети часів радянського періоду), але історія розвитку педагогіки учнівського самоврядування доводить, що і зараз ми не наблизились до цього ідеалу, не змогли створити ідеальний механізм під назвою „учнівське самоврядування”. Це свідчить не про безсилля науки в дослідженні природи людини або не про недостатність пошуків у педагогічній практиці: в різних країнах було і зараз є десятки тисяч ентузіастів в організації учнівського самоврядування. І все ж психолого-педагогічна наука і передова новаторська практика не змогли зробити учнівський орган самоврядування школи певним „штучним інструментом”.

Що ж заважає знаходженню ідеального механізму? Розмаїтість, багатоваріантність, неоднозначність. Розмаїття цілей та завдань самоврядування, елементу змісту та видів форм моделей. Багатоваріантність умов і засобів управління. Неоднозначність прояву закономірностей самоврядування в залежності від індивідуальних особливостей дітей і багатьох інших факторів.

Презентація моделей самоврядування на обласному методичному зборі педагогів та учнівських лідерів „Лідер XXI століття”(Одеса, 2002) за підсумками обласного етапу Всеукраїнського конкурсу на кращу модель учнівського самоврядування показала, як по-різному організують та проводять роботу з учнівського самоврядування кращі школи Одещини: у кожній свій стиль роботи, темп і ритм, власні методи й прийоми, певні психолого-педагогічні здобутки.

Роблю висновок, що в практиці виховання лідера немає єдиного ідеального підходу, а є велике розмаїття ідей щодо організації цієї роботи. А головна ідея – ідея багатоваріантності моделей учнівського самоврядування (і взагалі організації навчально-виховного процесу!) отримує все більше визнання у школах області.

Згідно із Конституцією України. Законами України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, „Про позашкільну освіту”, Положенням „Про загальноосвітній навчальний заклад”, „Про педагогічну раду середнього загальноосвітнього навчально-виховного закладу”, „Про раду школи”, „Про піклувальну раду школи”, Статутом Адамівської школи козацько-лицарського виховання, - у нас функціонує модель державно-громадського управління школою, яка базується на дотриманні прав та обов'язків всіх суб'єктів навчально-виховного процесу: учнів, учителів, батьків, громадськості. Однією із складових частин його є учнівське самоврядування у формі Козацької отаманської республіки.

Вищим органом учнівського самоврядування Адамівської школи козацько-лицарського виховання є Коло Джур та Дан (загальні збори учнів 5-9 класів), яке збирається не рідше 2-х разів на навчальний рік: у травні та у вересні.

На Колі Джур та Дан заслуховується звіт про роботу Ради Джур та Дан, обирається новий склад Ради Джур та Дан (травень) та затверджується план роботи Ради Джур та Дан (вересень). Новий склад Ради Джур та Дан оновлюється не менш як на третину її членів і обирається терміном на один навчальний рік.

Рада Джур та Дан обирається у кількості 15 осіб (Головного Отамана Ради Джур та Дан, Головної Берегині Ради Джур та Дан, Писаря Ради Джур та Дан та 12 отаманів-берегинь паланок-секторів роботи). Рада Джур та Дан працює за 4 циклами напрямків роботи (всього напрямків роботи – 10).

У школі козацько-лицарського виховання – козацьке учнівське самоврядування, але з гарантуванням дотримання всіх прав берегині. Тому у школі є Узгоджувальна Рада Джур та Дан (у випадку розбіжностей і поглядях на якусь проблему між Джурами та Данами), яка складається з Ради Отаманів загонів та Ради Дан-Берегинь загонів. Отаманів та Берегинь обирають на класних зборах Джур та Дан терміном на один навчальний рік.

До Узгоджувальної Ради Джур та Дан на правах співголів Ради входять Головний Отаман Ради Джур та Дан та Головна Берегиня Ради Джур та Дан.

Узгоджувальна Рада Джур та Дан разом із Писарем Ради Джур та Дан складає Координаційну Раду цікавих справ.

З числа молодих козаків 9 класу обирається Суд козацької честі терміном на один навчальний рік у складі: Судді, Радника, Писаря. Лелі, Дани, Берегині не підсудні Суду козацької честі.

Крім Отаманів та Берегинь класні збори Джур та Дан обирають терміном на один рік (із обов'язковим піврічним звітом про роботу у можливості переобрання) писаря, хорунжого, бунчужного, товмача, скарбничого та інших посадових осіб керівного складу класного козацького загону.

Ця модель учнівського самоврядування працює у школі козацько-лицарського виховання з 1998 року і на практиці довела спроможність виховання національної самосвідомості, громадянської активності, формування освіченої творчої особистості козачати, становлення його фізичного і морального здоров'я.

Нещодавно в школі відбулося традиційне козацьке таборування. Фіналісти таборування продемонстрували чудеса сили та спритності, інтелекту та дотепності.

Спостерігаю за розпалом свята і сягаю думками наперед: треба мати, розвивати й зміцнювати дитячу організацію в школі – вона підмурок колективної виховної роботи, бо наш педагогічний корабель накренило у бік індивідуалізації навчання та виховання і цей крен призвів до того, що багато школярів відмовляються від шкільної „індивідуально спільності” на користь неформальних, а іноді й злочинних угруповань та об'єднань, які не надають особистості всі можливості для самовираження і психологічного комфорту, але здебільшого підлітки не покидають їх, а, навпаки, цінують досить високо.

Відмовившись від виховання в колективі та через колектив, ми практично відмовились від виховання взагалі: це показує досвід наших пострадянських шкіл – виникнення спотворених стосунків, злочинність, сексуальна розбещеність, самотність особистості – і як результат – введення у школах варті з охорони порядку (молодих в уніформі), яка здебільшого цей порядок не може навести, бо причини безпорядку не зовнішні, а внутрішні – губляться традиції організації життя дітей у колективі – самоврядування, гласність, свідомий порядок, дисципліна, самообслуговування. Відомо: не може бути успішним виховання громадянина-господаря своєї країни, якщо дитина, підліток не набуватиме у ці роки досвіду відповідальності за виконання певних функцій в організації життя класу, школи, сільської громади.

Нашу школу почали звинувачувати у мілітаризації системи виховання. Так, у нас є однострій, прапор, марширування, салютування, загопи, командири-отамани. Але це має вигляд гри, що спирається на вікові особливості підлітків, прагнення до романтики. Це форма нашої організації, яка ґрунтується на історичному досвіді українського народу, а зміст – виховання патріота, громадянина.

Наша виховна система (козацька педагогіка) спирається на владу спільності як джерело впливу на особистість; взаємодопомога, відчуття іншого, підкорення спільно обраним законам, вимогам – все це зумовлює великий позитивний вплив на особистість у процесі формування нашої Адамівської Січі – братства козачат. Що антигуманного в таких принципах життя нашого колективу: ніхто не має права образити іншого, бо дістане відсіч від усього дитячого гурту; ніхто не може порушити закони життя класу, школи, йому цього не дозволять; стриманість, ввічливість, повага до старших; міра в одязі, відповідальність за виконання своїх обов'язків?!

Нещодавно чув я розмову двох офіцерів-відставників: у нашому Білгород-Дністровському гарнізоні відновлюються офіцерське зібрання, офіцерський суд честі; фундаментальне поняття честі вводиться в практику виховання офіцерського корпусу армії України, - мене, офіцера запасу, це дуже радує!

Тому і ми, педагоги, не повинні відмовлятися при вихованні школярів від понять „учнівська честь”, „гідність”, „совість”.

Дивлячись на перебіг таборування, на злагоджені колективні дії команди фіналістів, я розумію – ми на вірному шляху!

Один з принципів, за якими будеться школа козацько-лицарського виховання – принцип ідеалізації – виховання козачат на позитивних прикладах, формування в молоді ідеалів – одних із найважливіших компонентів духовності як кожної особистості, так і всього народу.

Цей принцип, я вважаю, має непересічний характер, бо у п'ятому числі 2001 року газети „Завуч” є інформація для роздуму „Моральні орієнтири молодих”, де автори спробували з'ясувати домінуючі інтереси українських школярів. З багатьох було поставлено і традиційне запитання учням, щоб вивити їхні ціннісні орієнтації: хто твій улюблений герой? Є над чим замислитись, читаючи відповіді на це запитання: два-три „героя” з іноземних серіалів і „не знаю”.

Так, нема ідеальних людей і не можна з будь-кого робити ідеала для молоді, але можна говорити про орієнтацію на моральні принципи: відданість ідеї Івана Мазепи, любов до Батьківщини Тараса Шевченка, відвага і честь Івана Сірка.

Ми за основу принципу ідеалізації вибрали ідеал лицаря – високошляхетної, духовно багатой, морально чистої, мужньої людини. Такими лицарями української культури, науки і духовності були Я.Мудрий, В.Мономах, Т.Шевченко, М.Драгоманов, Б.Грінченко, С.Русова, В.Вернадський, М.Грушевський.

В школі оформлено стенди з історії козацтва, життя куріно Адамівської школи, козацькі загонові куточки. Ведеться фотолітопис козацький, невеликим накладом друкується шкільна газета „Річ про Адамівську Січ”.

Не зайве буде додати, що ми користуємось у цій справі цілковитою підтримкою батьків та громадськості: на території Адамівської громади мешкає більше 80-ти козаків Українського козацтва.

Велику підтримку у справі козацько-лицарського виховання ми відчуваємо з боку керівників сільгосп підприємств – М.І.Бурлая, В.М.Вронського, Г.Ф.Даниленко, В.О.Козубенко (кооперативи „Промінь”, „Едем”, ім. Т.Г.Шевченка, „Фенікс”), Адамівського сільського голови А.М.Коноваленка, депутатів сільради Н.В.Старченко, Н.І.Харченко, депутата райради С.С.Тимофєєвої.

У нас прекрасний педагогічний колектив: завуч Лавриненко П.М., класні керівники Вронська В.М., Катющева Т.В., Піштіган О.А., Граждан К.М., Галицька Н.П., учителі Солов'єнко О.Л., Буравицька Р.М., Тимофєєва С.В., Малькова М.С., педагог-організатор Грищенко В.Н., учителі молодших класів Лавриненко Л.М., Корженко І.І., Лавриненко І.П., Золотовська Т.М., Подолько А.М., Воронова Д.М., Козубенко Т.І., Скригулець Н.Г. – вони багато зробили, щоб за такий короткий термін так багато було зроблено в школі з питань козацько-лицарського виховання.

Екіпувати козачат односторонь нам допоміг паланковий отаман полковник Українського козацтва Городецький Л.Г.

Оздобила курінний та загонові прапори майстриня Худа М.Т.

Не цураються роботи з козачатами курінний Маринеску М.К., сотник Редько А.І., хорунжі Козаченко О.А., Білоус В.І.

У 1998 році, поспілкувавшись з нашими джурами та данами на Великій Раді Українського козацтва, Генеральний писар Тарас Чухліб сказав нам:

- Ваші діти ще зовсім „сирі...”

„Сирі” були не тільки діти, „сирі” були й ми – педагоги. Ці роки ми росли разом з „Молодою Січчю”.

Не завжди працю педагога цінують сьогодні: як правило, позитивні наслідки її проявляються через багато років, але скажемо словами Поета:

„Ми не лукавили з тобою.

Ми просто йшли. У нас нема

Зерна неправди за собою...”

Спостерігаючи позитивні результати роботи з козацько-лицарського виховання:

- зростання національної свідомості, патріотизму, відданості ідеалам українського державотворення, демократичного суспільства, етнопатриотичної злагоди всіх учасників виховного процесу (а це – учні, учителі, батьки, громадськість; в селі мешкають представники 9 національностей: українці, росіяни, болгары, молдовани, румуни, гагаузи, калмики, черкесяни, кеябеїці – і конфліктів на національному ґрунті не спостерігається;

- інтенсифікацію процесів духовного єднання учасників виховного процесу, що виявляється у повазі, довірі, взаємодопомозі, щирих взаєминах між педагогами і школярами, педагогами і батьками, мешканцями громади (у школі і на території громади вже декілька років нема правопорушень – а це духовний вплив школи на село; у школі покращала успішність – її якісний показник складає – у 1998 році – 55%, у 1999 році – 53%, у 2000 році – 56%, у 2001 році – 55% - найвищий у районі серед загальноосвітніх закладів І-ІІ ступенів;

- зростання ролі колективу учасників навчально-виховного процесу як саморегулюючої системи (як директору школи мені доволі часто не дають можливості проявити свій „управлінський талант” – задумаєш якусь адміністративну ініціативу, прийдеш до школи – дивись, а проблема вже вирішена, і вирішив її або рядовий учитель, або хтось із учнівського активу, або хтось із батьків; вимагаєш пояснення від ініціаторів, а вони кажуть: „Та навіщо вас турбувати. Ми це можемо і самі вирішити...”;

- позитивне сприйняття соціально-культурним оточенням інноваційних психолого-дидактичних та організаційних змін у школі козацько-лицарського виховання – я роблю висновок, що Адамівська школа козацько-лицарського виховання є центром духовного життя, берегинєю козацького духу села, і для цього у неї є усі необхідні складові: вона національна, має національно налаштовані кадри, лицарів духовності у самій школі, оригінальну систему учнівського самоврядування, яка базується на традиціях лицарської верстви рідного народу, а в підґрунті – сформовану громадську думку та козацькі звичаї і традиції села.

Функції керівного складу та паланок Ради Джур та Дан Адамівської школи козацько-лицарського виховання.

1. Головний Отаман Ради Джур та Дан – головує на засіданнях Ради Джур та Дан, головує на засіданнях Ради Отаманів загонів, співголоує з Головною Берегинєю Ради Джур та Дан на засіданнях Узгоджувальної Ради, в проміжках між засіданнями Ради Джур та Дан керує діяльністю по самоврядуванню учнів.

2. Головна Берегиня Ради Джур та Дан – заступниця Головного Отамана Ради Джур та Дан – головує на засіданнях Ради Дан (Берегинь) загонів, співголоує з Головним Отаманом Ради Джур та Дан на засіданнях Узгоджувальної Ради.

3. Писар Ради Джур та Дан – веде документацію Ради Джур та Дан та відповідає за накопичення Скарбу Ідей.

4. Паланка здоров'я та спорту (профільні загони ЮІР, ДЮП, футбольна та баскетбольна секції, туристський гурток, гурток народних ігор та забав, факультатив „Козацьке тіло виховання”). Плекає у кожного козака міцне здоров'я, загартовує тіло і дух, формує уміння перемогти на спортивних іграх. Формує культуру поведінки, норм моралі, контролює навчання в профільних загонах, розучує рухливі ігри та проводить з них змагання, дні козацьких забав, змагань та оглядів.

5. Паланка героїко-патріотичного виховання (гурток „Пам'ять”, гурток козацьких бойових мистецтв, факультатив „Козацька військова справа”). Формує уміння захищати рідну мову, культуру, землю, досліджує і практично відроджує військово-спортивне мистецтво козаків: верхової їзди, стрільби з лука, володіння списом, шаблею, подолання природних перешкод, кермування човном під веслами та вітрилами, різних видів боротьби та протиборств, козацького багатоборства.

6. Паланка національного відродження (клуб „Берегиня”: фольклорно-етнографічна секція, секція декоративно-прикладного мистецтва, літературно-фольклорна секція, факультатив „Козацька культура”). Продовжуючи патріотичні традиції, звичаї прашурів-козаків, навчає кожного молодого козака та козачку палко і ніжно, самовіддано любити свою калинову, вишневу країну, по-синівському послужити їй корисними справами. Виховує в юних козаків родинні цінності, повагу до свого роду, бажання примножити його славу Добром, Правдою, Красою. Збирає і записує унікальні народні обряди, відроджує їх, популяризує пісенну народну творчість, виховує інтерес до народних ремесел, розвиває трудові і художні навички, знайоме з технікою виготовлення предметів українського побуту. Вивчає фольклор рідного села, краю, формує високу мовну культуру. Організовує дослідження кожним юних та молодим козаком, класними загонами славної історії українського козацтва, вивчення героїчного життя, подвижницької діяльності гетьманів, отаманів, керівників повстань. Допомагає виконати козачатам конкретну програму вивчення козацького визвольного руху, козацького краєзнавства, туризму та екскурсій козацькими шляхами, пошук козацьких могил та цвинтарів, їх упорядкування, встановлення пам'ятних знаків, вивчення молоддю козацьких родовідів під гаслом „Шукай, козак, свій родовід!”

7. Паланка організації дозвіль (драматичний гурток, дискотека). Організовує змістовне дозвілля через колективні творчі справи, відзначає народні традиційні свята, знайоме та пропагує драматичну та літературну творчість. На культурно-історичних традиціях козацтва формує високу мораль, силу волі і духу підлітків і юнаків, допомагає їм оволодіти основами української козацької філософії, ідеології, психології, національного характеру і світогляду. Допомагає відроджувати козацькі мистецькі традиції: гуртового співу, танцю, дотепного влучного слова, художньої вишивки. Допомагає вивчати і застосувати на практиці козацькі знання: народної медицини, астрономії, агрономії, метеорології, кулінарії. Проводить роботу, спрямовану на те, щоб кожен учень – член козацького осередка займався самопізнанням і саморегулюванням, самовдосконаленням, розвивав свої інтелектуальні здібності і можливості, пізнавав сутність й особливості козацької ідеології (філософії, світогляду, моралі, етики, естетики, характеру, правосвідомості).

8. Паланка зарубіжних зв'язків (гурток знавців іноземної мови). Налагоджує зв'язки із зарубіжними школярами. Проводить роботу з вивчення культури та життя держав ближнього та далекого зарубіжжя.

9. Паланка роботи з молодшими школярами (гуртки „Умілі руки”, „Юний художник”, клуб „Чомучок”). Організовує позаурочну діяльність молодших школярів, надає шефську допомогу, залучає молодших школярів до спільної роботи з впровадження козацько-лицарського виховання.

10. Паланка трудової діяльності та охорони середовища (гурток екологів, ремонтна бригада, навчально-виробнича бригада, тимчасові трудові об'єднання). Проводить активну діяльність з охорони довкілля, збереженню шкільного майна, проведення трудових операцій. Формує в козачат любов до рідної природи, готовність і уміння берегти і примножувати її багатства, красу. Вивчає екологічне становище в регіоні. Засобами козацької педагогіки формує якості господаря рідної землі, державну позицію та інтереси українського власника, який чесною і самовідданою працею нарощуватиме матеріальні блага, духовні цінності рідного народу, гармонійно поєднуватиме особисті і загальнонаціональні інтереси. Допомагає пізнати і дослідити, а також відродити традиції козаків як мудрих хліборобів, умілих орачів, господарів землі; прилучає козачат до організації і ведення госпрозрахункових трудових об'єднань, малих підприємств, асоціацій. Допомагає відроджувати ремесла і промисли: бондарство, гончарство, бджільництво, ковальство.

11. Паланка навчально-пізнавальної діяльності (МАН, предметні гуртки, групи консультантів з предметів, пости взаємодопомоги). Організує взаємодопомогу в навчанні, консультаційну допомогу з предметів, контролює відвідування уроків, проводить предметні тижні, місячники, олімпіади, конкурси. Роботу спрямовує на пізнання козачатами законів розвитку науки, формує любов до науково-пізнавальних процесів, допомагає вивчати сучасні види техніки і технології, організувати особисту і спільну творчу діяльність (радіозв'язок, телерадіоконструювання, телерадіомоделізм, авіамоделізм, автомобільна та тракторна справа, радіомодельовання).

12. Паланка інформації (шкільна газета, фотогазета, газета-календар, шкільний часопис, прес-бюлетень, рекламний вісник). Інформує учнів, батьків, вчителів, громадськість про всі події, що відбуваються в школі.

13. Паланка дисципліни та порядку (пости чистоти та бережливості, штаб „Живи, книго!“). Формує навички здорового способу життя, контролює дотримання санітарно-гігієнічних норм, виховує бережливе ставлення до хліба, збереження книг.

14. Паланка соціального захисту (загони милосердя). Піклується про ветеранів війни, одиноких, пристарілих, шефствує над могилами полеглих воїнів, допомагає дітям з малозабезпечених сімей.

15. Історико-краєзнавча паланка (рада „Шевченківської світлиці“, рада музею „Рідне село“, історико-краєзнавчий гурток, факультатив „Історія козацтва“). Допомагає глибоко пізнавати історію українського козацтва, досягнуті ним національні пріоритети – ідейні, політичні, наукові, культурні і державотворчі. Поширює знання серед козачат про козацький національний визвольний рух, про заслуги козаків у боротьбі з чужоземними загарбниками, допомагає вивчати історичні документи, історичні праці про героїку козаччини, художні твори.

15. Суд Козацької Честі. Розробляє законодавчі документи (статут, закони, конституцію тощо). Слідкує за їх виконанням. Розглядає порушення прийнятих законодавчих актів, різні конфлікти.

17. Координаційна Рада Цікавих Справ. Організує проведення колективних творчих справ.

18. У паланках працюють отаман (берегиня), творчі групи, особи – організатори та інструктори.

Функціональні обов'язки керівного складу класних козацьких загонів Адамівської школи козацько-лицарського виховання.

1. Отаман – здійснює загальне керівництво загonom.

2. Писар – веде канцелярію і разом з отаманом здійснює заходи щодо діяльності загону. Це - головний розпорядник, адміністратор і координатор діяльності загону.

3. Обозний – відає господарством та природозахисною діяльністю загону.

4. Скарбник – відає фінансами загону.

5. Осаул – стежить за поведінкою джур козацьких та молодих козаків, за виконанням заходів військово-патріотичного виховання та вишколу козачат, джур козацьких і молодих козаків з питань традиційних козацьких військових умінь та єдинокорств.

6. Хорунжий – головний прапороносець, відає козацькими стягами й хоругвами, крім того відповідає за фізичне виховання козачат, джур козацьких та молодих козаків.

7. Бунчужний – завідує козацькими клейнодами – бунчуками, пірначами тощо. Відповідає за культурно-мистецьку діяльність та виховну роботу в загоні.

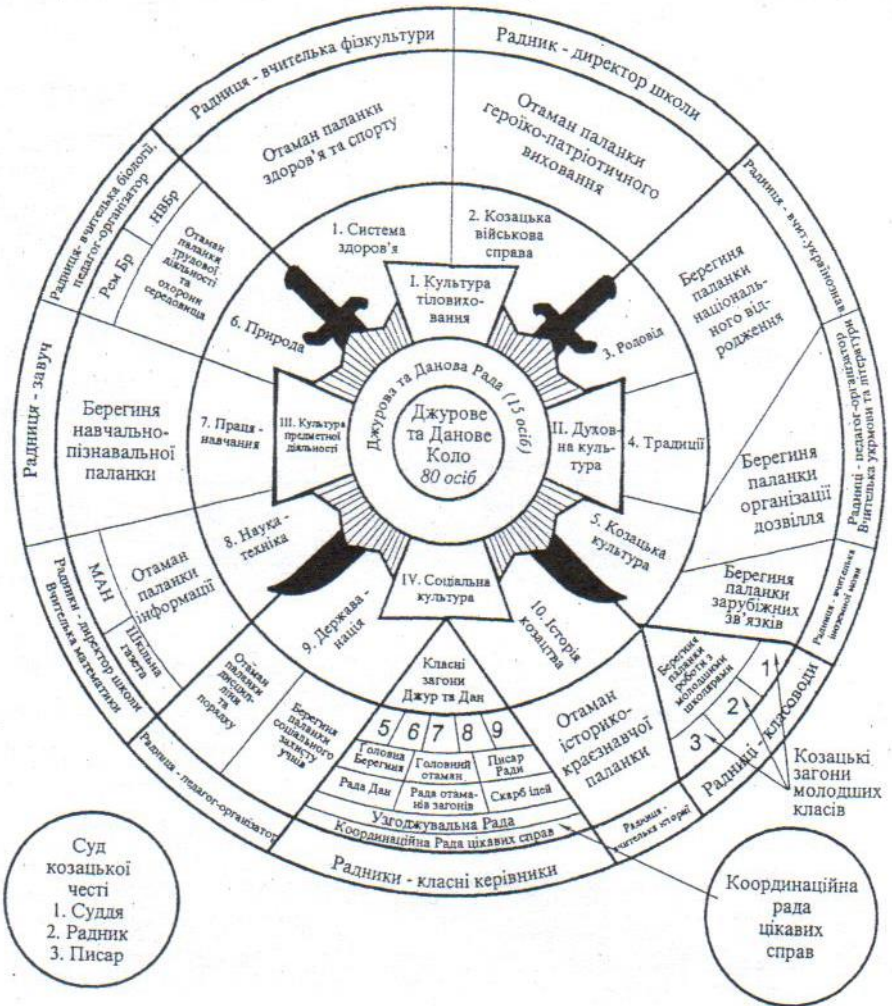
8. Суддя – очолює суд козацької честі. Цей суд розбирає спірні питання, проступки джур козацьких, молодих козаків, неправильні дії загону та окремих його представників. Суд керується лише принципами лицарського кодексу козаків та Статутом.

9. Довбуш – завідує загонними літаврами, якими скликає товариство на Ради, Круг.

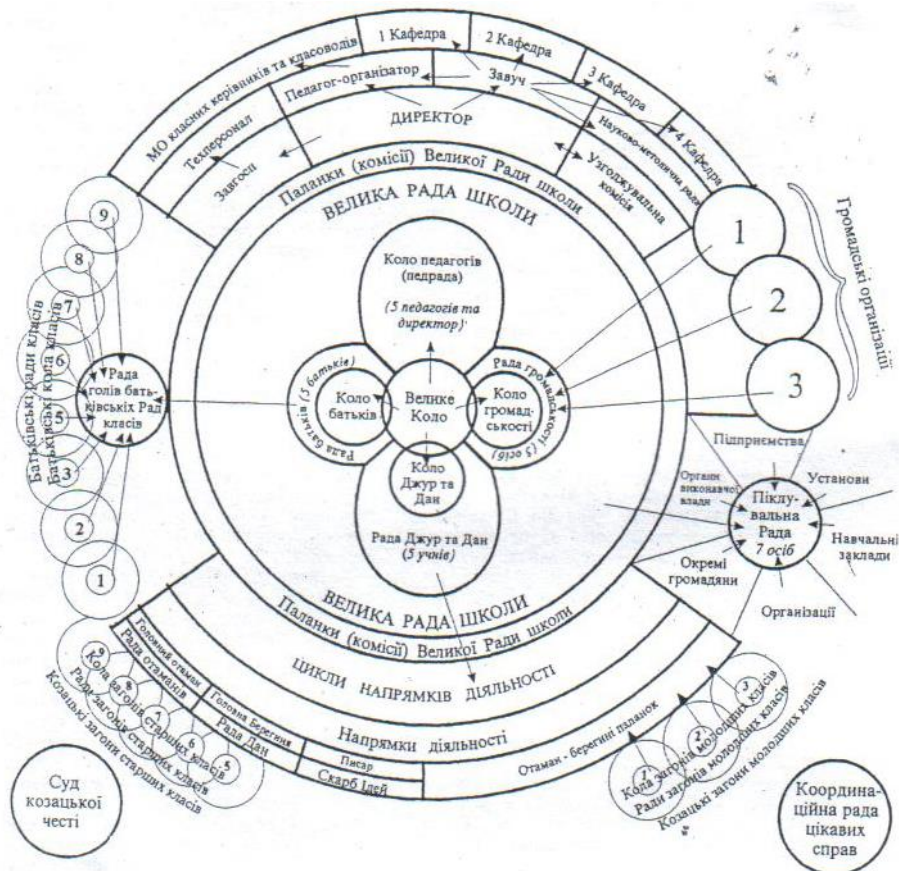
10. Товмач – перекладач, знає іноземні мови.

11. Шафар – під час походів заготовляє провіант. Він ключник, економ, домоправитель.

СТРУКТУРА УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ АДАМІВСЬКОЇ ШКОЛИ
КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ

ЗАГАЛЬНА СТРУКТУРА ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКОГО УПРАВЛІННЯ АДАМІВСЬКОЮ ШКОЛОЮ КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ

4. НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН АДАМІВСЬКОЇ ШКОЛИ КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ.

Навчальний план школи козацько-лицарського виховання розроблено з урахуванням вимог Закону про освіту та основних положень Державної національної програми „Освіта”. Він є перехідним для поступового трансформування загальноосвітньої школи у школу козацько-лицарського виховання, поступового приведення змісту навчально-виховного процесу у відповідність із сучасними суспільними і особистими потребами. Навчальний план створює передумови для здобуття повноцінної освіти всіма козацатами з урахуванням державних вимог, регіонально-національних особливостей, місцевих запитів та потреб особистостей. Цьому сприяє виділення у змісті освіти двох компонентів: державного і шкільного.

Державний компонент має забезпечити соціально необхідний для кожного козацати обсяг і рівень знань, умінь і навичок (державний стандарт загальної середньої освіти) і відповідає змісту державного компонента загальноосвітньої школи, на базі якої функціонує школа козацько-лицарського виховання.

Шкільний компонент складається з курсів за вибором і факультативів, додаткових занять і консультацій (індивідуальних та групових) та гурткових занять, перелік яких затверджує Велика рада школи. Шкільний компонент знаходиться в повному її розпорядженні і реалізується для задоволення потреб дітей в організації компенсуючих і розвиваючих занять, посиленні окремих предметів (зокрема, козацько-лицарського напрямлення), введення нових курсів, поглибленого вивчення предметів, занять учнів за індивідуальними програмами тощо.

При потребі, за наявності вільних годин, замість одного виду занять шкільного компонента (наприклад, курси за вибором) можна проводити інші (консультації тощо). Мінімальна наповнюваність груп для факультативних занять і курсів за вибором – 5 учнів. При потребі можуть створюватись міжкласні та міжшкільні факультативи і курси за вибором учнів. За рішенням місцевих рад депутатів факультативи і групи для вивчення курсів за вибором можуть комплектуватися незалежно від наявної кількості учнів. Додаткові заняття і консультації в межах виділених годин проводяться з групою учнів з будь-якою наповнюваністю або з окремими учнями.

Перелік курсів (студій) школи козацько-лицарського виховання.

I. Культура тілового виховання: 1.Історія спорту. 2.Основи медичних знань. 3.Аутотренінг. 4.Гімнастика. 5.Ритміка. 6.Валеологія. 7.Загартування. 8.Козацьке військово мистецтво. 9.Початкова військова підготовка. 10.Фізична культура. 11.Туризм. 12.Основи козацького тілового виховання.

II. Духовна культура: 1.Історія української козацької культури. 2.Українознавство. 3.Християнська етика і моральне здоров'я. 4.Мистецтвознавство. 5.Культура та побут населення України. 6.Музика. 7.Дизайн і архітектура. 8.Хореографія. 9.Мистецтво театру і кіно. 10.Риторика і ораторське мистецтво. 11.Історія мистецтва. 12.Поетика. 13.Основи художньої культури. 14.Вітчизняна і світова культура. 15.Музика і хореографія. 16.Художнє читання. 17.Етнографія і фольклор України. 18.Етика і естетика. 19.Художні промисли. 20.Історія античної культури. 21.Зарубіжна література. 22.Народознавство. 23.Археологія. 24.Історія релігій. 25.Вступ до філософії. 26.Основи філософії. 27.Краєзнавство (Мій рідний край). 28.Хата моя, біла хата (Побут). 29.Рідна мати моя, ти ночей не доспала (Пісні моєї мами). 30.Ой у лузі червона калина (Озеленення української садиби). 31.І на тим рушничковій (Жіноча майстерність). 32.До глибин народної медицини. 33.Старослов'янська мова. 34.Латинська мова. 35.Старогрецька мова. 36.Санскрит. 37.Іноземні мови (німецька, англійська, французька, іспанська, італійська, румунська). 38.Слов'янські мови (польська, чеська, словацька, російська, білоруська, болгарська, сербська, македонська).

III. Культура предметної діяльності: 1.Історія математики, фізики, техніки, біології, хімії, астрономії. 2.Прикладна математика. 3.Логіка. 4.Основи екології. 5.Біотехнологія. 6.Генетика. 7.Технічне креслення. 8.Нові інформаційні технології. 9.Математичне моделювання. 10.Астрономія. 11.Фізика та космонавтика. 12.Астрофізика. 13.Топологія. 14.Електротехніка і радіоелектроніка. 15.Статистика. 16.Програмування. 17.Аудіо і відеотехніка. 18.Людинознавство. 19.Життя рослин. 20.Біосфера і людина. 21.Основи екологічних знань. 22.Населення світу і демографічні проблеми. 23.Науково-технічна творчість. 24.Мікропроцесорна техніка. 25.Електротехніка. 26.Ергономіка. 27.Соціальна психологія. 28.Менеджмент. 29.Основи сучасного виробництва. 30.Інформатика й управління. 31.Основи раціоналізаторства, винахідництва та патентознавства. 32.Основи творчої діяльності. 33.Основи техніки. 34.Обчислювальна техніка. 35.Трудове навчання. 36.Фотосправа. 37.Початки підприємництва. 38.Основи сучасного фермерського господарства. 39.Тваринництво і основи підприємництва. 40.Рослинництво і основи підприємництва. 41.Основи підприємницької діяльності. 42.Бджолярство. 43.Раціональне природокористування. 44.Флористика та фітодизайн. 45.Декоративне квітництво.

IV. Соціальна культура: 1.Культура мовлення. 2.Стілістика рідної мови. 3.Машинопис і стенографія. 4.Електронне редагування. 5.Культура суспільних відносин. 6.Психологія спілкування. 7.Правознавство. 8.Основи психології та педагогіки. 9.Проблеми сучасності. 10.Історія і сучасність. 11.Основи етики і моралі. 12.Людина і суспільство. 13.Політологія. 14.Психологія. 15.Основи соціології. 16.Історія українського козацтва.

**Навчальний план школи козацько-лицарського виховання. Варіативна частина.
Цикли і напрямки.**

Цикли предметів	Напрямки	Девіз напрямка (основна ідея)
I КУЛЬТУРА ТІЛОВИХОВАННЯ	1 Система здоров'я	Від козацьких секретів здоров'я, тіловиховання – до олімпійських вершин.
	2 Козацька військова справа	Рідну Україну захищай по-лицарському, до загину.
	3 Родовід	Козацькому роду нема переводу.
II ДУХОВНА КУЛЬТУРА	4 Традиції	Любіть Україну, як сонце любіть.
	5 Козацька культура	Козацькими шляхами – до висот української духовності.
	6 Природа	Плекати український храм природи.
III КУЛЬТУРА ПРЕДМЕТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	7 Праця – навчання	Всеукраїнська толока, особиста праця – тобі. Державна Україна.
	8 Наука – техніка	Науку і техніку – на службу нації, Україні.
	9 Держава – нація	В душі і серці кожного із нас – Соборна Україна.
IV СОЦІАЛЬНА КУЛЬТУРА	10 Історія козацтва	Козацька наша слава не вмере, не поляже.

**Навчальний план школи козацько-лицарського виховання. Варіативна частина.
Шкільний компонент та гуртки.**

Напрямки	Класи	Козачата та Лелі		Джури та Дани				Молоді Козаки та Березині			
		1	2 3 4	5	6 7 8	9	10 11 12				
1 Система здоров'я		Діюча програма з фізичної культури. Система козацького тіловиховання. Авторська програма.									
2 Козацька військова справа		Діюча програма з валеології.									
3 Родовід		Козацьке військо мистецтво. Діюча програма з ДПЮ. Авторська програма.									
4 Традиції		Вивчення свого родоводу та видатних Козацьких родів. Авторська програма.									
5 Козацька культура		Діючі програми факультативів, курсів за вибором та гуртків з мистецтва, культури та ін. Українська козацька культура. Авторська програма.									
6 Природа		Діючі програми факультативів, курсів за вибором, гуртків з природничих дисциплін та авторські спецкурси.									
7 Праця – навчання		Діючі програми факультативів, курсів за вибором, гуртків з предметної діяльності, в тому числі й козацьких промислів.									
8 Наука – техніка		Олімпіади та інтелектуальні змагання. Авторські спецкурси. Робота МАН.									
9 Держава – нація		Діючі програми факультативів, курсів за вибором, гуртків з технічної творчості.									
10 Історія козацтва		Вивчення козацької Конституції. Авторська програма. Діюча програма з правознавства. Історія козацтва. Авторська програма.									

5. ПОЛОЖЕННЯ ПРО КОЗАЦЬКЕ ТАБОРУВАННЯ.

(Розробила Н.П.Галицька)

Козацьке таборування проводиться як підсумок чергового етапу фізкультурно-спортивної роботи в школі з метою плекання у кожних юних козака та козачки міцного здоров'я, загартування тіла й духу, формування уміння перемагати на спортивних змаганнях.

Козацьке таборування проводиться чотири рази на рік: осіннє – до 14 жовтня, зимове – до 15 березня, весняне – до районного туристського зльоту – до 25 травня, літнє – у липні-серпні – до 15 серпня. Проводиться таборування за такою програмою:

I. Осіннє: 1. Конкурс емблем та девізів, конкурс козацької пісні. 2. Спортивна частина (естафета „Пластуни” - виконується у нитковому коридорі висотою 70 сантиметрів із дзвониками; конкурс „Сильна рука” - змагання з армреслінгу; конкурс „Перетягування канату” - змагаються команди почергово; підтягування у висі та у висі лежачи - перемогу одержує команда з найбільшою сумарною кількістю підтягувань; заключна „Велика естафета” - біг 5:60 метрів, заключний етап біжать отамани команд. 3. Конкурс „Козацький куліш” - враховується правильне обладнання вогнища, запалювання багаття на швидкість, оцінка за козацький обід. 4. Через 2-3 дні після таборування – конкурс козацьких листків.

II. Зимове: 1. На початку грудня – спортивно-інтелектуальний конкурс „А ну-мо, хлопці-козакі!” Гурти готують назви, девізи, емблеми. Змагання включає завдання історичного характеру – вікторина, козацькі кросворди, знання козацької лексики. Музикальний конкурс перевіряє знання та вміння виконувати козацькі пісні. Спортивні змагання: армреслінг, підтягування у висі, згинання та розгинання рук у упорі на підлозі, присідання з молодшими козачатами на плечах, стрибки зі скакалкою. 2. Грудень – лютий, як випаде достатній сніг – випускний клас буде і захищає снігове містечко, а вся школа – штурмує його. За снарядами слугують сніжки. 3. Через 2-3 дні після таборування – конкурс козацьких листків. 4. Козацький КВК.

III. Весняне: 1. Конкурс емблем і девізів, конкурс козацької пісні. 2. Спортивна частина: естафета „Пластуни”; конкурс „Сильна рука”; підтягування у висі та у висі лежачи; біг 60 метрів; розкладання та складання спортивного намету; знання рослин свого краю; медицина (перша допомога); розпалювання багаття на швидкість; складання рюкзака; „Велика естафета”. 3. „Козацький куліш”. 4. Через 2-3 дні після таборування – конкурс козацьких листків.

IV. Літнє: 1. Таборування проходить як багатоденний велопохід. Група туристів проходить веломаршрутом на Курортне (містечко на березі Чорного моря в Білгород-Дністровському районі Одеської області) і там розбиває наметове містечко. Тут козачата живуть 3-4 доби: навчаються плавати, пірнати, вправляються в основних туристських навичках, вчать варити їжу та ін. 2. Кожен день проводяться конкурси: змагання з плавання та пірнання; змагання на знання козацької лексики та козацьких пісень і танців; змагання на знання козацьких оповідок, гуморесок та ін.; спортивні змагання: армреслінг, підтягування у висі, згинання та розгинання рук у упорі та ін. 3. Через 2-3 дні після таборування – конкурс козацьких листків.

У. У серпні-вересні підводяться підсумки таборування за рік і нагородження кращих козачат за цими підсумками.

II. ПРЕСА ПРО АДАМІВСЬКУ ШКОЛУ КОЗАЦЬКО-ЛИЦАРСЬКОГО ВИХОВАННЯ.

В царині виховання молоді важливо інформувати вчителів, вихователів про здобутки педагогічних колективів. Цьому сприяють статті як у педагогічній, так і громадсько-політичній пресі, зокрема, статті, що висвітлюють досвід педагогічного колективу Адамівської загальноосвітньої школи в царині козацько-лицарського виховання. Запропонована підбірка статей дасть змогу уважному читачеві зануритися у вір подій в Адамівській школі на початку ХХІ століття. Про Адамівську школу козацько-лицарського виховання писали:

газета „Советское Приднестровье” (Білгород-Дністровський) : №12 15.02.2000, №24 28.03.2000, №34 05.05.2000, №40 23.05.2000, №42 02.06.2000, №50 29.06.2000, №59 31.07.2000, №63 14.08.2000, №67 28.08.2000, №68 31.08.2000, №72 14.09.2000, №84 26.10.2000, №89 13.11.2000, №94 30.11.2000, №06 22.01.2001, №09 01.02.2001, №17 01.03.2001, №21 15.03.2001, №24 26.03.2001, №44 11.06.2001, №49 28.06.2001, №56 26.07.2001, №57 30.07.2001, №75 04.10.2001, №84 05.11.2001, №08 31.01.2002, №12 14.02.2002, №36 16.05.2002, №38 23.05.2002, №42 06.06.2002, №54 18.07.2002, №77 07.10.2002, №101 13.08.2003, №103 15.08.2003, №104 16.08.2003, №106 20.08.2003, №115 02.09.2003, №165 11.11.2003.

газета Будьте с нами” (Білгород-Дністровський): №35 23.08.2001, №36 30.08.2001.

газета „Одеські вісті” (Одеса): №93 23.05.2000, №95 27.05.2000.

газета „Чорноморські новини” (Одеса): №44 08.07.2000, №52 23.08.2000, №03 11.01.2001, №35 24.05.2001, №55 16.08.2001, №74 09.10.2003, №78 23.10.2003.

газета „Сільська школа” (Київ): №05 20.09.2000.

журнал „Наша школа” (Одеса): №4 – 2000, №5-6 – 2000, №1 – 2002, №2 – 2002, №2 – 2003.

III. ШКІЛЬНА ГАЗЕТА ПРО АДАМІВСЬКУ СІЧ.

Козача, Леля, Джура, Дана, Джура та Дана, Берегиня, Козак, Річ про Адамівську Січ.

Загальновідомо, що поглиблення і примноження козацько-лицарських традицій в сучасних умовах сприятиме нарощенню зусиль державотворчого спрямування, піднесенню духовності як кожної особистості зокрема, так і всього народу, суспільства в цілому.

Ми, вчителі України, покликані вести широку просвітницьку роботу серед населення з проблем історії, культури, мистецтва, військової справи, державницької діяльності козацтва, прагнути по-козацькому, по-лицарському виховувати підростаюче покоління. На це нас орієнтують Укази Президента України, нормативні документи Міністерства освіти і науки.

В пониззі Дністра (зокрема, це – територія нашої громади) значна маса козаків з'явилася в 1709-1710 рр., під час відступу мазепинської еміграційної хвилі. Це були ті козаки, що відступили з-під Полтави і дійшли разом з Мазепою до Бендер, а згодом почали розселятися по землях між Дністром і Дунаєм. Ця „мазепинська” хвиля накопилася на колонізаційну хвилю, викликану зруйнуванням у 1709 р. російськими військами Чортомлицької Січі.

Ще одна хвиля докотилася до Придністров'я вже після руйнації в 1775 р., за наказом Катерини II, Нової Січі.

Чимало січовиків, селян-утікачів та прихильників Мазепи добувалися до буджацьких степів окремими групами. Особливо посилювався цей процес з 1778 р. по тому, як уряд Османської імперії ухвалив досить мудре, толерантне щодо свого одвічного ворога – українського козацтва, рішення: дозволити йому заснувати Січ у пониззі Дністра, в районі Кучургана, а паланки – між Акерманом і Бендерами. У 1828-1869 рр. козаки Акерманської паланки входили до складу Дунайського (з 1856 р. Новоросійського) війська. Згодом більшість війська було переселено на Кубань, але частина козаків залишилась (у нас це родини Гречків, Козаченків, Могили, Громошенко).

На початку 90-х рр. групою ентузіастів з козацьких родів було відтворено Білгород-Дністровську (Акерманську) козацьку паланку, яка сьогодні складається з 7 курінів; один з курінів – наш – Адамівський. Проживаючи у громаді, яка має давні козацькі традиції, ми не могли ці традиції не залучити до виховного процесу...

Процес становлення та розвитку Адамівської школи козацько-лицарського виховання (з квітня 1998 року і по т.ч.) зафіксовано у шкільній газеті.

У 1998-2001 рр. газета випускалася у вигляді білч-інформації „Леля”, „Козача”, „Джура”, „Дана”, „Джура та Дана”, „Берегиня”, „Козак”. Всього вийшло 45 номерів.

На сторінках газети друкувався теоретичний матеріал – зокрема, спроба концепції, положення про школу такого типу, статут школи козацько-лицарського виховання.

Велася хроніка школи та Адамівського куріня Українського козацтва – описувалися події шкільного життя, Адамівської „Молодої Січі”, Адамівського куріня Українського козацтва, Білгород-Дністровської паланки Українського козацтва (міжрайонового товариства козаків Буджаку).

З квітня 2001 року почала виходити газета „Річ про Адамівську Січ”. Ідею про випуск шкільної газети висказали учитель історії нашої школи Буравицька Раїса Миколаївна і учениця 9 класу Верховецька Олеся.

Було об'явлено конкурс на крашу назву шкільної газети. Його виграв учень 9 класу Скригулець Дмитро. Він запропонував назвати газету „Річ про Адамівську Січ”.

Поступово газета становиться друкованим органом всієї Адамівської громади: тут друкуються матеріали з життя громади, з життя людей, які тут мешкають...

Річ про Адамівську Січ

Орган
Адамівської школи
козацько-лицарського
виховання

№1
КВІТЕНЬ
2001

Козаку найперше –
воля!
Козаку найперше –
честь!

Відмінники навчання дана Катюшева Катя та джура Скригулець Діма.

IV. ФОТО.

Педагогічний колектив Адамівської школи козацько-лицарського виховання.

Хлопці-козаки. Отамани загонів джур.

Урок історії Українського козацтва.

Перший випуск Адамівської школи козацько-лицарського виховання.

Рада отаманів загонів джур.

Почесна варта.

Вступ. Адамівська школа козацько-лицарського виховання. (3)

I. Передумови утворення Адамівської школи козацько-лицарського виховання. Козацтво Задністров'я. Історична інтерлюдія. (6)

Вступ. 1.Козацькі організації Задністров'я початку 90-х рр. XX століття. 2.Козацькі організації Задністров'я середини 90-х рр. XX століття. 3.Козацькі організації Задністров'я кінця XX століття. 4.Козацькі організації Задністров'я початку XXI століття.

II. Козацька педагогіка й сучасна освіта. Педагогічні роздуми. (14)

Вступ. Козацькі навчальні заклади Задністров'я: 1.Білгород-Дністровське педагогічне училище. 2.Миколаївсько-Новоросійська школа. 3.Старокозацька школа. 4.Випаснянська №1 школа. 5.Вигінська школа. 6.Долинівська школа. 7.Турлацька школа. 8.Адамівська школа. 9.Тузлівський навчально-виховний комплекс. Духовне виховання. Нові умови життєдіяльності школи козацько-лицарського виховання.

III. Адамівська загальноосвітня школа I-II ступенів. Історичний нарис. Керівники. (24)

Вступ. Школо, шукай керівника! 1.Період зміни лідерів та пріоритетів розвитку. Директори – Нікул Л.О., Комарницький О.С., Голік Ф.К., Волков В.І. Завуч – Шмалько М.П. 2.Період відносної стабілізації. Директори – Скибенко О.П., Бітюцька М.О., Бражник М.І. Завучі – Тимошенко З.В., Москаленко А.П., Гребенюк С.П., Якубська Р.М., Шмалько М.П. 3.Період пошуку лиця школи. Директори – Шкодовський О.В., Солов'єнко О.Л. Завучі – Шмалько М.П., Тимофєєва С.С., Лисенко О.Г. 4.Період реформ. Директори – Граждан К.М., Тимофєєв В.Я. Завучі – Мащенко В.П., Катющев Є.М., Тимофєєв В.Я. 5.Період стабілізації. Директор – Тимофєєва С.С. Завуч – Лавриненко П.М. 6.Період школи козацько-лицарського виховання. Директор – Тимофєєв В.Я. Завучі – Катющева Т.В., Лавриненко П.М.

IV. Адамівська школа козацько-лицарського виховання. Педагогічний колектив. (37)

Вступ. Педагоги. Тимофєєв В.Я., Лавриненко П.М., Гриценко В.Н., Буравицька Р.М., Малькова М.С., Солов'єнко О.Л., Тимофєєва С.С., Граждан К.М., Галицька Н.П., Катющева Т.В., Вронська В.М., Піштіган О.А., Тимофєєва С.В., Лавриненко Л.М., Корженко І.І., Золотовська Т.М., Подолько А.М., Воронова Д.М., Лавриненко І.П., Козубенко Т.І., Скригулець Н.Г.

V. Адамівська школа козацько-лицарського виховання – гуманістична основа становлення особистості, берегиня духу села. Теоретичні засади. (42)

1. Актуальність проблеми. 2. Провідна ідея. 3. Мета. 4. Основні завдання. 5. Наукові основи. 6. Новизна. 7. Структура та діяльність (компоненти-положення, принципи). 8. Напрямки, форми, методи, прийоми роботи з козацько-лицарського виховання. 9. Види діяльності й форми занять з козацько-лицарського виховання школярів. 10. Висновки. Що далі?

Джерела школи козацько-лицарського виховання. Використана література. (87)

Додатки (89):

I. Деякі офіційні документи Адамівської Січі.

Модель трансформації. Програма трансформації. Модель самоврядування. Навчальний план. Положення про козацьке таборування.

II. Преса про Адамівську школу козацько-лицарського виховання.

Советское Приднестровье, Будьте с нами (Білгород-Дністровський), Одеські вісті, Чорноморські новини, Наша школа (Одеса), Сільська школа, Освіта (Київ).

III. Шкільна газета про Адамівську Січ.

Козача, Леля, Джура, Дана, Джура та Дана, Берегиня, Козак, Річ про Адамівську Січ.

IV. Фото.

Адамівська школа козацько-лицарського виховання Білгород-Дністровського району Одеської області - громадський (на базі загальноосвітньої школи) навчально-виховний заклад нового типу, покликаний дати учням додаткову козацько-лицарську освіту, забезпечити їх надійний духовний зв'язок з предками, розвинути стосунки з сучасниками і зорієнтувати козачат на інтереси нащадків, бо творче відродження в житті ідей і засобів козацької педагогіки має забезпечити виховання фізично здорових, морально чистих і по-лицарськи мужніх та сильних духом громадян незалежної України.

The school of Cossack-Knight education of Adamivka village of Bilgorod-Dnistrovsky district of Odessa region is a public educational establishments of a new type (on the basis of the general education school), that is called to give children additional Cossack-Knight education, to provide a reliable spiritual contact with ancestors, to develop the relations with the contemporaries and to orient the little Cossacks to the interests of the heirs because a spiritual revival in our life of the ideas and methods of Cossacks education is to provide the education of physically strong, morally pure and knightly courageous and spiritually strong citizens of the independent Ukraine.

Видавець «ФОП Середняк Т.К.», 49000,
Дніпропетровськ, 18, а/с 1212
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4379 від 02.08.2012.
Ідентифікатор видавця в системі ISBN 7029

Підписано до друку 16.12.2013. Формат 60×84 1/16.
Папір офсетний
Умовн. друк. арк. 11,04. Обл.-вид. арк. 8,35.
Зам. № 603. Наклад 300 прим.

**В.Я.Тимофєєв. Адамівська Січ - школа козацько-лицарського виховання.
З досвіду роботи директора школи. — Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2013, — 112 с.**